

T.C.

**ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**ARAP DİLİNDE FÂ EDATI VE
KULLANIMI**

Yüksek Lisans Tezi

Galip YİĞİT

Danışman:
Dr. Öğr. Üy. Osman KESKİNER

Samsun, 2019

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**ARAP DİLİNDE FÂ EDATI VE
KULLANIMI**

Yüksek Lisans Tezi

Galip YİĞİT

Danışman:
Dr. Öğr. Üy. Osman KESKİNER

Samsun, 2019

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 2019

(İmza)

Galip YİĞİT

TEZ KABUL VE ONAYI

Galip YİĞİT tarafından hazırlanan Arap Dilinde Fâ Edatı ve Kullanımı başlıklı bu çalışma, _____ tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: _____ İmza
Üye: _____
Üye: _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

___/___/2019

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

ARAP DİLİNDE FÂ EDATI VE KULLANIMI

Galip YİĞİT

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans, Mart/2019

Danışman: Dr. Öğr. Üy. Osman KESKİNER

Bu araştırma Arap dilinde *fâ*'nın farklı kullanımlarının anlam üzerindeki etkisi, fesahat ve belagatteki yerini konu edinmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in ve İslam dini alanındaki kaynakların birçoğunun Arap dilinde kaleme alınmış olması Müslümanları ve İslam dinini araştırmak isteyen diğer insanları Arapçayı öğrenmeye sevk etmiştir.

Dilin doğru anlaşılmasında ve güzel bir şekilde ifade edilebilmesinde edat, bağlaç ve ekler önemli bir yere sahiptir. Arapçada edatlar içerisinde *vâv*'dan sonra en çok *fâ* edatı farklı kullanıma sahiptir. Tezimizde *fâ*'nın farklı kullanımlarını Arap dili temel eserlerinden yararlanarak ve örnekler üzerinden açıklayarak bu edatın tüm yönleriyle doğru bir şekilde anlaşılmasını amaçlıyoruz. Böylece tezimizin Arap dili alanında yapılan çalışmalara bir nebze katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Tezimiz iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Arap dilinde kelimenin tanımı ve çeşitlerine değindik.

İkinci bölümde öncelikle *fâ*'nın tanımına ve kapsamı çerçevesinde ses, sarf ve nahiv ilmindeki kullanımlarına yer verdik. Sonrasında ise *fâ*'nın Arap dilindeki on iki farklı kullanımını başlıklar halinde ele aldık. Başlıkları sıralarken *fâ*'nın yaygın kullanımlarına öncelik verdik.

Sonuç bölümünde Arap dilinde *fâ*'nın kullanımı konulu tezimizle alakalı Arap dili temel eserlerinde ve diğer tez çalışmalarındaki bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Fâ, Edat, Harf

ABSTRACT

FÂ IN ARAB LANGUAGE AND ITS USE

Galip YİĞİT

Ondokuz Mayıs University, The Institute of Sociens Sciences

Department of Basic Islamic Sciences M.A., March/2019

Advisor: Ass. Prof. Osman KESKİNER

This research deals with the impact of different uses of *fâ* on the meaning, the place of eloquence and fluency in Arabic language. The fact that Qur'an is in Arabic language and many of the sources in Islamic field have been written in Arabic have urged Muslims and people wishing to search about Islam to learn Arabic.

The prepositions, conjunctions and adjuncts have an important function on the right understanding and clear expression of the language. The conjunction of *fâ* is the second mostly used one after *vâv* among Arabic conjunctions. It is seen that *fâ* is wrongly or partly translated in some works since it has many meanings and it doesn't have a direct response in Turkish. In our work, we have aimed to provide a clear understanding of the different uses of this conjunction with its all aspects by explaining it from examples and utilizing from basic Arabic language works. We hope to contribute to the works on the field of Arabic language by this way.

Our study consists of two main parts. We have mentioned about the definition and sorts of the word in Arabic language in the first part. In the second part, firstly the definition *fâ* and its uses in terms of sound, grammar and syntax and then twelve different uses of *fâ* in topics are handled. We have given priority to common uses of *fâ* while classifying the topics.

In the conclusion part, the findings on the use of *fâ* in Arabic language in the other theses and basic Arabic works related to our work have been evaluated.

Key Words: Fâ, Conjunction, Letter.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
3. Kaynak Değerlendirmesi	2

BİRİNCİ BÖLÜM

FÂ EDATI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Fâ Edatı	6
1.1.1. Fâ Edatı Tanımı	6
1.1.2. Fâ Edatının Kullanım Alanları	6
1.1.2.1. Fonetikte Kullanımı	6
1.1.2.2. Sarf İlminde Kullanımı	7
1.1.2.3. Nahiv İlminde Kullanımı	8
1.2. Kavramsal Çerçeve	8
1.2.1. Kelimenin Tanımı	8
1.2.2. Kelimenin Çeşitleri.....	9
1.2.2.1. İsim.....	9
1.2.2.2. Fiil.....	9
1.2.2.3. Harf	10
1.2.2.3.1. Hece Harfleri (الْحُرُوفُ الْهَجَائِيَّةُ)	11
1.2.2.3.1. Mana Harfleri (الْحُرُوفُ الْمَعْنَائِيَّةُ).....	11

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE FÂ EDATI VE KULLANIMI

2.1. Atıf Bildiren Fâ Edatı (الفاء العاطفة)	19
2.1.1 Sıralama Bildiren Fâ Edatı (الفاء الترتيبية)	19
2.1.2. Ardışıklık Bildiren Fâ Edatı (الفاء التعقيبية).....	21
2.1.2.1 Zamansal Ardışıklık Bildiren Fâ Edatı (الفاء التعقيبية الزماني)	21
2.1.2.2 Zihnî Ardışıklık Bildiren Fâ Edatı (الفاء التعقيب الزهني)	23
2.1.3. Sebep-Sonuç İlişkisi Kuran Fâ Edatı (الفاء السببية)	23
2.1.3.1. İnşâî Cümlelerin Cevabına Bitişen Fâ Edatı	25
2.2. Şartın Cevabında Gelen Fâ Edatı (الفاء الرابطة لجواب الشرط)	32
2.2.1. Fâ Edatının Bitiştği Cümle Yapıları	33
2.2.2. Başına Fâ Edatı Bitişen Cevap Cümlelerinde İrap	44
2.2.3. Başına Fâ Edatı Bitişen Cevap Cümlelerinde Hazf	45
2.2.3.1. Fâ Edatının Hazfı	45
2.2.3.2. Cevap Cümlelerinde Haberin Fâ Edatı ile Hazfı	46
2.2.3.3. Başına Fâ Edatı Bitişen Cevap Cümlelerinde Mübtedanın Hazfı	46
2.3. Açıklama Belirten Fâ Edatı (الفاء الفصيحة).....	47
2.3.1. Açıklama Belirten Fâ Edatının Tanımı ve Kapsamı	47
2.3.2. Açıklama Belirten Fâ Edatının Diğer Fâ Edatları Arasındaki Yeri	49

2.3.3. Açıklama Belirten Fâ Edatının Fesahatte Kullanımı	51
2.4. Cümle Başı Başlama İfade Eden Fâ Edatı (الفَاءُ الْإِسْتِنَافِيَّةُ).....	54
2.5. Eş Anlam İfade Eden Fâ Edatı	56
2.5.1. Fâ Edatının Vâv (و) Anlamında Kullanımı	56
2.5.2. Fâ Edatının Sümme (ثُمَّ) Anlamında Kullanımı	57
2.5.3. Fâ Edatının Rubbe (رُبَّ) Anlamında Kullanımı	58
2.5.4. Fâ Edatının İlâ (إِلَى) Anlamında Kullanımı	58
2.6. Fâ Edatının (أَمَّا)'nın Cevabında Kullanımı	59
2.7. Fâ Edatının (إِذَا) İle Kullanımı	59
2.7.1. Fâ Edatının Zarf Edatı (إِذَا)'nın Cevabında Kullanımı.....	60
2.7.2. Fâ Edatının Müfâcee Bildiren (إِذَا) İle Kullanımı.....	60
2.7.3. (إِذَا)'nın Şartın Cevabında Gelen Fâ Edatı Görevinde Kullanımı.....	62
2.8. Karşılık İfade Eden Fâ Edatı (الفَاءُ لِلتَّفَاوُتِ)	62
2.9. Fâ Edatının Zaid Olarak Kullanımı (الفَاءُ الزَّائِدَةُ)	63
2.9.1. Fâ Edatının Haber Cümlelerinin Başında Zaid Olarak Kullanımı	63
2.9.2. Fâ Edatının Fiillerin Başında Zaid Olarak Kullanımı.....	64
2.9.3. Fâ Edatının Müfâcee Bildiren (إِذَا)'nın Başında Zaid Olarak Kullanımı	65
2.9.4. Fâ Edatının (لَمَّا)'nın Cevabında Zaid Olarak Kullanımı	65
2.9.5. Fâ Edatının Bazı Kelimelerin Başında Zaid Olarak Kullanımı	66
SONUÇ	67
KAYNAKÇA	68
ÖZGEÇMİŞ	75

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız.
thk.	: Tahkik.
s.	: Sayfa numarası
Nşr.	: Neşreden
DİA.	: Diyanet İslam ansiklopedisi
Öl.	: Ölümü
h.	: Hicri
m.	: Miladi
ss.	: Sayfalar arası
trs .	: Tarihsiz.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Arap dilinde *fâ*'nın kullanımını konu edindiğimiz bu çalışmamızda *fâ* edatının genel çerçevede ses, sarf ve nahiv ilmindeki yeri hakkında bilgi verdikten sonra Arap dilinde *fâ*'nın mana harfi olarak kapsadığı farklı anlamları, cümle içindeki işlevlerini, i'râba etkisini işlemeyi amaçlıyoruz.

Dilin doğru anlaşılması ve muhataba doğru aktarılabilmesi için o dilin inceliklerine vakıf olmak ve dildeki kelimelerin taşıdığı anlamları bilmek gerekir. Arap dilinde birden fazla anlama sahip birçok kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerin cümle içerisinde hangi anlamda kullanıldığını çoğu zaman cümlenin muhtevasından anlaşılmaktadır. İsim ve fiillerin cümle içerisinde taşıdığı anlamı bulmak çok zor olmazken mana harfleri için aynı durum söz konusu olmayabilir. Arap dilinde yetmiş tane mana harfi vardır.¹ Bu harflerin taşıdığı farklı anlamlar da düşünüldüğünde çok yüksek bir rakam ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise harflerin terkipler içerisinde hangi anlamı taşıdığını bulmayı zorlaştırmaktadır. Harflere doğru anlam verememek bazen ifade edilenin tam tersini anlamaya yol açabilmektedir.

Arap dilinde erken dönemde yapılan çalışmalarda harfler nahiv konuları içerisinde işlenmiştir. Hicri 3. asırdan itibaren mana harfleri üzerinde müstakil çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bazı müfessirler de harflere ayetler içerisinde geçen anlamları bağlamında yer vermiştir. Günümüzde ise harfler alanında daha çok bir harfi veya benzer anlamlardaki birkaç harfi konu edinen akademik çalışmalar yapılmaktadır.

Arapça Kur'ân-ı Kerîm dili olması ve birçok temel İslam eserlerinin bu dilde kaleme alınması Arapçanın önemini artırmaktadır. Âlimlerin Kur'ân-ı Kerîm'i anlama, tefsir etme ve dilin gramerinin sağladığı farklı anlamları inceleme çalışmaları sarf, nahiv, hurûfu'l-me'ânî gibi ilimlerin gelişmesine vesile olmuştur. Biz de hem Arapça'nın dinimizdeki önemine binaen hem de harfler alanında yapılan çalışmalardan esinlenerek *fâ* edatını konu edinen bir tez üzerinde çalışmaya karar verdik.

¹ Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri* (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999, s. 17.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmamız Arap dili temel eserleri, Arap şiiri, Kur'ân-ı Kerîm-ı kerîm ve konumuzla alakalı bilimsel çalışmaların incelenmesi doğrultusunda yürütülecektir.

Arap dilinde *fâ* edatı ve kullanımı konulu çalışmamızı iki ana bölümde ele alacağız. Birinci bölümde *fâ* edatının tanımı, genel kullanım alanları ve kavramsal çerçevesi işlenecektir. İkinci bölümde ise *fâ* edatının taşıdığı farklı anlamlar müstakil başlıklar halinde işlenecektir. *Fâ* edatının her bir anlamı; tanımı ve kullanım yerlerinin incelenmesi çerçevesinde işlenecektir. *Fâ* edatının kullanımları içerisinde görüş farklılıklarına ve varsa i'râba etkisi olanlara yer verilecektir.

3. Kaynak Değerlendirmesi

Sîbeveyhî (öl.180/h.), *el-Kitâb*: Sarf ve nahiv konularının işlendiği eserde harflere farklı konu başlıkları altında yer verilmiştir. Mana harflerinden bazıları müstakil bir başlıkla ele alınırken bazı harflerin ise bir konuyla alakasından dolayı bahsi geçmiştir.

El-Müberraîd (öl. 285/h.), *el-Muktedab*: Nahiv konularının işlendiği eserde bazı harfler müstakil bir başlık altında işlenirken bazılarına konu içerisinde değinilmiştir. *Fâ* edatını atıf harfleri ve muzâri fiilin nasb olduğu yerler konusu içerisinde ele almıştır.

İbn Cinnî (öl. 392/h.), *Sırru-Sinâ'ati'l-İ'râb*: Eserde alfabe harflerinin fonetiği, i'lâl ve ibdal yönü işlenmiş, mana harfi olarak kullanımı olan alfabe harflerine de yer vermiştir.

İbn Hîşam ((ö.761/h.), *Muğni'l-Lebîb*: İki bölümden oluşan eser birinci bölümde mana harflerini alfabetik sıraya göre kapsamlı olarak ele alınmış ikinci bölümde ise üzerinde hataya düşülen bazı nahiv meslelerini incelemiştir. Meseleler ele alınırken Arap şiiri ve Kur'ân-ı Kerîm'den şahitlere çokça yer verilmiştir.

Murâdî (öl. 739/h.) *el-Cene'd-Dâni fi Hurûfi'l-Me'ânî*: Mana harflerinin işlendiği eserde sarf ve nahivde kullanımlarına genişçe yer verilmiş, fonetikteki kullanımlarına ise kısaca değinilmiştir. Harflerin anlamları üzerindeki ihtilafı görüşlere yer verilmiştir. *Fâ* edatının sekiz anlamını işlemiş, amel olup olmadığı hususundaki görüşlere yer vermiştir.

İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*: Nahiv konularına göre tasnif edilen

eserde mana harflerinin kullanımlarına, i'lal ve ibdallerine yer verilmiştir. *Fâ* edatını atıf, habere bitişmesi, el-fâu's-sebebiyye'den sonra muzâri fiilin raf ve nasb okunduğu yerler ve cevapta geldiği yerleri müstakil başlıklarla işlemiştir. Diğer kullanımlarına bazı şahit olarak getirdiği örneklerin açıklamasında yer vermiştir. Ancak açıklama bildiren *fâ* edatına yer vermemiştir.

El-Mâlekî (öl. 702/h.) *Rasfu 'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi 'l-Me'ânî*: Eserinde mana harflerini müfret ve mürekkep olanlar, amil olanlar ve amil olmayanlar, birde manalarına göre sınıflara ayırarak üç kısımda incelemiştir. Bu kısımlarda sadece harflerin isimlerini belirtmiş sonrasında ise alfabetik sıraya göre müstakil başlıklarla harfleri işlemiştir. *Fâ* edatının atıf görevinde taşıdığı üç anlamı ayrı ayrı değerlendirdiği için on anlam üzere ele almıştır.

Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*: Doktora tezi olarak kaleme alınan çalışma atıf çeşitleri ve atıf harfleri olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. *Fâ* edatı altı başlıkta işlenmiş konu yirmi beş sayfada hülâsa edilmiştir.

Abdullah Hacıbekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*: Doktora tezi olarak kaleme alınan bu çalışmada edatların metninler arasında kurdukları anlamsal ilişki türleri ve aynı ilişkiyi kurabilen edatlar arasındaki kullanım farkları ortaya konulmuştur. Tezde edatlar anlamlarına ve işlevlerine göre katagorize edilmiştir. *Fâ* edatına atıf ve ta'lil konuları içerisinde yer verilmiş ve altı sayfada işlenmiştir.

Candemir Doğan: *Kur'ân-ı Kerîm Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*: Atıf harflerin anlamları ve bu anlamların Türkçeye çevrideki incelikleri Kur'ân-ı Kerîm mealleri üzerinden kıyasla ele alan bu eserde atıf harflerinin tüm kullanımlarına yer vermiştir. Konular ihtilaflara değinmeden Arap şiirinden delil getirmeden işlenmiştir.

Hüseyin Günday - Şener Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*: Eserde mana harfleri ve kalıp ifadelerle kullanımları cümle ve metinler üzerinden örneklendirerek anlatılmıştır. Eser meseleleri kısa ve öz bir şekilde ele almıştır.

Mehmet Çelen, *Arapça'da Edatlar*: Edatların lügat ve filolojik incelemesinin konu edinmiştir. Hemen hemen mana harflerinin tamamının işlendiği kitapta konular anlam, işlev ve i'râbdaki etkilerine göre otuzaltı kısımda ayrılmaktadır.

Fâ edatını konu edinen klasik ve modern kaynaklar:

er-Râcihî, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*: Eserde *fâ* harfi öncelikle fonetik, sarf ve nahiv açısından genel olarak ele alınmış daha sonra ise nahivdeki kullanımları Kur'ân-ı Kerîm'den ve Arap şiirinden şahitler getirilerek işlenmiştir. *Fâ* edatının anlamları üzerindeki farklı görüşlere yer verilmiştir. Eserde *Fâ* edatının anlamları örnekler üzerinden göstermiş ayrıca bir tanım yapılmamıştır. Edatın zaid kullanımlarına geniş yer vermezken açıklama belirten *fâ* edatına (الفاء (الفصيحة) değinmemiştir.

Muhammed Emin Hudarî, *min Esrâri Hurûfi'l-Atfi fi'z-Zikri'l-Hakîm fâ ve sümme*": Eserde *fâ* ve *sümme*'nin atıf görevinde kullanımları kapsamlı olarak ele alınmıştır.

Esmâ Tevfik el-Astal "*el-Fâ-u fi Sahîhi'l-Buhârî Dirâseten Nahviyyeten*: Gazze İslam üniversitesi Arap dili bölümüne yüksek lisan tezi olarak sunulan bu çalışmada Sahîh-i Buhârî'deki *fâ* edatları nahiv açısından incelenmiş ve beş bölümde ele alınmıştır. *Fâ* edatının atıf, sebep-sonuç bildirme, şartın cevabına bitişme ve açıklama bildirme kullanımları bölümler halinde işlenmiştir. Diğer kullanımları ise *fâ* edatının diğer kullanımları başlığı altında ele alınmıştır.

Abdullah Hamîd Gâlib, *el-Fâ-u fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*: Ümmü'l-Kura üniversitesine doktora tezi olarak sunulan bu çalışmada *fâ* edatının Kur'ân-ı Kerîm'de kullanımları dört bölümde işlenmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak *fâ* edatının Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği tüm yerleri tezine almıştır. Ancak *fâ* edatının zaid kullanımına bir başlık altında yer vermemiştir.

'Atâ, Ömer Muhammed Hamûde, *el-Faâtü fi'l-Kur'âni'l-Kerîm Dirâseten, Siyâkiyyeten, Delâliyyeten: Mecelletü'z-Zâkira* dergisi mayıs 2016'da çıkan 7. sayısında yayınlanan bu makalede, *fâ* edatının Kur'ân-ı Kerîm ayetleri üzerindeki delaleti, ayetler arasındaki bağlamı kurmadaki rolünü konu edinmiştir. Makalede *fâ* edatının dört kullanımına yer verilmiş yirmiüç sayfada işlenmiştir.

Ahmed Hamûde Mûsâ, *el-Fa'ul-Fasîha Muhaddidâtühâ ve Vazâifuhâ'n-Nassiyye: Mecelletü'l-Ulûmi'l-Arabiyyeti ve'l-İnsâniyye* dergisinde nisan 2016'da yayınlanan bu makalede açıklama belirten *fâ* edatı işlenmiştir. Makalede açıklama belirten *fâ* edatının tanımı ve kapsamı, diğer *fâ* edatları arasındaki yeri ve fesâhatte kullanımı incelenmiştir.

Safâ Abdullah Nâif Herdân, *Vâv, Fâ ve Sümme fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı

tezinde *fâ*'nın Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımına yer vermiştir. Tezde *fâ* edatının beş kullanımı işlenmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımının istatistiğine yer verilmiştir.

Yusuf Büyük, Fe Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu: *KS  İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde 2015 yılında yayımlanan bu makale *fâ* edatının sarf ilminde, fonetikte, sözlükte ve nahivde kullanımını konu edinmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FÂ EDATI VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Fâ Edatı

1.1.1. Fâ Edatı Tanımı

Fâ edatı Arap alfabesinin 20. sırasında yer alır.² Lügatte *önce, sonra, ilk önce, peşinden, hemen önce/sonra, peşinden, yanı sıra, bu sebeple, bu yüzden, tam o anda, nihayet, zira, bundan dolayı, ...mak/mek için, ...sıyla, ...e gelince* manalarına gelmektedir.³ Arap alfabesinde ilk noktalanmış harflerden olup noktası Mağrip yazısında altta olmasına karşın İslam yazılarında üstündedir.⁴

1.1.2. Fâ Edatının Kullanım Alanları

Arapçada *fâ* edatı ses, sarf ve nahiv ilimlerinde kullanılmaktadır.⁵

1.1.2.1. Fonetikte Kullanımı

Fâ edatı mahreci itibarı ile üst ön dişlerin uç kısmı ile alt dudağın iç kısmına bastırıp üfürerek okunur. Mahrecine itimadı en zayıf harf olduğundan dişin dudağa bastırması ağızdan dışarı hava akışını engellemeyecek şekilde olmalıdır.⁶ Kameri harflerden olan *fâ*'nın sıfatları ise hems, rihvet, istifal ve izlaktır. Hems; harfi seslendirirken mahrece itimadın zayıflığı sebebiyle nefesin akmasına denir. Rihvet; harfi telaffuz ederken mahrece itimadın zayıflığı sebebiyle sesin akmasına denir. İstifal; dilin aşağıya meyledip üst damağa kalkmama haline denir. İzlak ise harfler telaffuz edilirken dilin çabuk olmasına denir.⁷

Fâ edatı tecvitte ihfâ harflerindedir. İhfâ; lügatte *gizlemek* anlamındadır. Tecvitte ise; ğunnenin bekâsıyla şeddeden uzak idğâm ile izhâr arasında bir okuyuş şeklidir.⁸ İhfâ tenvin veya sakin *nûn*'dan sonra on beş ihfâ harfinin (ف, ك, ق, ظ, ط, ص,) gelmesiyle olur. “يَنْفُقُونَ” örneğinde sakin *nûn*'dan sonra, “يَبِيْمًا” örneğinde ise tenvinden sonra *fâ* harfi bulunduğu için tenvin ve sakin *nûn* ihfâ

² Halit Zevalisiz, “Harf”, DİA, Ankara, 1988, XVI, s. 71.

³ Hüseyin Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, Dağarcık Yay. , İstanbul, 2013, s. 219.

⁴ Ramazan Abdu'ttevvâb, *Selâsetu Kutub fi'l-Hurûf li'l-Halîl b. Ahmed ve İbni's-Sikkî ve'r-Râzî*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1982, s.42.

⁵ Şerafeddin Ali er-Râcihi, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Ma'rife, 1995, İskenderiye, s. 1.

⁶ Er-Râcihi, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 1.

⁷ Ebu'l-Feth 'Osmân İbn Cinnî, *Sırru-Sınâ'ati'l-'râb*, Hasan Hindâvî (thk.), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1993, I, s. 60-61.

⁸ Süleyman Feyad, *İstihdâmâtü'l-Hurûfi'l-'Arabîyye*, Dâru'l-Merih, Riyâd, 1998, s.92.

ile okunmaktadır.

Arap dilinde *fâ*'nın bazı kelimelerde *se* (ث) ve *bâ* (ب) harflerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. “جَدَفَ” kelimesinin aslı “جَدَثَ” ‘dir. Çünkü çoğulu “أَجْدَاتُ” olarak (ث) harfiyle gelmektedir. Burada *fâ*, (ث) harfinden bedel olarak kullanılmıştır.⁹

Fâ harfinin (ث)’nın yerine kullanıldığı kelimeler şunlardır¹⁰:

Anlamı	Aslı	Kelime
Sarımsak	ثُومٌ	فُومٌ
Sonra	ثُمَّ	فُمَّ
Kabir	جَدَثَ	جَدَفَ
Bir yer ismi	دَثِيْبَةٌ	دَفِيْبَةٌ

Bazen de (ث) harfi *fâ*'dan bedel olarak gelmektedir.¹¹

Anlamı	Aslı	Kelime
Avlu	فِنَاءٌ	ثِنَاءٌ
Serpiştirmek	نَفِي	ثَفِي

Fâ harfinin (ب)’nin yerine kullanıldığı kelimeler şunlardır¹²:

Anlamı	Aslı	Kelime
Tek, yalnız	بَدٌّ	فَدٌّ
İnsan toplulukları	قَنِيْبٌ	فَنِيْبٌ
Bolluk	رُبَاغَةٌ	فُرَاغَةٌ
Sesi alçaltmak	خَبَبَتْ	خَفَبَتْ
Bağlanmak, engellenmek	إِخْرَنْبِقٌ	إِخْرَنْفِقٌ

1.1.2.2. Sarf İlminde Kullanımı

Fiillerin köklerindeki harfleri ifade etmede Arap dil bilimciler *فَعَلَ* kalıbını temel alarak ilk harfi *fâ*'ul-fiil, ikinci harfi *ayn*'ul-fiil, son harfi ise *lâm*'ul-fiil olarak isimlendirmişlerdir. Örnek olarak: “جَلَسَ” fiilinin *fâ*'ul-fiili “ج” harfidir.

⁹ İbn Cinnî, *Sırru-Sinâ'ati'l-İ'râb*, s. 248.

¹⁰ er-Râcihî, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvi'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 9.

¹¹ İbn Cinnî, *Sırru-Sinâ'ati'l-İ'râb*, s. 250.

¹² er-Râcihî, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvi'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 8.

Fâ harfinin sarf ilminde kelimenin kök harflerinden ilk harfi ifade etmede kullanımını dışında başka bir işlevi yoktur.¹³

1.1.2.3. Nahiv İlminde Kullanımı

Fâ, nahiv ıstılahında genel kabule göre amel olmayan harflerdendir. Kûfe ekolünden bazıları nasb edici bir amel olduğunu savunmuş delil olarak da: “ مَا تَأْتِينَا ” ifadesini göstermiştir. Müberrid ise cer edici bir amel olduğunu savunmuş ve şu şiiri delil göstermiştir: “...مَرْضِعٌ وَمَرْضِعٌ/Senin gibi nice gebe ve emzikli kadınların kapısını çaldım...”¹⁴ Kûfe ekolünün delil gösterdiği örnekte *fâ* amel etmemiş kendisinden sonra gelen gizli bir “أَنْ” fiil nasb olmuştur. Müberrid’in delil gösterdiği şiirde “فَمِثْلِكَ” kelimesi *fâ*’dan sonra mahzûf olarak amel eden “زُبَّ” ile cer olmuştur.¹⁵

Türkçede *fâ*’nın işlevini birebir karşılayan bir edat bulunmamaktadır. *Fâ* edatı *vâv* edatından sonra Arap dili ve belagatinde en geniş kullanım alanına sahip bir edattır. Bağlantı kurduğu cümleler veya öğeler arasında birçok yönden ortaklık ifade eder.¹⁶ *Fâ* atıf harfi görevinde kullanıldığında sıralama (الترتيب), ardışıklık (التعقيب) ve sebep (السببية) ifade eder.¹⁷ *Fâ*’nın atıf görevi dışında cevap cümlesinin başına dâhil olması, mutlak ilgi bildirmesi, cümle başına gelerek başlama (الإستئناف) anlamı katması, açıklama (الفصيحة), uyarı (التنبيه), karşıtlık (التفاوت), sebep-sonuç ilişkisi kurması, söz başı (التوطئة) ve bazı bağlaçların anlamını yüklenerek eş anlam ifade etmesi işlevleri vardır.

1.2. Kavramsal Çerçeve

1.2.1. Kelimenin Tanımı

Arap dilinde hem sarf hem de nahivde kullanımını açısından önemli bir yere sahip olan kelime k-l-m (كَلَمٌ) kökünden türemiş olup lügatte *yaralamak*, *kesmek*,

¹³ Süleyman Feyad, *İstihdâmâtü'l-Hurûfi'l-'Arabîyye*, s. 92.

¹⁴ Ebu'l-Abbâs Muhammed bin Yezîd el-Muberrid, *el-Muktedab*, Muhammed Abdulhâlık(thk.) U'deyme, (I-IV), Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Kâhire, 1994, II, s. 15.

¹⁵ Abdullah Cemâlu'd-dîn b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-E'ârib*, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (thk.), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2010, I, s. 156;

¹⁶ Ahmed b. Abdinnûr el-Mâlekî, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, Ahmed Muhammed el-Harrât (thk.), 3. Baskı, Dâru'l-Kâlem, Dimeşk, 2002, s. 379; Candemir Doğan, *Kur'an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, Cantaş Yay., İstanbul, 2013, s. 98.

¹⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 182.

incitmek manalarına gelir.¹⁸ Dil bilimcilerin çoğunluğu en kısa ve öz ifade ile kelimeyi: “الكلمة قول مفرد” (Kelime tekil bir sözdür.) şeklinde tanımlamışlardır.¹⁹

1.2.2. Kelimenin Çeşitleri

Arap dilinde kelime isim, fiil ve harf olarak üç kısma ayrılır.²⁰

1.2.2.1. İsim

Kendi bünyesinde bir anlam ifade eden ve zaman manası barındırmayan kelimelere denir. İsim, fiil ve harften şu özellikleriyle ayrılır²¹:

- Kendisinden haber verilebilir olması

Örnek: “عَلِيٌّ فِي السُّوقِ” (Ali çarşıdadır.) Cümlesinde “عَلِيٌّ” kelimesinin çarşıda bulunma durumundan haber verilmiştir.

- Lâm’ı ta’rif (ال) alması

Örnek: الكِتَابِ

- Nida harfleri alması (يا, هيا, أي...)

- İsim tamlaması oluşturması

Örnek: مِظَلَّةٌ عَلَيَّ (Ali’nin şemsiyesi)

- Tenvin alması (ـَ)

- Harf’i cer alması (ب, من, في, إلى...)

Örnek: دَهَبْتُ إِلَى السُّوقِ (Çarşıya gittim.)

1.2.2.2. Fiil

Kendi bünyesinde bir anlam ifade eden ve üç zamandan (geçmiş, şimdiki ve gelecek) birinde meydana gelen olaya delâlet eden kelimeye denir.²²

Örnekler:

¹⁸ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye* Ahmed Abdulğafûr ‘Attâr (thk.), Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut, 1990, V, s. 2024; Komisyon, *el-Mûcemu'l-Vasît*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire, 2010, s. 796.

¹⁹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Lebib an Kütübi'l-E'ârib*, I, s. 43.

²⁰ İbn Hişâm, *Şerhu-Şuzûri'z-Zeheb*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2005, s. 33; Ebû Bişr ‘Amr bin ‘Osmân Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, Abdusselam Muhammed Hârûn (thk.), (I-IV) Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1988, s. 12.

²¹ Muhammed bin Abdirrahim el-Ömerî el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, Muhammed Can (thk.), Şefkat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 26.

²² Sîbeveyhî, *el-Kitâb*, I, s.12; Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye fî Kavâidi'n-Nahvi ve'l-İ'râb*, Dâru'l-Fecr, Beyrut, 2013, s. 23.

جَلَسَ (Oturdu.) Geçmiş zaman

يَكْتُبُ (Yazıyor.) Şimdiki zaman

إِذْهَبْ (Git!) Gelecek zaman

Fiiller aşağıdaki özellikleri ile isimden ve harften ayrılırlar.

a. Başına;

- Nasp ve cezm edatları alabilir.

Nasp edatı almasına örnek: لَنْ يَخْرُجَ (Asla çıkmayacak!)

Cezm edatı almasına örnek: لِيَخْرُجْ (Çıksın!)

- Gelecek zaman ekleri alabilir. (سوف, س)

Örnekler:

سَأَلْعَبُ (Oynayacağım.)

سَوْفَ يَذْهَبُ إِلَى إِسْطَنْبُولِ (İstanbul'a gidecek)

- Pekiştirme edatı alabilir. (قد)

Örnek: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾²³ (Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir.)

b. Sonuna;

- Sakin müenneslik *ta*'sı (ت) alabilir.

Örnek: جَاءَتْ زَيْنَبُ (Zeynep geldi.)

- Merfu muttasıl zamirler alabilir.

Örnek: هَلْ حَصَلْتُمْ عَلَى الْجَوَائِزِ؟ (Ödüllerini aldınız mı?)

- Te'kîr *nun*'u bitişebilir.

Örnek: لَا تَكْسَلَنَّ فَتَفْشَلَنَّ فِي الْإِمْتِحَانِ (Tembellik etme! Yoksa sınavda başarısız olursun.)

1.2.2.3. Harf

Ha-re-fe (حَرْف) kökünden mastar olan harf lügatte: *herhangi bir şeyin kenarı, ucu, yolculuktan zayıf düşmüş deve* anlamlarına gelmektedir.²⁴

²³ Mü'minûn, 23/1.

²⁴ Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Abdulfettâh el-Hulv

Arapçada harf kavramı hece harfleri (الْحُرُوفُ الْهَجَائِيَّة) ile mana harfleri (الْحُرُوفُ الْمَعْنَائِيَّة) için eş sesli olarak kullanılmaktadır. Bu iki grup işlevleri ve bir anlama delalet etme bakımından birbirlerinden farklılık arz etmelerine karşın her ikisinin de harf ismiyle anılmaları karışıklığa sebep olmaktadır. Hece harfleriyle mana harflerinin açıklanması aralarındaki farkların ortaya konulmasıyla bu karışıklık ortadan kalkacaktır.

1.2.2.3.1. Hece Harfleri (الْحُرُوفُ الْهَجَائِيَّة)

Hece harfleri kelimenin yapı taşlarını oluşturur. Bundan dolayı bu harflere yapı harfleri veya mu'cem harfleri de denilmiştir. Arap alfabesini oluşturan hece harfleri yirmi sekiz harften ibarettir: “ا, ب, ت, ث, ج, ح, خ, د, ذ, ر, ز, س, ش, ص, ض, ط, ظ, ع, غ, ف, ق, ك, ل, م, ن, ه, و, ي”²⁵.

Hece harfleri kendi başlarına bir anlama delalet etmez. Bu harfler ancak bir araya gelerek anlama delalet eden bir kelimeyi oluşturabilir. “م”, “ف” harfleri müstakil olarak bir anlama delalet etmemektedir. Ancak bu harflerden oluşan “فَمَّ” kelimesi “ağız” anlamına gelmektedir.²⁶

1.2.2.3.1. Mana Harfleri (الْحُرُوفُ الْمَعْنَائِيَّة)

Mana harfleri kendi başlarına bir anlam ifade etmeyip ancak isim ya da fiillerin önünde veya arkasında bulduklarında anlam ifade eden kelimelerdir.²⁷ Mana harflerinin Türkçedeki karşılığı edatlar, bağlaçlar ve eklerdir. ﴿وَالْعَصْرَ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ﴾²⁸ (Andolsun zamana ki! İnsan gerçekten ziyan içindedir.) ayetinde “وَالْعَصْرَ” kelimesinin başında gelen *vâv* harfi “Andolsun ki” anlamını taşımaktadır. İsim veya fiillerden soyutlandığında ise tek başına bir anlam ifade etmez.²⁹

Açıklamalardan yola çıkarak hece ve mana harfleri arasındaki farklılıkları şöyle sıralayabiliriz:

- Hece harfleri kelimenin yapısını oluştururken mana harfleri ise isim ve fiiller gibi bir kelime çeşidi olarak cümlenin yapısında yer alır.
- Hece harfleri kelime içerisinde müstakil bir anlam ifade etmezken mana

(thk.), (I-XL), Matbaatu Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1986, XXIII, s.128-129.

²⁵ Süleyman Feyad, *İstihdâmâtü 'l-Hurûfi 'l-Arabîyye*, s. 9.

²⁶ Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, (I-IV), Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1398, I, s. 14.

²⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ*, Dâru'l-Fecr, 3. Basım, Dimeşk, 2001, s. 82.

²⁸ Asr, 103/1, 2.

²⁹ Mehmet Çelen, *Arapça'da Edatlar*, Kalem Yayınları, 2. Basım, 2006, İstanbul, s. 3.

harfleri kelimelerin başında ya da sonunda bulduklarında müstakil bir anlam ifade etmektedir.³⁰ Örnek olarak “بَابٌ” (kapı) kelimesini inceleyelim. Bu kelime “ب”, “ا”, “ب” harflerinden oluşmuş ve bir nesnenin ismi olarak bir anlam ifade etmektedir. Ancak kelimenin harfleri tek başlarına bu nesneye veya bir parçasına delalet etmemektedir. “بَابٌ” (kapı) kelimesindeki “ب” veya “ا” harfi “kapı” anlamına veya bir cüzüne delalet etmemektedir. “اِشْتَرَيْتُ الْكِتَابَ بِعِشْرِينَ لِيرَةً” (Kitabı yirmi liraya satın aldım.) örneğinde “عِشْرِينَ” kelimesinin başına bitişen “ب” harf-i cerri mana harflerindedir. Örnekte “karşılığında” anlamı taşımaktadır. Cümle içerisinde müstakil olarak bir anlam taşıdığı görülmektedir.

Tezimizde konu edindiğimiz *fâ* edatı mana harflerindedir. Hem mana harflerini tanımak hem de *fâ* edatının mana harfleri içerisindeki yerini görmek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu vesile ile ilk olarak mana harfleri amel ve işlevleri yönünden işlenecektir. İkinci olarak ise atıf harfleri konusu ele alınacaktır.

A. Mana Harfleri

I. Amel Edip-Etmemesi Yönünden Mana Harfleri

Başına bitiştikleri kelime veya kelime gruplarının sonlarının farklı okunmasına sebep olan harflere amel, herhangi bir değişikliğe etkisi olmayanlara da amel olmayan harfler denir.³¹

a- Amil olan mana harfleri:

Fiilde amil olanlar	Cezm edenler	لَمْ, لَمَّا, لَ (الأمر), لا (النَّاهِيَّة), إِنْ, مَهْمَا, مَا, مَنْ, أَيْنَ, مَتَى, أَنَّى, أَيُّ, حَيْثُما, إِذَا, إِذَا
	Nasb edenler	أَنْ, لَنْ, كَيْ, إِذَنْ
İsimde amil olanlar	İsmi nasb haberini raf edenler	إِنَّ, أَنْ, كَأَنَّ, لَكِنَّ, لَيْتَ, لَعَلَّ, إِلَّا, لا (لِنَقْيِ الْجِنْسِ)
	İsmi raf haberini nasb ed.	لا, لاَت, ما
	Cer edenler ³²	ب, مِنْ, إِلَى, عَنْ, عَلَى, ل, فِي, ك, حَتَّى, رَبِّ, وَ, ت, مُذَّ, مُنْذَر, حَاشَا, خَلَا, عَدَا, لَوْلَا, كَيْ, لَعَلَّ ³³

³⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ*, s. 43.

³¹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ*, s. 46.

³² Ayrıntı için bakınız: Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Harfî Cerler* (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1995, s. 32-120.

³³ لَعَلَّ'nin cer eden harflerden olup olmadığı konusunda ihtilaf vardır. Bkz: Ahmed es-Sâgîr, *el-Edevâtu 'n-Nahviyye fi Kütübi 't-Tefsîr*, s. 363.

- XII- Mastar harfleri (الحرفان المصدريان) أن, ما.
- XIII- Muzâri fiili nasb eden harfler (نَوَاصِبُ الْفِعْلِ الْمُضَارِعِ) أَنْ, لَنْ, كَيْ, إِذَنْ: (نَوَاصِبُ الْفِعْلِ الْمُضَارِعِ)
- XIV- Nida harfleri (حروف النداء) أ, أي, أيا, هيا, يا.
- XV- Olumsuzluk harfleri (حروف النفي)⁴³ إِنْ, لَا, لَمْ, لَمَّا, لَنْ, مَا.
- XVI- Ret harfî⁴⁴ (حرف الردع) كَلَّا.
- XVII- Sebep Harfleri (حرفا التعليل) ب, كي, ل.
- XVIII- Sunuş ve teşvik harfleri⁴⁵ (حروف العَرْض و التخصييض) لَوْلَا, لَوْمًا, أَلَا, أَمَّا, هَلَّا.
- XIX- Soru harfleri (حروف الإستفهام) أ, هل, أم المنفصلة: (حروف الإستفهام)
- XX- Şart harfleri (حروف الشرط)⁴⁶ إِنْ, لَوْ, لَوْلَا, أَمَّا, إِذْمًا, لَمَّا.
- XXI- Tasdik ve cevap harfleri (حروف التصديق و الإيجاب)⁴⁷ أَجَلْ, إِنْ, إِي, بَلَى, جَيْر, نَعَمْ.
- XXII- Temenni harfleri (حروف التَّمَنِّي)⁴⁸ لَيْتَ, لَوْ, هَل.
- XXIII- Tefsir harfleri (حروف التفسير) أَنْ, أَيْ.
- XXIV- Ümit ve kaygı harfî⁴⁹ (حرف الترجي و الإشفاق) أَعْلَى.
- XXV- Uyarı harfleri (حروف التنبيه) هَا, أَلَا, أَمَّا.
- XXVI- Yaklaşma Harfî⁵⁰ (حرف التقريب) قَدْ.
- XXVII- Yas, matem harfleri (حرفا التُّدْبَةِ)⁵¹ وَا, يَا.
- XXVIII- Yemin harfleri (حروف القَسَمِ) ب, ت, ل, و.
- XXIX- Zâit harfler (الحروف الزائدة)⁵² إِنْ, أَنْ, مَا, مِنْ, ب, لَا.

B. Atıf Harfleri

Atıf (العطف) lügatte *meyletmek*, *şefkat göstermek*, *ayrılmak* anlamlarına gelen ve a-ta-fe (عَطَفَ) fiilinden türeyen bir isimdir. İstilahta ise atıf bir kelimeyi veya

⁴³ el-Meylânî, *Şerhu 'l-Muğni*, s. 460.

⁴⁴ Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü 'l-İ'râb*, el-Müessesetü'l-Câmia li'd-Dirâseti ve'n-Neşri ve't-Tevzî, Beyrut, 2005, s. 170.

⁴⁵ Ahmed es-Sâğîr, *el-Edevâtu 'n-Nahviyye fi Kütübi 't-Tefsîr*, s. 676.

⁴⁶ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye*, s. 562.

⁴⁷ el-Meylânî, *Şerhu 'l-Muğni*, s. 478.

⁴⁸ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye*, s. 568.

⁴⁹ el-Galâyînî, *Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye*, s. 568.

⁵⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni 'l-Lebîb an Kütübi 'l-E'ârib*, I, s. 195.

⁵¹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ*, s. 328-329.

⁵² el-Meylânî, *Şerhu 'l-Muğni*, s. 490.

cümleyi kendisinden önceki başka bir kelimeye veya cümleye bağlamaktır.⁵³

Atıf, atf'ı beyan ve atf'ı nesak olarak ikiye ayrılır.⁵⁴

Atf-ı beyan: Kendisinden önce geçen kelimeyi açıklamak için getirilen kelimelere denir. Açıklamış olduğu kelimeye marifelikte, nekralıkta, tekillikte, ikillikte, çoğullukta, irapta, dişillikte ve erillikte uymaktadır. Atf'ı beyan öncesindeki kelimeyi açıklaması yönüyle sıfata benzemektedir. Örnek olarak: ﴿كَفَّارَةٌ طَعَامٌ مَسَاكِينَ﴾ (Kefareti yoksulu yedirmek...) ⁵⁵ ayetinde öncesinde geçen kelimeyi açıklayan “طَعَامٌ مَسَاكِينَ” (yoksulu yedirmek) kelimesi atf'ı beyandır. Atf'ı beyan genellikle isim, lakap ve künyelerde görülmektedir. Örnek olarak: “أُفْسِمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ” (Ebu Hafs Ömer Allah'a yemin etti.) cümlesinde “أَبُو حَفْصٍ” künyesinden sonra gelen “عُمَرُ” ismi atf'ı beyandır. Bu örnekte geçen Ömer ismiyle meşhur bir sahabelidir. Cümlede bu sahabenin ismi künyesini açıklamak için getirilmiştir.⁵⁶

Atf-ı nesak: Kelimelerin veya cümlelerin atıf harflerinden biri kullanılmak suretiyle birbirine bağlanması yoluyla yapılan atfa denir. Arap dilinde atıf harfleri *vâv* (و), *fâ* (ف), *sümme* (ثُمَّ), *hattâ* (حَتَّى), *ev* (أَوْ), *immâ* (إِمَّا), *em* (أَمْ), *lâ* (لَا), *bel* (بَلْ), *lâkin* (لَكِنَّ) olmak üzere on tanedir.⁵⁷

I. *Vâv* (و): Ma'tûf ve ma'tûfun aleyh arasında herhangi bir sıralama, ardışıklık ve sebep-sonuç ilişkisi kurmayıp mutlak atıf ifade eder.⁵⁸

شَاهَدْتُ الطُّيُورَ وَالسُّحُبَ (Kuşları ve bulutları seyrettim.)

İbn Hişâm *vâv*'ın tertip ve takip ifade etmediğine şu ayeti delil getirmiştir: ﴿وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا...﴾ ⁵⁹ (“Dünya hayatından başka hayatımız yok, ölür ve yaşarız.” Dediler.) Şayet burada *vâv* tertip ifade etseydi hayatın ölümden önce zikredilmesi gerekirdi.⁶⁰

II. *Sümme* (ثُمَّ): Ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında zaman aralıklı sıralama ve

⁵³ Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 33.

⁵⁴ el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye* IV, s. 1405; Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Muhammed Sâdık el-Ubeydî ve Emîn Abdulvahhâb (thk.), (I-XVIII), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1999, IX, s. 268.

⁵⁵ Mâide, 5/95.

⁵⁶ Mustafâ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, s. 551.

⁵⁷ Muhyiddîn Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye fî Kavâidi'n-Nahvi ve'l-I'râb*, s. 191.

⁵⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Lebib an Kütubi'l-E'arîb*, II, s. 408.

⁵⁹ Câsiye, 45/24.

⁶⁰ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 438-439.

hükümde ortaklık bildirir.⁶¹

دَخَلَ الصَّفَّ عَلِيٌّ ثُمَّ عُمَرُ (Sınıfa önce Ali sonra Ömer girdi.)

III. *Hattâ* (حَتَّى): Hedeflenen son noktayı ifade eden, ana cümleyi pekiştirme anlamında bir atıf harfidir.⁶²

أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا (Balığı yedim hatta başını da yedim.)

IV. *Ev* (أَوْ) : Ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında *şüphe*, *şüpheyeye düşürme*, *muhayyerlik* ve *mübahlık* anlamları ifade eden atıf harfidir.⁶³

جاء زيدٌ أو عمرو (Zeyd veya Amr geldi.) Örneğinde *ev* edatı; gelen kişiyi muhatabın bilmesi durumunda şüphe bilmediği durumda ise şüpheyeye düşürme anlamında kullanılmıştır.

تَزَوَّجَ هِنْدًا أو أُخْتَهَا (Hintle veya kız kardeşiyle evlen!) Örneğinde *ev* muhayyerlik anlamındadır.

جالسٌ عمرا أو بشرا (Amr veya Bişr'le otur)

V. *İmmâ* (إِمَّا): Ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında muhayyerlik veya şüphe anlamı ifade eden bir atıf harfidir.⁶⁴

﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ﴾⁶⁵ (“Ey Musa! Ya sen önce at veya biz atalım!” dediler.) Ayetinde *immâ* muhayyerlik anlamındadır.

VI. *Em* (أَمْ): Soru yoluyla iki düzeyden birinin belirlenmesini istemek için kullanılan veya bu düzeyler arasında denklik ifade eden atıf harfidir.⁶⁶ *Em* mutasıl ve munkatı' olmak üzere iki kısımdır.

Muttasıl *em*'in öncesi ile sonrası hükümde ortaktır. Bu da ya soru hemzesinden sonra ya da tesviye hemzesinden sonra gelir.⁶⁷ Örnekler sırasıyla şöyledir:

«أَعَلَيْ فِي الدَّارِ أُمُّ خَالِدٍ» (Ali mi yoksa Halit mi evde?)

⁶¹ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 426; Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 107.

⁶² İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 440; Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 113.

⁶³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 441; Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 133.

⁶⁴ Ahmed es-Sâgîr, *el-Edevâtu'n-Nahviyye fî Kütübi't-Tefsîr*, s. 578.

⁶⁵ A'râf, 7/115.

⁶⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 442; Hüseyin Günday, Şener Şahin, *Arapça'da Bağlaçlar*, Emin Yayınları, 3. Baskı, Bursa, 2013, s. 22.

⁶⁷ Mustafâ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, s. 555.

﴿إِنَّ الدِّينَ كَفَرُوا سِوَاءَ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ﴾⁶⁸ (Kafirleri uyarsan da uyarmasan da birdir.)

Munkatı' *em* birbirinden ayrı ancak anlamca bağlantılı iki cümlenin arasında gelir.

أَعْمَرُو عِنْدَكَ أَمْ عِنْدَكَ زَيْدٌ (Amr mı yanındaki yoksa yanında Zeyd mi var?)⁶⁹

﴿اللَّهُ خَيْرٌ أَمْ مَا يُشْرِكُونَ﴾⁷⁰ (Allah mı yoksa ortak koştuklarınız mı hayırlı?)

VII. *Lâ* (لَا): Olumsuzluk anlamında bir atıf harfidir.⁷¹ Ma'tûfun aleyhteki olumlu hükmü ma'tûftan kaldırmaktır. Sadece müfredin müfrede atfında gelir.⁷²

إِسْتَيْقِظْ مُبَكَّرًا لَا مُتَأَخِّرًا (Geç değil erken uyan!)

VIII. *Bel* (بَلْ): Müfret ve cümleleri bağlayan bir atıf harfidir. Türkçede *aksine*, *fakat*, *ama*, *yalnız* anlamlarına gelir.⁷³ *Bel* ile yapılan atıflarda ma'tûf aleyhin hükmünden vazgeçilmez ancak onun aksine bir anlam kastedilir.⁷⁴

مَا رَأَيْتُ الْأَرْنبَ بَلَّ الْهَيْرَةَ (Tavşanı görmedim aksine kediye gördüm.)

IX. *Lâkin* (لَكِنَّ): Ma'tûfun aleyhe karşıt bir yargı bildiren atıf harfidir. Müfred ve cümleleri bağlamakta kullanılır. Türkçede *lakin*, *ancak*, *ama*, *fakat*, *ne var ki*, *şu kadarı var ki* anlamlarına gelir.⁷⁵

لَا تَكُنْ جَبَانًا لَكِنْ شَجَاعًا (Korkak olma cesur ol!)

رَكَضْتُ لَكِنْ تَأَخَّرْتُ الْإِحْتِبَارَ (Koştum ancak sınava geç kaldım.)

X. *Fâ* (فَ): Ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında sıralama (التَّرْتِيبَ), ardışıklık (التَّعْقِيبَ) veya sebep (السَّبَبَ) ifade etmektedir.

غَسَلَ يَدَيْهِ فَوَجَّهَهُ (Önce ellerini sonra da yüzünü yıkadı.)

مَا أَسَأْتُ إِلَيْهِ فَأَعْتَذَرَ (Ona kötülük yapmadım ki özür dileyeyim.)⁷⁶

⁶⁸ Bakara, 2/6.

⁶⁹ Örnekte “عِنْدَكَ” te'kit ifade ettiği için “O ikisinden hangisi yanında?” anlamı taşımamaktadır. Ayrıntı için bakınız: Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 127.

⁷⁰ Neml, 27/59.

⁷¹ *Lâ* belirli şartları sağladığı takdirde atıf harfi olabilir. Bkz: Emre Çavdar, *Arap Dilinde 'Lâm', 'Lâ', 'Mâ' Edatları ve Kur'an-ı Kerimdeki Kullanımları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015, s. 135; Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 155.

⁷² el-Müberra, *el-Muktedab*, I, s. 149.

⁷³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, s. 501.

⁷⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 130; Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 149.

⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XII, s. 324; Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s. 305.

⁷⁶ Hüseyin Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s. 528.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE FÂ EDATI VE KULLANIMI

Fâ edatı atıf, sebep-sonuç ilişkisi kurma, şartın cevabında gelme, açıklama belirtme, cümle başı başlama, karşıtlık, zaid, (أَمْ) 'nın cevabında (إِنِّ) ile kullanımı ve bazı edatlarla eş anlamlı olarak kullanımlarıyla Arap dilinde zengin bir kullanım ağına sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'de 2582 farklı yerde kullanılması *fâ* edatının Arap dilinde yaygın kullanıma sahip edatlardan olduğunu göstermektedir.⁷⁷ *Fâ* edatının Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları ve bu kullanımlara ait istatistiği şöyledir:

1	Atıf bildiren <i>fâ</i> edatı	1717
2	Şartın cevabında gelen <i>fâ</i> edatı	355
3	Açıklama belirten <i>fâ</i> edatı	4
4	Cümle başı başlama ifade eden <i>fâ</i> edatı	329
5	Eş anlam ifade eden <i>fâ</i> edatı	2
6	<i>Fâ</i> edatının (إِنِّ) ile kullanımı	139
7	<i>Fâ</i> edatının (أَمْ)'nin cevabında kullanımı	33
8	Karşıtlık ifade eden <i>fâ</i> edatı	1
9	<i>Fâ</i> edatının zâit olarak kullanımı	2

78

Arap dilinde *fâ* edatının taşıdığı anlamlar ve cümle içerisindeki işlevleri dokuz ana başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak *fâ* edatının atıf görevinde kullanımı ve atıf harfî olarak sıralama, ardışıklık ve sebep-sonuç ilişkisi kurma işlevleri konu edinilecektir. İkinci olarak şartın cevabında gelen *fâ* edatı bittiği cümlelerin yapı, anlam ve kipine göre sekiz başlıkta incelenecektir. Üçüncü olarak açıklama belirten *fâ* edatı diğer kullanımlarıyla kıyaslı olarak ele alınacak ve fesahatteki yeri konu edinilecektir. Dördüncü olarak cümle başı ifade eden *fâ* edatı işlenecektir. Beşinci olarak eş anlam ifade eden *fâ* edatı ve *vâv*, *sümme*, *rubbe* ve *ilâ* ile eş anlamlı olarak kullanımları işlenecektir. Altıncı olarak *emmâ*'nın cevabında kullanımı, yedinci olarak *izâ*'nın cevabında kullanımı zarf edatı *izâ* ve müfâcee bildiren *izâ*'nın cevabında kullanımı olmak üzere iki başlık altında incelenecektir. Sekizinci olarak karşıtlık ifade eden *fâ* edatı ve son olarak zaid kullanımı dört alt başlık altında ele

⁷⁷ Safâ Abdullah Nâif Herdân, *Vâv, Fâ ve 'Sümme' fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Ahmed Hasan Hâmid (nşr.), Filistin, 2008, s. 111.

⁷⁸ Herdân, *Vâv, Fâ ve 'Sümme' fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 112; Abdullah Hamîd Gâlib, *el-Fâ-u fi'l-Kur'âni'l-Kerim* (Yüksek Lisans Tezi), Ümmü'l-Kura Üniversitesi Arap Dili Fakültesi, Mekke, 1986, s. 180.

alınacaktır.⁷⁹

2.1. Atıf Bildiren Fâ Edatı (الفاء العاطفة)

Fâ edatı atıf görevinde bulunduğu durumlarda sıralama (الترتيب), ardışıklık (التعقيب) veya sebep (السبب) ifade etmektedir.

2.1.1 Sıralama Bildiren Fâ Edatı (الفاء الترتيبية)

Sıralama (الترتيب) lügatte *sıraya koymak*, *sınıflandırmak*, *dizmek*, *düzenlemek*, *hazırlamak* ve *bir şeyi bir yere sabitlemek* anlamlarında kullanılmıştır.⁸⁰

Anlamsal ve yapısal benzerlik içeren kelime veya cümlelerde sıralı bir bağlantı kurmak için mutlak atıf ifade eden *vâv* (و) yerine *fâ* edatı tercih edilir. Sıralama manevî, zikrî ve ihbârî olarak üçe ayrılır:

I. Manevî sıralama: Ma'tûfun gerçekleşme zamanının ma'tûfun aleyhten sonra olmasıdır.⁸¹

Örnek: جَاءَ أَحْمَدُ فَعَلِيٌّ (Önce Ahmet sonra da Ali geldi.)

Burada gelme eylemini önce Ahmet sonra da Ali'nin yaptığı ve *fâ* edatının bu iki kelimeyi zamansal bir tertibe soktuğu anlaşılır.

(الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوِّكَ فَعَدَلَكَ)⁸² (Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği bir biçimde seni oluşturan.) ayetinde “yaratma”, “şekillendirme” ve “oluşturma” fiilleri arasında zamansal bir sıralama söz konusudur. Bu ayetteki *fâ* edatları ma'tûf ve ma'tûfun aleyhler arasında manevî sıralama ifade etmektedir.

II. Lafzî sıralama: Tafsilatlı bir ifadenin mücmel bir ifadeye atfedilmesine denir. Bu tür atıflarda *fâ* edatı ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında meydana geliş zamanına göre bir sıralama ifade etmemektedir. *Fâ* edatı lafzî sıralama işlevinde bulunduğu durumlarda ma'tûfun aleyh ile ma'tûf arasında sıralı bir anlam örgüsü ve mücmel-mufassal ilişkisi kurar.⁸³ Örnek olarak:

⁷⁹ El-Mâlekî, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 378-386; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebib*, I, s. 182-191; Ebu'l-Hasan Bin Kâsım el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, Daru'l-Âfâku'l-Cedide, Beyrut, 1983, s. 50; Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Kitâbu Hurûfi'l-Me'ânî*, Ali Tevfik el-Hamed (thk.), 2. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, İrbid-Ürdün, 1986, s. 39.

⁸⁰ Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 127.

⁸¹ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, (I-IV), Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1398, III, s. 573; Muhammed Emin Hudaî, *min Esrâri Hurûfi'l-Atfi fi 'z-Zikri'l-Hakîm fâ ve sümme*, Mektebetü Vehbe, Kâhire, 1993, s. 17.

⁸² İnfitar, 82/7.

⁸³ Safâ Abdullah Nâif Herdân, *Vâv, Fâ ve 'Sümme' fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 132.

﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ﴾⁸⁴ (İnanıp salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları rahmetine sokacaktır. İşte bu apaçık başarıdır.)

Ayet, öncesindeki: İşte kitabımız, size karşı gerçeği (﴿هَذَا كِتَابُنَا يُنطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ﴾⁸⁵) söylüyor.) Ayetine atıfta bulunarak bu ayette kitabın söylediği gerçeğin ne olduğunu tafsilatlı bir şekilde ifade etmiştir.

Ebu Hayyan: ﴿وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ﴾⁸⁶ (Nûh: "Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemendendir. Senin va'din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin." diyerek Rabbine nida etti.) ayetinde "وَنَادَى" ifadesini "Seslenmeyi murat etti." olarak tefsir etmiştir. Burada Nuh'un söylemeyi murat ettiği şeyler mücmel olup cümlenin devamında tafsil edildiğinden atıf harfi olarak lafzî sıralama ifade eden *fâ* edatı kullanılmıştır.⁸⁷

Ceramî *fâ* edatının şehir ve bölge isimlerinde sıralama ifade etmediği görüşünü ileri sürmüştü ve şu şiirle istidlal etmiştir: "فَقَا نَبِكْ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزَلٍ بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ" (Durun! Dehul ve Havmel arasında kalan Sıktu'l-liva'daki sevgiliyi ve evini hatırlayalım da ağlayalım.)⁸⁸ Şiirde *fâ* edatıyla birbirine atfedilen "حَوْمَلٍ" ve "الدَّخُولِ" yer isimidir. Burada *fâ* zaman ya da anlam yönünden bir sıralama ifade etmeyip mutlak olarak atıf işlevi görmektedir.⁸⁹ Asıl olarak mutlak atıf işlevini *vâv* harfi üstlendiğinden dolayı bu gibi yerlerde *fâ* yerine *vâv* harfi de kullanılabilir.⁹⁰

III. İhbârî Sıralama: Olayların meydana geliş zamanı veya kelimelerde bahsi geçme önceliğine dikkat edilmeden yapılan sıralamalardır.⁹¹

1. Örnek: مُطِرْنَا بِمَكَانٍ كَذَا فَمَكَانٍ كَذَا (Biz burada ve şurada yağmura yakalandık.)

2. Örnek: أَكْتَفِي الْيَوْمَ بِالْحَدِيثِ عَنْ مُحَمَّدٍ فَعِيسَى (Bu gün Muhammet ve İsa'yı anlatmakla yetiniyorum.)

⁸⁴ Câsiye, 45/30; Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, DİB, 12. Baskı, Ankara, 2006.

⁸⁵ Câsiye, 45/29.

⁸⁶ Hûd, 11/45.

⁸⁷ Muhammed b. Yûsuf b. 'Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî, *Tefsiru-Bahri'l-Muhit*, (I-VIII), Dar-u İhyai't- Tûrasi'l-Arabi, Beyrut. 2002, II, s. 386.

⁸⁸ İmru'l Kays, *Dîvân'u İmri'il Kays*, Mustafâ Abdu's-Şâfi (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, s. 109.

⁸⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 183.

⁹⁰ er-Râcihî, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvi'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 24.

⁹¹ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 573.

Burada *fâ* mutlak atıf bildiren *vâv*'ın görevini üstlendiğinden *ihbârî* sıralamalarda birbirlerinin yerine kullanılabilir. ⁹² İkinci örnekte İsa'nın Muhammet'e *fâ* edatıyla atfedilmesinden zamana dayalı bir tarihi sıralama kastedilmeyip sözü söyleyenin ilk önce Muhammet'i sonra da İsa'yı zikretmeyi murat ettiği anlaşılır.

2.1.2. Ardışıklık Bildiren Fâ Edatı (الفاء التعقيبية)

Ardışıklık bildiren *fâ* Arap dilinde: *peşinden, hemen sonra, -den sonra, peş peşe, yanı sıra* anlamlarında kullanılmaktadır. Ardışıklık olayların seyrinde bir duraklama, fasıla olmadan, başka bir eylem araya girmeden peş peşe gerçekleşmesidir. ⁹³ Bununla matufun ma'tûfun aleyhten sonra gerçekleşmesi kastedilmektedir. ⁹⁴ *Fâ* edatı birbirine atfedilen ifadeler arasında zamansal ve akli olarak iki yönden ardışıklık bildirir. ⁹⁵

2.1.2.1 Zamansal Ardışıklık Bildiren Fâ Edatı (الفاء التعقيبية الزماني)

Fâ edatı atfedilenler arasında hem zaman yönünden bir tertip oluşturur hem de arada bir fâsıla olmadan peş peşe gerçekleştiğini bildiren ardışıklık anlamı katar. Atfedilenler arasında zaman yönünden bir tertibe sokması açısından *sümme* (سُمِّ) ile benzerlik gösterir. Ancak *sümme* ile atfedilenler arasında sıralı bir anlatım olmasına karşın peş peşe bir anlatım söz konusu değildir. *Sümme* birbirine bağladığı ifadelerin zaman aralıklı gerçekleştiği anlamı kattığı için bu yönüyle *fâ* edatından ayrılır. ⁹⁶

Örnekler:

جاء زَيْدٌ فَعَمْرُو (Önce Zeyd peşinden de Amr geldi.)

جاء زَيْدٌ ثُمَّ عَمْرُو (Önce Zeyd sonra Amr geldi.)

Örnekte *fâ* edatı birbirine bağladığı “Zeyd” ve “Amr” kelimeleri arasında zaman aralıksız gerçekleşme anlamı katmıştır. *Sümme* ile kurulan bağlantıda, Amr'ın gelmesi Zeyd'in gelmesinden bir süre geçtikten sonra gerçekleştiğinden dolayı aralarında ardışıklık yoktur.

⁹² İbrâhim b. el-Hatîb el-Müvezzelî İbn Nûriddîn, *Mesâbihu'l-Meğânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, Aid el-Ömerî(thk.), Dâru'l-Menâr, Beyrut, tsz, s. 303.

⁹³ Doğan, *Kur'an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, s. 211.

⁹⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 50.

⁹⁵ Mahmud Ahmed es-Sâğîr, *el-Edevâtu'n-Nahviyye fî Kütübi't-Tefsîr*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 2001, s. 557.

⁹⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 51; Abdullah Hacıbekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 98.

Fâ edatının birbirine bağıladığı olaylar arasında ardışıklık anlamı bildirmesinden, olayların peş peşe hiç zaman geçmeden gerçekleştiği anlaşılmalıdır. Her olayın gerçekleşmesinde geçen doğal bir süre vardır. Bu süre olaylara göre farklılık gösterir. *Fâ* edatıyla yapılan bağlantılarda olaylar peş peşe gerçekleşirken aralarında doğal süreç dışında bir zaman aralığı olmadığı anlaşılır.⁹⁷

Örnek olarak: “تَزَوَّجَ فُلَانٌ فَوَلَدَ لَهُ” (Falanca evlendi ve çocuğu oldu.) cümlesinden kişinin evlenmesiyle çocuğunun olması arasında evlilik, hamilelik ve doğum gibi doğal süreç dışında bir süre geçmediği anlaşılır.

Bazen *fâ* edatı uzun zaman dilimlerini kapsayan olayları birbirine bağlamak için kullanılır.

Örnek: وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ فَازَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ حِينٍ (مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ)⁹⁸ ("Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." dedik. Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırды. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik.)

Âdem ve eşinin cennete yerleşip orada yaşamaları ve orada bulunan ağaçtan yemelerinin yasaklanması ile şeytanın onların ayağını kaydırması olayları arasında geçen zaman uzun olmasına rağmen olaylar *fâ* edatı ile birbirine atfedilmiştir.

Bazen de *fâ* edatıyla atfedilen olayların meydana gelmesi birbirine bağlı olmayıp sadece zaman yönünden gerçekleşmede birbirini takip ettiğini ifade eder.

Örnekler:

قَامَ أَحْمَدُ فَقَعَدَ عَلَيَّ (Ahmet kalktı peşinden Ali oturdu.)

وَصَلَ الطَّالِبُ إِلَى الْمُؤَقَفِ فَجَانَّتِ الْحَافِلَةُ (Öğrenci durağa vardı hemen ardından otobüs geldi.)

Birinci örnekte Ahmet'in kalkma, Ali'nin ise oturma zamanından soran kimseye cevap olarak söylendiği düşünüldüğünde Ahmet'in kalkmasının Ali'nin oturmasından bağımsız bir olay olduğu anlaşılmaktadır. İkinci örnekte ise öğrencinin durağa varmasıyla otobüsün gelmesi birbirinden bağımsız olaylardır. Peş peşe ve

⁹⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, Daru'l-Fecr, Beyrut, 1971, s.440.

⁹⁸ Bakara, 2/35-36.

birbirinden bağımsız olarak gerçekleşen olaylarda *fâ* edatı sadece zamansal yönden ardışıklık ifade etmektedir.⁹⁹

2.1.2.2 Zihnî Ardışıklık Bildiren Fâ Edatı (الفاء التعقيب الزهني)

Birbirine bağlı olarak ve peş peşe gerçekleşen olaylar zihnî ardışıklık bildiren *fâ* edatıyla sıralanır. Aralarındaki bağlantı aklen bilinebileceğinden dolayı bu ismi almıştır.¹⁰⁰ Örnek olarak ¹⁰¹ ﴿وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا...﴾ (Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda...) ayetinde gökten yağmurun inmesi ve torağın dirilmesi (bitkilerin yeşermesi) olayları birbirine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Toprağın dirilmesi olayının yağmurun yağması olayından önce olması düşünülmemeyeceğinden dolayı bu iki olay arasında bir sıra söz konusu olduğu aklen anlaşılmaktadır. Bundan dolayı ayette geçen “فَأَخْيَا بِهِ” cümlesi öncesine zihnî ardışıklık bildiren *fâ* edatı ile atfedilmiştir.

Örnek: جاء زيدٌ فقامَ عمروٌ إكراماً له (Zeyd geldi hemen ardından Amr ona ikram etmek için ayağı kalktı.)

Örnekte Amr'ın ayağı kalkması Zeyd'in gelmesine bağlı olduğundan burada *fâ* zihni ardışıklık bildirmiştir.

2.1.3. Sebep-Sonuç İlişkisi Kuran Fâ Edatı (الفاء السببية)

Sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ*, sebeplilik anlamı taşımasının yanında sıralama ve ardışıklık anlamını da barındıran bir atıf harfidir. Bu anlamı ile diğer atıf harflerinden ayrılır. “أَكْرَمْتُهُ فَشَكَرَ” (Ona ikram ettim bu sebeple teşekkür etti.)¹⁰² Bu anlamdaki *fâ* edatı Arap dilinde “الفاء السببية” olarak ifade edilir. Türkçede *çünkü, bu sebeple, bundan dolayı, bu yüzden* anlamlarına gelmektedir.¹⁰³

ما أريدُ التَّجَوُّلَ في الخارجِ فَالْجَوُّ مُمَطِّرٌ (Dışarıda dolaşmak istemiyorum. Çünkü hava yağışlı.)

شَرِبْتُ الْمَاءَ الْبَارِدَ فَمَرَضْتُ (Soğuk su içtim. Bu yüzden hasta oldum.)

Birbirine bağladığı cümlelerden *fâ* edatından önce gelen cümledeki eylemin sonraki cümlede ortaya çıkan sonuca sebep olduğu anlamı katmaktadır.¹⁰⁴ Genellikle

⁹⁹ es-Sâğîr, *el-Edevatu'n-Nahviyye fi Kütübi't-Tefsir*, s. 558.

¹⁰⁰ El-Fahru'd-Dîn er-Râzi, *Tefsîru'l-Kebîr*, (I-XI), Dâru'l-Fiker, Beyrut, 2005, X, s. 111.

¹⁰¹ Bakara, 2/164.

¹⁰² Gâlib, *el-Fâ-u fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 4.

¹⁰³ Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s. 219.

¹⁰⁴ Abdulgani ed-Dekkur, *Mu'cemü'n-Nahvi*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1986, s. 257; Abdullah

cümleleri bağlamak için kullanılır.¹⁰⁵ Müfret isimlerin atfında kullanıldığında ise sadece sıfat kökenli isimlerde sebebiyet anlamı ifade eder.¹⁰⁶ Mesela “جاء زيدٌ فَعَمَرُوْ” (Önce Zeyd sonra da Amr geldi.) cümlesi “Zeyd geldi bu sebeple Amr da geldi.” şeklinde tercüme edilmez. Çünkü burada *fâ* ile atfedilen kelime sıfat kökenli bir isim değildir.

Fâ edatının birbirine bağladığı cümlelerde sebep-sonuç ilişkisi kurması için mâtuf olan cümlenin ma'tûfun aleyhin sebebi olmaya uygun bir eylem ifade etmesi gerekir.¹⁰⁷

Sebe-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatının cümleleri birbirine bağlamasına örnek: Rabbinden Âdem ayetinde “ (فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ) ¹⁰⁸ ” birtakım kelimeler aldı” cümlesi “Bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul eder, çokça bağışlar.” cümlesine bağlanmıştır. Ayette *fâ* edatının bitiştiği cümle sonuç ifade etmektedir. Sonuç cümlesi *fâ* edatı ile mahzûf bir sebep cümlesine bağlanmıştır. Âdem’in tövbesinin kabul olması sonucuna Rabbinden birtakım kelimeler alması sebep olarak uygun düşmemesi sebep cümlesinin hafzedildiğine delildir. Sebep cümlesi ise şu şekilde takdir edilir: “Derken, Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip rabbine yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti.”¹⁰⁹

Sebe-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatının sıfatları birbirine bağlamasına örnek:

(لَا تَكُلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ ﴿٢٠٠﴾ فَمَالِؤُنَّ مِنْهَا الْبُطُونَ) ¹¹⁰ (Mutlaka bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz. Karınların onunla dolduğu.) *Fâ* edatının bitiştiği sonuç cümlesi sebep cümlesindeki “zakkum” kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir. Sıfat-mevsuf ilişkisi ve *fâ* edatının sebep-sonuç anlamı gözetilerek cümleler yeniden kurgulandığında şöyle ifade edilir: “Mutlaka bir ağaçtan, (yenilmesinin sonucu olarak) karınların onunla dolduğu zakkum ağacından yiyeceksiniz.”¹¹¹

Hacıbekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, s. 116.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 184.

¹⁰⁶ Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*, s. 83.

¹⁰⁷ Candemir Doğan, *Kur'an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, s. 235.

¹⁰⁸ Bakara, 2/37.

¹⁰⁹ Ebu'l-Kâsım Mahmûd bin Ömer bin Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (I-IV), Dâr-u Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2009, I, s. 132.

¹¹⁰ Vâkıa, 56/52-53.

¹¹¹ Safâ Abdullah Nâif Herdân, *Vâv, Fâ ve Sümme fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 140.

2.1.3.1. İnşâî Cümlelerin Cevabına Bitişen Fâ Edatı

Sebe-sonuç cümlelerinde bazen sebep cümleleri talep anlamı taşımakta sonuç cümleleri de muzâri fiil formunda gelebilmektedir. Bu tür sebe-sonuç cümleleri arasındaki bağlantı *fâ* edatı ile kurulmaktadır.¹¹²

Talep anlamı taşıyan sebep cümleleri ile muzâri fiil formundaki sonuç cümleleri arasındaki bağlantı *fâ* edatı ile kurulduğunda muzâri fiil gizli bir *en* (أن) ile nasb olmaktadır.¹¹³ *Fâ*'dan sonra gizli olarak gelen (أن) muzâri fiile mastar anlamı kazandırır. *Fâ* edatı sebeplilik, (أن) edatı da mastar anlamı kattığından dolayı Türkçeye çeviride fiilin yalın haline *-mek/mesi için* (لِـ), *-memek/memesi için* (لِـ) ekleri getirilerek ifade edilir.¹¹⁴ Talep anlamı taşıyan cümleler ise emir, nehiy, dua, soru, teşvik, istek, dilek, ümit ve olumsuzluk cümleleridir.¹¹⁵

Fâ edatı, ﴿وَلَا تَمْسُوْهَا بِسَوْءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾¹¹⁶ ayetinde nehiy cümlesiyle cevap cümlesini bağlayarak sebe-sonuç ilişkisi kurmuş ve dâhil olduğu muzâri fiili mastar teviline sokmuştur. Muzâri fiilin mastar teviline girmesinin takdiri ise: “أُخَذَكُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ” şeklindedir. Ayetin manası ise şöyle takdir edilir: “Sakın ona bir kötülük etmeyin! (Ona kötülük etmeniz) Elem dolu bir azabın sizi yakalamasına sebep olur.”

Sebe-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatından sonra gizlenmesi vacip olan bir (أن) ile muzâri fiilin nasb olduğu yerler şunlardır:

a. Emrin (الأمر) cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil:

﴿رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾¹¹⁷ (Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver! Çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.) Ayette emir kalıbında gelen “Mallarını sil süpür!” (اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ) ve “Kalplerine darlık ver!” (وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ) cümleleri sebep cümlesidir. Sonuçta gelen “Çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler” (فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ) muzâri fiil cümlesi ile sebep cümlesi arasındaki bağlantı *fâ* edatıyla kurulmuştur.¹¹⁸ Muzâri fiil (فَلَا يُؤْمِنُوا) *fâ*'dan sonra

¹¹² el-Muberrid, *el-Muktedab*, II, s. 13.

¹¹³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 132.

¹¹⁴ Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 135.

¹¹⁵ Muhyiddîn Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s. 121.

¹¹⁶ A' râf, 7/73.

¹¹⁷ Yûnus, 10/88.

¹¹⁸ Herdân, *Vâv, Fâ ve 'Sümme' fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 145.

gelen gizli bir (أن) ile nasb olmuştur. Nasb alameti ise *nûn*'un (ن) hazfedilmesidir.¹¹⁹

Emrin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil örneğini Ebu'n-Necm el-İclî'ye ait olan şu beyitte görmekteyiz:

يا ناق سيري عَنَّا فسيحا الى سليمان فَتَسْتَرِيحًا (Ey devem! Hızlı adımlarla Süleyman'a yürü ki rahatlayalım.)¹²⁰

Beyitte sebep cümlesi emir fiiliyle (سيرى) kurulmuş sonuçta gelen muzâri fiil (فَتَسْتَرِيحًا) cümlesine ise *fâ* edatı bitişmiştir. Muzâri fiil gizli bir (أن) ile nasb olmuştur. “فَتَسْتَرِيحًا” kelimesinde nasb alâmeti fethadır. Muzâri fiilin sonuna bitişen *elif* şiirde kâfiye uyumu sağlanması için getirilmiştir.

İbn Hişâm sebep bölümünde gelen emrin fiil olmasını şart koşmuştur. Aksi halde *fâ*'dan sonra gelen muzâri fiil nasb olmayıp raf olarak okunacağını ifade etmiştir.¹²¹ Görüşüne şu örnekleri delil getirmiştir:

نَزَالٍ فَتُكْرِمُكَ (İN de! Sana ikram edelim.)

صَمَةٌ فَتُحَدِّثُكَ (Sessiz ol ki! Seninle konuşalım.)

Yukarıdaki örneklerde sebep cümleleri emir anlamı taşıyan isim fiilden oluşmaktadır. Sebep gelen emrin fiil olması şart koşulduğu için *fâ*'dan sonra gelen muzâri fiil nasb olmamıştır.

Kisâî bu görüşe muhalefet ederek emir anlamı taşıyan isim fiillerin¹²² cevabında gelen muzâri fiilin nasb olarak da okunmasını câiz görmüştür.¹²³ Bu görüşe göre “صَمَةٌ فَيَنَامُ النَّاسُ” (Sus! İnsanlar uyuyor.) örneğinde cevap olarak gelen muzâri fiilin nasb okunması câizdir. Sebep cümlesinde gelen “صَمَةٌ” isim fiili emir anlamı taşıdığından dolayı cevapta gelen muzâri fiil *fâ*'dan sonra gizli bir (أن) ile nasb olmuştur.¹²⁴

İbn Cinnî ve İbn Usfûr isim fiillerden “نَزَالٍ” ve “نَرَاكِ” gibi sülâsi fiil mastarından türeyip emir anlamı olduğu için “فَعَالٍ” vezninde kesre üzere mebni

¹¹⁹ Raf alameti *nûn*'un sabit kalması ile olan muzâri fiillerde nasb alameti *nûn*'un hazfiyladır. Bkz: İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ*, s. 106.

¹²⁰ Ahmed bin Ahmed es-Sucâ'î, *Hâşiyetü 's-Sücâ 'î*, İhyâu-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 2009, s. 149.

¹²¹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ*, s. 136.

¹²² İsim fiil: Fiil manasına delâlet eden ve fiil gibi amel olup fâilde ve mef'ûlde amel eden fakat fiil alâmetlerini kabul etmeyen mebni kelimelerdir. Bkz: Tacettin Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı, Kitap Dünyası Yayınları, Konya, 2012, s. 39.

¹²³ İbn Hişâm el-Ensârî, İbn Hişâm, *Şerhu-Şuzûri 'z-Zeheb*, s. 323.

¹²⁴ Mustafâ el-Galâyîni, *Câmi 'u 'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye*, s. 286.

olanları diğerlerinden ayrı tutarak sebep bölümünde geldiklerinde sonuç bölümünde *fâ*'dan sonra gelen muzâriyi nasb edeceği görüşünü benimsemişlerdir. “نَزَالٍ فَتُكْرِمَكَ” örneğini bu görüşlerine delil olarak getirmişlerdir. Bu görüşe göre örnekte sebep ¹²⁵ cümlesi olarak gelen “نَزَالٍ” isim fiili emir ifade ettiği için *fâ*'dan sonra gelen muzâri fiil gizli bir (أَنْ) ile nasb olmuştur.

b. Nehyin (النَّهْيِ) cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil:

{وَلَا تَطْعُوا فِيهِ فَيَجَلَ عَلَيْكُمْ غَضَبِي} ¹²⁶ (Onda aşırı gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner.)

{لَا تُؤْتِ زَيْدًا فَيُهَيِّنَكَ} (Zeyd'e gitme! Yoksa seni incitir.)

Örneklerde nehyin cevabında gelen “فَيَجَلَ” ve “فَيُهَيِّنَكَ” kelimeleri *fâ*'dan sonra gizlenmesi vacip olan (أَنْ) ile nasb olmuştur.

c. Nefyin (النَّفْيِ) cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil:

Sebeb cümlesinin menfi olarak geldiği ¹²⁷ {لَا يُفْضَى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا} (Hüküm verilmez ki ölsünler.) ayetinde sonuç cümlesine bitişen *fâ* edatından sonra gizli bir (أَنْ) ile muzâri fiil mansup olmuştur. Örnekteki muzâri fiilin nasb alâmeti ise raf hâlinde fiilin sonunda mevcut olan (نِ) un hazfidır.

Nefyin cevabında gelen *fâ* edatının gizli bir (أَنْ) ile muzâri fiili nasb edebilmesi için cümlelerin yapıcı olumsuzluk edatıyla kurgulanmış olması, anlamca da olumsuzluk ifade etmesi gerekir. ¹²⁸

Örnek:

{مَا زَالَ تَنْبِيئًا فَتُحَدِّثُنَا} (Bize gelmeye devam ettiğinden dolayı bizimle konuşuyorsun.)

Örnekte cümle (مَا) olumsuzluk edatıyla başlamış ancak sonrasında gelen (زَالَ) fiili de *yok olmak*, *kaybolmak* anlamlarında olumsuzluk ifade ettiği için olumlu bir anlam kazanmıştır. ¹²⁹

Cümledeki olumsuzluğun istisna edatıyla bozulmasına örnek:

{مَا تَنْبِيئًا إِلَّا فَتُحَدِّثُنَا} (Bize sadece konuşmak için geliyorsun.)

Örnekte cümle olumsuzluk edatıyla başlamış ancak istisna edatı olan (إِلَّا) ile

¹²⁵ es-Sucâ'î, *Hâşiyetü's-Sücâ'î*, s. 454.

¹²⁶ Tâhâ, 20/81.

¹²⁷ Fâtır, 35/36.

¹²⁸ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 131.

¹²⁹ Selami Bakırcı, Mehmet Sadi Çögenli, *Kullanım Örnekleriyle Arapça Edatlar Sözlüğü*, s. 195.

olumsuzluğu bozmuştur. Nefiy bozulduğundan dolayı muzâri fiil nasb olmamıştır.¹³⁰

Cümle lafzı itibariyle olumlu ancak manası itibariyle olumsuz ise nefiy cümlesi hükmündedir.¹³¹

Örnek: *كَأَنَّكَ وَالِ عَلَيْنَا فَتَشْتُمْنَا* (Sanki başımıza hükümdar oldun da bize hakaret ediyorsun!)

Örnekte “*كَأَنَّكَ وَالِ عَلَيْنَا*” cümlesi lafzı itibariyle olumsuzluk edatı taşımamaktadır. Ancak teşbih edatı (*كَأَنَّ*) cümleyi anlamca olumsuz kılmıştır. Anlamca olumsuz cümlelerin cevabında *fâ* edatıyla bağlanan muzâri fiil nasb olmuştur.¹³²

d. Dua (*الدُّعَاءُ*) cümlesinin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil:

*اللَّهُمَّ لَا تُنَاخِذْنِي بِذَنْبِي فَأَهْلِكَ*¹³³ (Ya Rabbi günahımdan dolayı beni sorumlu tutma! (Eğer sorumlu tutarsan bu sebeple) Helak olurum.) Örnekte dua cümlesiyle cevap cümlesi *fâ* edatı ile bağlanmıştır. *Fâ*'dan sonra gelen muzâri fiil gizli bir (*أَنْ*) ile nasb olmuştur. Bazı nahiv âlimleri dua cümlesini müstakil bir başlık altında incelemeyip emir ve nehiy cümlesi başlığı altında incelemişlerdir. Buna delil olarak da, nehiy sîgasında gelen yukarıdaki örneği getirmişlerdir.¹³⁴ Dua cümlesi her ne kadar emir ve nehiy sîgasıyla ifade edilse de alt makamdakinin üst makamdakine bir isteğini ifade etmede kullanıldığı için emir ve nehiyden ayrılır.¹³⁵

Dua cümlesi şairin şu şiirinde de muzâri fiil duanın cevabında gelerek nasb olmuştur: “*رَبِّ وَقَفِّي فَلَا أَعْدِلَ عَنْ سُنَنِ السَّاعِينَ فِي خَيْرِ سُنَنِ*” (Ey Rabbim! Beni başarılı kıl ki,(bu sebeple) yolların en hayırlısında yürüyenlerin yolundan ayrılmayayım.)¹³⁶

e. Soru (*الإِسْتِفْهَامُ*) cümlesinin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil:

“*هَلْ تَعْرِفُونَ لِبَنَاتِي فَأَرْجُو أَنْ تُقْضَىٰ فَيْرْتَدَّ بَعْضُ الرُّوحِ لِلْجَسَدِ*” (İhtiyaçlarımı biliyor musunuz? İhtiyaçlarımın karşılanmasını umuyorum. (Eğer karşılanırsa bu vesile ile) İçim biraz rahatlar.)¹³⁷ Soru cümlesinin cevabında gelen “*فَأَرْجُو*” kelimesi gizlenmesi vacip olan bir (*أَنْ*) ile nasb olmuştur.

¹³⁰ Safâ Abdullah Nâif Herdân, *Vâv, Fâ ve Sümme fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 139.

¹³¹ Ebu'l İrfân Muhammed bin Ali es-Sabbân, *Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*, (I-III), Beyrut, trs., III, s. 564.

¹³² es-Sabbân, *Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*, III, s. 565.

¹³³ Bakara, 2/285.

¹³⁴ er-Râcihi, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvi'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerim*, s. 46.

¹³⁵ Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s. 121.

¹³⁶ es-Sabbân, *Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*, III, s. 563.

¹³⁷ es-Sucâ'i, *Hâşiyetü's-Sucâ'i*, s. 152.

Soru cümlesinin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiilin nasb olması için soru edatından sonra gelen isim cümlesinin haberinin câmid bir isim olmaması gerekir.

Örnek: هل أخوك زَيْدٌ فَأُكْرِمُهُ (Kardeşin Zeyd mi? Ona ikram edeyim.)

Örnekte soru kısmında isim cümlesi gelmiş ve haberinde gelen “زَيْدٌ” kelimesi câmid bir isim olduğundan cevap kısmındaki muzâri fiil raf olmuştur. Çünkü haberi câmid¹³⁸ olan soru cümlesi cevap cümlesinin bir sebebi olmaya uygun değildir. Bu cümlede *fâ* isti'nâfiye (cümle başı) anlamındadır. Takdir ise “فَأَنَا أُكْرِمُهُ” şeklindedir.¹³⁹

Soru cümlesinin haberi müştak bir isim olur, soru ve cevap cümleleri arasındaki bağlantıda da sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* ile sağlanırsa cevapta gelen muzâri fiil gizli bir (أَنْ) ile nasb olur.

Örnek: هل أخوك مُجْتَهِدٌ فَأُزَوِّرُهُ (Kardeşin çalışkan mı? Onu ziyaret edeyim.)

Örnekte soru cümlesinin haberinde gelen “مُجْتَهِدٌ” kelimesi “جهد” kökünden türemiş müştak bir isim olduğundan dolayı cevap kısmındaki muzâri fiil nasb olmuştur.

Cümlede soru edatı gerçek anlamında kullanılmayıp inkâr anlamı ifade ettiği durumlarda cevapta gelen muzâri fiil nasb olmaz.¹⁴⁰

“أَيْدِفْعُ يَدَهُ إِلَيْكَ فَتَقْضُمُهَا كَمَا يَقْضُمُ الْفَحْلُ ؟”¹⁴¹ (Elini senin ağzında bırakır mı ki sen erkek devenin (sert yemi) çiğnediği gibi onun elini çiğneyesin?) örneğinde soru edatı inkâr anlamında olduğundan dolayı cevapta gelen “فَتَقْضُمُهَا” muzâri fiili raf olmuştur.

f. İstek (العَرْض) cümlesinin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil: “يَا بْنَ الْكِرَامِ أَلَا تَدْنُو فَنُبْصِرَ مَا قَدْ حَدَّثُوكَ فَمَا رَأَيْ كَمَنْ سَمِعَا” (Ey asillerin oğlu! Onların sana bahsettiklerini görmek için yaklaşmaz mısın? Nitekim gören işiten gibi değildir.)¹⁴² Şiirde (أَلَا) edatı cümleye istek anlamı katmıştır. İstek cümlesi ile cevap cümlesini *fâ* edatı bağlayarak sebep sonuç ilişkisi kurmuş ve kendisinden sonra gelen muzâriyi gizli bir (أَنْ) ile nasb etmiştir.¹⁴³

¹³⁸ Câmid: Herhangi bir isim veya fiilden türememiş, doğrudan varlıklara ad olarak konulmuş isimlere denir. Tacettin Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, s. 8.

¹³⁹ er-Râcihi, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 38.

¹⁴⁰ Esmâ Tevfik el-Astal, *el-Fâ-u fi Sahîhi'l-Buhârî Dirâseten Nahviyyeten*, (Yüksek Lisans Tezi) İslam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü, Gazze, 2016, s. 94.

¹⁴¹ Harun Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2009, IV, s. 555.

¹⁴² İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, s. 135.

¹⁴³ İstek, arzulanan şeyin yumuşak dille talep edilmesidir. Teşvik ise arzulanan şeyin ısrarla talep

g. Teşvik (التَّحْضِيضُ) cümlesinin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil: ﴿لَوْلَا أَحْرَزْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَدَّقَ وَأَكُنُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾¹⁴⁴ Beni yakın bir zamana kadar (geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!) *Fâ* edatı teşvik cümlesini cevap cümlesine bağlayarak sebep-sonuç ilişkisi kurmuş muzâri fiili gizli bir (أَنْ) ile nasb etmiştir.

h. Dilek (التَّمَنِّي) cümlesinin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil: Arap dilinde dilek cümleleri gerçekleşmesi imkânsız ya da zor olan arzuların ifade edildiği cümlelerdir.¹⁴⁵ Örnek olarak ¹⁴⁶﴿يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarıya (ganimete) ulaşıyordum!) ayetinde dilek cümlesinin cevabında gelen “فَأَفُوزَ” muzâri fiili gizli bir (أَنْ) ile nasb olmuştur.

Gerçekleşmesi imkânsız olan bir arzunun ifade edildiği dilek cümlesine dil bilimcilerin çoğu Ebu'l 'Atâhiye'nin şu şiirini örnek göstermişlerdir:

“أَلَا لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأَخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشَيْبُ” (Keşke bir gün gençlik geri dönse de yaşlılığın ne yaptığını ona haber versem!)¹⁴⁷

Gerçekleşmesi zor olan bir arzunun ifade edildiği dilek cümlesine örnek:

“لَيْتَ لِي مَالًا فَأَنْفِقَهُ” (Keşke malım olsa da infak etsem!)¹⁴⁸

Örneklerde *fâ* edatı dilek cümleleriyle cevap cümlelerini bağlamış ve sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Cevapta gelen “فَأَخْبِرَهُ” ve “فَأَنْفِقَهُ” muzâri fiilleri ise gizli bir (أَنْ) ile nasb olmuştur.

i. Ümit (التَّرَجِّي) cümlesinin cevabında *fâ*'dan sonra bulunan muzâri fiil: Ümit cümlesi dilek(التَّمَنِّي) cümlesine nazaran gerçekleşme ihtimali daha yüksek arzuları ifade etmektedir.¹⁴⁹

Örnek: “لَعَلَّ اللَّهَ يَشْفِينِي فَأُزَوِّجَكَ” (Umarım Allah bana şifa verir de seni ziyaret ederim.) Ümit cümlesinin cevabında gelen “فَأُزَوِّجَكَ” fiili *fâ* edatından sonra gizlenmesi vacip olan bir (أَنْ) ile nasb olmuştur.

edilmesidir. Muhyiddîn Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s. 121; Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 135.

¹⁴⁴ Münâfikûn, 63/10.

¹⁴⁵ Muhyiddîn Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s. 121.

¹⁴⁶ Nisâ, 4/73.

¹⁴⁷ . es-Sucâ'î, *Hâşiyetü's-Sücâ'î*, s. 276.

¹⁴⁸ Muvaffakuddîn Ebu'l-Bekâ Yaîş b. Ali b. Yaîş el-Mevsilî, *Şerhu'l-*

Mufassal li'z-Zemahşerî, Emîl Bedî' Yâkub (thk.), (I-VI), 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,2001, IV, s. 240.

¹⁴⁹ Muhyiddîn Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s. 122.

Yukarıda ifade ettiğimiz cümlelerden sonra muzâri fiilin gizli bir (أَنْ) ile nasb olması için başına bitişen *fâ* edatının atıf görevinin yanında cevap anlamı da barındırması gerekir. Şayet *fâ* edatı sadece atıf görevinde olursa muzâri fiil nasb olamaz.¹⁵⁰ Örnek olarak, “مَا تَأْتِينَا فَتُحَدِّثُنَا” (Ne bize geldin, ne de bizimle konuştun.) cümlesinde *fâ* edatı sadece atıf görevinde olduğundan muzâri fiil nasb olmamıştır.

Fâ edatı şart edatı ile cezm olmuş iki fiil arasında veya sonrasında bulunursa *fâ* edatının bitiştiği muzâri fiil gizli bir (أَنْ) ile nasb olur.¹⁵¹

Örnek olarak, “إِنْ تَأْتِي فَتُحَسِّنْ إِلَيَّ أَكْفَانِكَ” (Bana gelir, lütufta bulunursan seni ödüllendiririm.) cümlesinde *fâ* edatının bitiştiği “فَتُحَسِّنْ” muzâri fiili, (أَنْ) şart edatıyla cezm olan “تَأْتِي” fiili ile “أَكْفَانِكَ” cevap fiili arasında bulunmuş ve gizli bir (أَنْ) ile nasb olmuştur.

Fâ edatının bitiştiği muzâri fiilin şart edatıyla cezm olmuş fiillerden sonra bulunmasına örnek olarak, “مَتَى زُرْتَنِي أَحْسِنُ إِلَيْكَ فَأُكْرِمَكَ” (Ne zaman beni ziyaret edersen sana lütufta bulunur ve ikram ederim) cümlesi gösterilebilir. Örnekte (مَتَى) şart edatıyla cezm olmuş şart ve ceza fiillerinden sonra gelen “فَأُكْرِمَكَ” muzâri fiili aynı şekilde *fâ* edatından sonra gelen gizli bir (أَنْ) ile nasb olmuştur.

Fâ edatının bitiştiği muzâri fiilin raf ve nasb okunduğu yerlerin tablosu:

Fâ Edatının Bitiştiği Muzâri Fiilin Nasb Olduğu Yerler		
1	Emir cümlesinin cevabında	İbn Hîşam'a göre emirin fiil olduğu durumlarda İbn Cinnî ve İbn Usfûr'a göre “تَزَالُ” ve “تَرَكَ” gibi sülâsi fiil mastarından türeyip emir anlamı taşıyan isim fiillerin cevabında
2	Nefiy cümlesinin cevabında	Nefiy cümlesinin yapıcı olumlu olup anlamca olumsuzluk ifade ettiği durumlarda Nefiy cümlesinin hem yapıcı hem de anlamca olumsuzluk ifade ettiği durumlarda
3	Soru cümlesinin cevabında	Soru edatından sonra gelen isim cümlesinin haberinin müştak isim olduğu durumlarda
4	Nehiy cümlesinin cevabında	
5	Dua cümlesinin cevabında	

¹⁵⁰ Es-Sabban, *Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*, III, s. 564.

¹⁵¹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemaşşeri*, IV, s. 241; Ebû Saîd el-Hasen bin Abdillâh bin Merzûbân, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, (I-V), Dâru Küttûbi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008, III, s. 227.

6	İstek cümlesinin cevabında
7	Teşvik cümlesinin cevabında
8	Dilek cümlesinin cevabında
9	Ümit cümlesinin cevabında

Fâ Edatının Bitiştığı Muzâri Fiilin Raf Olduğu Yerler	
1	Emir anlamı taşıyan isim fiillerin cevabında
2	Anlamca olumlu nefiy cümlesinin cevabında
3	Soru edatından sonra gelen isim cümlesinin haberinin câmid isim olduğu durumlarda
	Soru edatı gerçek anlamında kullanılmayıp inkâr anlamı ifade ettiği durumlarda
4	Muzâri fiilin nasb olduğu yerlerde fâ edatı sebep-sonuç anlamı taşımayıp atıf görevinde olduğunda

2.2. Şartın Cevabında Gelen Fâ Edatı (الفاء الرابطة لجواب الشرط)

Arap dilinde şartlı yapılar şart cümlesi ve cevap cümlesi olmak üzere iki kısımdan oluşur. Şart ifade eden kısma şart cümlesi, gerçekleşmesi şarta bağlanan yargıların ifade edildiği bölüme ise cevap cümlesi denir. Şartlı cümleler¹⁵² Türkçede *-se, -sa, -ise* eklerinin kelimenin sonuna bitişmesiyle kurulurken Arapçada fiillerin başlarına şart edatlarından¹⁵³ birinin getirilmesiyle kurulur.¹⁵⁴

Arapçada şart cümlesine cevap niteliğinde gelecek cümlelerin ya fiil cümlesi olması ya da *fâ* edatıyla gelmesi gerekir.¹⁵⁵ Fiil cümleleri ise bazı özellikleri¹⁵⁶ taşıdıklarında herhangi bir edata ihtiyaç duymadan cevap cümlesi olarak gelebilirler.¹⁵⁷

¹⁵² Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, 22. Baskı, Engin Yayınevi, 2015, Ankara, s. 222.

¹⁵³ Şart edatları: (إِنْ, مَهْمَا, مَا, مَنْ, أَيْنَ, مَتَى, أَيْ, أَيُّ, أَيْنَ, كَيْفَمَا, إِذْمَا, إِذَا مَا, لَوْ, إِذَا) Bkz: İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 142. ; Muhyiddin Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s. 126.

¹⁵⁴ es-Sabbân, *Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*, III, s. 588.

¹⁵⁵ Sibeveyhî, *el-Kitâb*, III, s. 63; el-Müberrid, *el-Muktedab*, II, s. 48.

¹⁵⁶ Bu özellikler mâzî fiil, muzâri fiil ve dilek-istek cümleleri başlığı altında ifade edilecektir.

¹⁵⁷ Muhammed bin Hasan Esterebâdî, *Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, Hasan bin Muhammed bin İbrahim Hıfzî (thk.), Mektebetü Câmîati İmam Muhammed bin Suûd, (I-IV), Mekke, 1994, II, s. 933.

Örnek: ﴿أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ﴾¹⁵⁸ (Nerede olursanız olun ölüm sizi bulacaktır.)
Ayette (أَيْنَ) edatıyla kurulan şart cümlesinin cevabında gelen “يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ” cümlesi fiil cümlesi olduğu için başına *fâ* edatı almadan cevapta gelebilmiştir.

Cevap cümleleri bu özellikleri taşımadıklarında ise başlarına *fâ* edatı bitişir. Bu tür cümlelerin şart cümlesine cevap niteliği kazanmaları için *fâ* edatıyla aralarında bağlantı kurulması gerekir.¹⁵⁹ Şart ve cevap cümleleri arasındaki bu bağlantıyı sağlamak için (و) veya (ثم) edatı değil de *fâ* edatının getirilmesini şöyle izah edebiliriz. Cevap cümlesinin şartın peşinden araya başka bir cümle girmeden gelmesi asıl olandır. *Fâ* edatı cümleye sıralılık ve ardışıklık anlamları kazandırdığından dolayı cevap cümlelerinin başında getirilmiştir. Sıralılık ve ardışıklık anlamı (ثم) edatında da vardır. Ancak *fâ* edatıyla bir birine atfedilen ifadelerin art arda gerçekleşmesindeki zaman aralığı kısıyken (ثم) ile atfedilenlerde daha uzundur. Bu sebeple cevap cümlelerinin başına (ثم) getirilmez. (و) edatı ise sıralılık ve ardışıklık anlamı barındırmadığından cevap cümlelerinin başında gelmeye uygun değildir.¹⁶⁰

Şartın cevabında gelen *fâ* edatı; bitiştiği cümle yapıları, bitiştiği cümlelerin i'râbı ve hazfı olmak üzere üç kısımda ele alınacaktır.

2.2.1. Fâ Edatının Bitiştiği Cümle Yapıları

Şart cümlelerinin cevabına *fâ* edatının bitiştiği yerler sekiz kısımda incelenecektir.

2.2.1.1. İsim Cümlesine Bitişen Fâ Edatı

Cevap cümlesinde asıl ve uygun olan fiil cümlesinden oluşmasıdır. Çünkü cevap cümlesi şartın gerçekleşmesine bağlı olarak gerçekleşen olaya delalet eder.¹⁶¹ Olaylar ise ancak fiil cümlesi ile ifade edilebilir. İsim cümleleri olaya delalet etmediğinden şart cümlesine cevap olabilmesi için başına *fâ* edatının bitişmesi gerekir.¹⁶²

Örnek: ﴿وَأَنْ يَّمْسَسَكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾¹⁶³ (Fakat sana bir hayır dokunduracak olsa (onu da kimse gideremez.) O'nun, her şeye hakkıyla gücü yeter.)

¹⁵⁸ Nisa, 4/78.

¹⁵⁹ Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 137.

¹⁶⁰ Ebû Saîd, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhi*, III, s. 264.

¹⁶¹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşeri*, V, s. 111.

¹⁶² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 186; Mustafâ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, s. 303.

¹⁶³ Enam, 6/17.

Ayette geçen (إِنْ) şart edatı cümleye şart anlamı kazandırmış ve şart fiilini cezm etmiştir. Cevap olarak gelen “فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” cümlesi isim cümlesidir. İsim cümleleri şartlı yapılara cevap olmaya uygun değildir. İsim cümlesi şart cümlesine cevap niteliği kazanması için başına *fâ* edatı bitişmiştir.

Şart cümlesinin cevabı fiile benzeyen harflerle¹⁶⁴ başlayan bir cümle olduğunda *fâ* edatı bu cümlenin başına bitişir.

Örnek: ¹⁶⁵ (إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) (Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.)

Ayette (إِنْ) şart edatıyla kurulmuş iki şart cümlesi vardır. Cevaplarında gelen cümleler ise başlarına fiile benzeyen harflerden (إِنْ) almış isim cümleleridir. Şart cümlesine cevap olabilmesi için başlarına *fâ* edatı bitişmiştir.

Şartın cevabında şibih cümle¹⁶⁶ gelirse *fâ* edatı cevap cümlesinin başına bitişir.

Örnek: ¹⁶⁷ (أَيُّ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ) (Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur.)

Ayette (أَيُّ) şart ismiyle kurulan şart cümlesine cevap olarak gelen “فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ” şibih cümlesi *fâ* edatıyla cevap olma niteliği kazanmıştır.

2.2.1.2. Dilek-İstek Cümlesine Bitişen Fâ Edatı

Türk dilinde dilek-istek cümleleri fiilin sonuna *-e*, *-a*, *-se*, *-sa* ekleri getirilerek kurulan cümlelerdir.¹⁶⁸ Arap dilinde dilek-istek cümlelerinin mukabili inşâî cümlelerdir. İnşâî cümleler ise emir, nehiy, soru, arz, temennî, teraccî ve teşvik anlamı barındıran cümlelerdir.¹⁶⁹

İnşâî cümleler şart cümlesine cevap olarak gelmeye uygun nitelikte değildir.

¹⁶⁴ Fiile benzeyen harfler: لَعَلَّ، لَيْتَ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، إِنَّ، إِنْ. Bu harfler isim cümlelerinin başına gelerek isim cümlesinin iki ögesi olan mübteda ve haberi kendilerine isim ve haber olarak alırlar. Bkz: Muhyiddin Abdulhamîd, *et-Tuhfetu's-Seniyye*, s. 169.

¹⁶⁵ Mâide, 5/118.

¹⁶⁶ Şibih cümle: Harf-i cerler ve zarfların fiil, şibih fiil ve mana fiilden birine müteallak (bağlantılı) olması gerekir. Eğer müteallak (كَوْنٌ) ve (حُضُولٌ) gibi umûmî manalı bir fiil olursa, hazfi gerekir. Hazfedilen fiilin manası ise cümleden anlaşılır. Zarf ve harf-i cerrin bu şekilde fiili mahzûf gelmesine şibih cümle ya da zarf-ı müstekar denir. Bkz: Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, s. 88.

¹⁶⁷ İsrâ, 17/110.

¹⁶⁸ Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*, s. 221.

¹⁶⁹ Tacettin Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*, 92.

Cevap olarak geldikleri durumda ise cümlelerin başına *fâ* edatının bitişmesi vaciptir.¹⁷⁰

Emir cümlesinin şartın cevabında gelmesine örnek:

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾¹⁷¹ ("Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." de.) Ayette şart ifade eden "إِنْ كُنْتُمْ" cümlesine cevap olarak emir ifade eden "فَاتَّبِعُونِي" cümlesi başına *fâ* edatı bitiştirilerek getirilmiştir. Ayetin devamında cezimli olarak gelen "يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ" fiil cümleleri ise "فَاتَّبِعُونِي" emir cümlesinin cevabında geldikleri için cezm olmuşlardır.¹⁷²

Nehiy cümlesinin şartın cevabında gelmesine örnek:

﴿فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ﴾¹⁷³ (Onlar şahitlik etseler de sen onlarla beraber şahitlik etme!) Ayette şart bildiren (فَإِنْ شَهِدُوا) cümlesine cevap olarak gelen ve nehiy bildiren (فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ) cümlesi *fâ* edatıyla cevap niteliği kazanmıştır.

Soru cümlesinin şartın cevabında gelmesine örnek:

﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾¹⁷⁴ ("Söyleyin bakalım suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akar su getirir?" de.) Ayette şart ifade eden "إِنْ أَصْبَحَ" cümlesinin cevabında gelen ve soru anlamı bildiren "فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ" cümlesi başına vâcip olarak bitişen *fâ* edatı ile cevapta geldiğini görmekteyiz.

Cevap cümlesi soru *hemze*'siyle başladığında ise başına *fâ* edatının bitişmesi de caizdir.¹⁷⁵ ﴿أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾¹⁷⁶ (Ne dersin? Peygamberi yalanlamış ve yüz çevirmişse!) Ayetinde cevap cümlesi (أَرَأَيْتَ) soru *hemze*'siyle başladığı için başına *fâ* edatı bitişmeden gelebilmiştir.

2.2.1.3. Haber Cümlesine Bitişen Fâ Edatı

Arap dilinde cümleler genellikle şart edatlarıyla birlikte şart anlamı kazanırlar. Bazen de mübteda şart anlamı ifade edebilir. Bu durumda ise haber cümlesine *fâ*

¹⁷⁰ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 93.

¹⁷¹ Âl-i İmrân, 3/31.

¹⁷² Muhammed Nizâmu'd-Dîn el-Fetih, *el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ân'il-Mecîd*, (I-VI), Dâr'uz-Zemân, Medîne, 2006, II, s. 38.

¹⁷³ En'âm, 6/150.

¹⁷⁴ Mülk, 67/30.

¹⁷⁵ Ömer Muhammed Hamûde 'Atâ, "el-Faâtü fi'l-Kur'âni'l-Kerîm Dirâseten, Siyâkiyyeten, Delâliyyeten", s. 92.

¹⁷⁶ Alak, 96/13.

edatı bitişmesi caizdir. Mübteda bazı durumlarda şart anlamı ifade edebilir.¹⁷⁷

Mübteda nekra olarak geldiği ve fiille ya da zarf cümlesiyle sıfatlandığında şart anlamı ifade edebilir.

Örnek olarak: (كُلُّ رَجُلٍ يَأْتِينِي فَلَهُ دِرْهَمٌ) ve (كُلُّ رَجُلٍ فِي الدَّارِ فَلَهُ دِرْهَمٌ) cümlelerinden ilkinde nekra isim (كُلُّ رَجُلٍ) muzâri fiille (يَأْتِينِي), ikincisinde ise câr ve mecrûr olarak gelen mekân zarfıyla (فِي الدَّارِ) sıfatlanmıştır. Nekre isimleri sıfatlayan muzâri fiil ile zarf, cümlelere şart anlamı kazandırmıştır. Cümlelerin çevrileri ise sırasıyla: “Bana gelen herkese bir dirhem vardır.” ve “Evde bulunan herkese bir dirhem vardır.” şeklindedir. Haber cümleleri (فَلَهُ دِرْهَمٌ) başına bitişen fâ edatı ile cevap cümlesi olma niteliği kazanmıştır.

İsm-i mevsûlden¹⁷⁸ sonra gelen cümleye sıla cümlesi denir. Sıla cümlesi fiil ve failden veya câr ve mecrûrdan ya da zarf cümlelerinden birinden oluştuğu durumlarda ism-i mevsûllerle belirli bir şahıs değil de genel bir anlam kastediliyorsa bu cümleler şart anlamı taşırlar. şart anlamı taşıyan sıla cümlesinin haberine fâ edatının bitişmesi caizdir.¹⁷⁹

Sıla cümlesi fiil cümlesi olarak gelen ism-i mevsûl örneği:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْإِيلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ¹⁸⁰ (Mallarını gece gündüz, gizli aşıkâr (hak yolunda) harcayanlar (yok mu?), İşte onların, Rableri katında mükâfatları vardır, onlara hiç bir korku da yoktur, onlar mahzun da olacak değillerdir.) Ayette (الَّذِينَ) ism-i mevsûlünden sonra sıla cümlesi fiil cümlesi olarak gelmiştir. İsm-i mevsûlle kurulan cümle anlam yönünden ele alındığında “hak yolda harcayanlar” ifadesinin genel bir anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeyle belirli şahıslar değil de hak yolda harcama yapan ve yapacak olan herkes kastedilmektedir. İsm-i mevsûl belirtilen şartları sağladığından şart anlamı ifade etmektedir. Haberinde gelen “فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ” cümlesi ise şart cümlesine cevap olarak geldiğinden başına fâ edatı bitişmiştir.

Sıla cümlesi câr ve mecrûr olarak gelen ism-i mevsûl örneği:

¹⁷⁷ İbn Yaîş, şerhu 'l-Mufassal li 'z-Zemahşeri, I, s. 250.

¹⁷⁸ İsm-i mevsuller: Manası ancak kendisinden sonra gelen cümleyle tam olan isimlerdir. İsm-i mevsuller hâs ve müşterek olarak ikiye ayrılır. Hâs olan ism-i mevsullerin eril olanları: (الألاءِ, الألى, اللواتي, اللواتي, اللاتي, اللاتي, اللتان, اللتان) böyleceedir. Müřterek olanlar ise şunlardır: (ال, أي, ذو, ذار, مار, من). Bkz: Mustafâ el-Galâyiñi, Câmî 'u 'd-Dürüsi 'l- 'Arabiyye, s. 142-144.

¹⁷⁹ İbn Yaîş, şerhu 'l-Mufassal li 'z-Zemahşeri, I, s. 251.

¹⁸⁰ Bakara, 2/274.

﴿وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ﴾¹⁸¹ (Hem sizde ni'met namına her ne varsa hep Allah'tandır.) Bu ayette ise (مَا) ism-i mevsûlünün sılası câr ve mecrûrdan oluşan “بِكُمْ” cümlesidir. Burada ism-i mevsûle nimetlerin tamamını kapsayan bir anlam yüklediğinden şart anlamı taşımaktadır. Haberinde gelen “فَمِنَ اللَّهِ” cümlesine ise *fâ* edatı bitişmiştir.

Sıla cümlesi zarf cümlesi olarak gelen ism-i mevsûl örneği:

﴿الَّذِينَ عِنْدِي فَمُكْرَمٌ﴾ (Yanımda olana ikram vardır.) Cümlede (الَّذِينَ) ism-i mevsûlü sılasını zarf olarak almıştır. İsm-i mevsûl genel bir anlam ifade ettiğinden şart manasında olup haberinde gelen “فَمُكْرَمٌ” *fâ* edatıyla cevap niteliği kazanmıştır.

Nekra isimler ile ism-i mevsûller şart anlamlarını şart edatlarıyla kazanmadıklarından dolayı şarta benzeyen (شِبْهُ الشَّرْطِ) olarak isimlendirilirler.¹⁸² Bizzat şart olmayıp şarta benzeyen olmalarından dolayı *fâ* edatının habere bitişmesi caiz görülmüştür.¹⁸³ Nitekim ﴿الَّذِي يَأْتِيَنِي فَلَهُ دِرْهَمٌ﴾ (Bana gelene bir dirhem vardır.) örneğinde ism-i mevsûlle kurulmuş cümlenin haberine *fâ* bitiştiğinde dirhemi hak etme, gelme şartına bağlanırken; *fâ* bitişmediği durumda ise bu şart ortadan kalkar.¹⁸⁴ İsm-i mevsûl ise şart manası ifade etmez.¹⁸⁵

2.2.1.4. Çekimsiz Fiil Cümlesine Bitişen Fâ Edatı

Çekimsiz fiiller (لَيْسَ، عَسَى، نِعْمَ، بِأَسَى، حَبْدًا، سَاءَ) muzâri, mastar ve emir gibi türevleri gelmediği için bu ismi almışlardır. Bu tür fiiller şarta cevap olmaya uygun değildirler. Cevap olarak geldiklerinde ise başlarına *fâ* edatının bitişmesi vaciptir.¹⁸⁶

(سَاءَ) çekimsiz fiilinin şartın cevabında gelmesine örnek olarak:

﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا﴾¹⁸⁷ (Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır.) Ayette geçen “فَسَاءَ قَرِينًا” cümlesi şart, sonrasında gelen “مَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا” cümlesi ise cevap cümlesidir. Cevapta gelen cümle çekimsiz bir fiille (سَاءَ) kurulduğundan başına *fâ* edatı bitişmesiyle şarta cevap olmaya uygunluk kazanmıştır.

¹⁸¹ Nahl, 16/53.

¹⁸² İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 187.

¹⁸³ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, s. 263.

¹⁸⁴ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, I, s. 252.

¹⁸⁵ Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf*, Abdulmuîn el-Mellûhî (thk.), Mecmaul'l-Lugati'l-Arabiyye Yayınları, Dimeşk, 1993, s.247.

¹⁸⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 67.

¹⁸⁷ Nisa, 4/38.

(نِعْمَ) çekimsiz fiilinin şartın cevabında gelmesine örnek olarak:

188 ﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ﴾ (Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel!) Ayette şart cümlesinin cevabında gelen “فَنِعِمَّا هِيَ” çekimsiz fiil cümlesi *fâ* edatının bitişmesiyle cevap niteliği kazanmıştır. Cevapta gelen (نِعْمَ)’nin sonuna ما ismi mevsûlü bitişmiş ve aynı cins harfler yan yana geldiğinden idgamlı okunmuştur.

(أَلَيْسَ)’nin şarta cevap olarak gelmesine örnek:

189 ﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي﴾ (Tâlût, ordu ile hareket edince, “Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir.” dedi.) Ayette şart cümlesinin cevabında gelen “فَلَيْسَ مِنِّي” çekimsiz fiil cümlesi *fâ* edatının bitişmesiyle cevap niteliği kazanmıştır.

(عَسَى)’nin şarta cevap olarak gelmesine örnek:

190 ﴿إِنْ تَرَىٰ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنَّ خَيْرًا مِنْ حَبْنِكَ﴾ (Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir.) Ayette şart cümlesinin cevabında gelen “عَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنَّ خَيْرًا مِنْ حَبْنِكَ” cümlesi çekimsiz fiil cümlesi olduğundan başına *fâ* edatı olarak cevap niteliği kazanmıştır.

2.2.1.5. Olumsuzluk Edatı ما ile Başlayan Cümleye Bitişen Fâ Edatı

Olumsuzluk bildiren ما edatı mâzi fiille kullanıldığında zamansal bir değişiklik yapmazken muzâri fiille kullanıldığında muzârinin şimdiki ve gelecek zamanı kapsayan anlamını şimdiki zamana tahsis eder. Şart cümlesinin cevabında gelecek cümlelerin geniş zaman ifade etmesi gerekir. Olumsuz ما edatlı mâzi veya muzâri fiil cümleleri geniş zaman anlamı barındırmadıkları için şartın cevabında gelmeye uygun değildir.¹⁹¹ Cevap olarak geldikleri durumlarda ise olumsuz ما edatına *fâ* edatının bitişmesi vaciptir.¹⁹²

Örnek: 193 ﴿فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْنَاكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ﴾ (Eğer yüz çeviriyorsanız, sizden zaten hiçbir ücret istemedim. Benim ücretim, ancak Allah'a aittir.) Ayet şart cümlesiyle başlamıştır. Şart cümlesini takip eden ve olumsuz ما edatıyla başlayan fiil

¹⁸⁸ Bakara, 2/271.

¹⁸⁹ Bakara, 2/249.

¹⁹⁰ Kehf, 18/39-40.

¹⁹¹ Esterebâdî, *Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti Ibn Hâcib*, II, s. 942; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, IV, s. 463.

¹⁹² el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 68.

¹⁹³ Yunus, 10/72.

cümlesi şart cümlesine cevap olarak gelmiştir. Cümle aslen cevapta gelmeye uygun olmayıp başındaki olumsuzluk edatına başına *fâ* edatı bitişerek cevap olma niteliği kazanmıştır.

İsim cümleleri olumlu yapıda oldukları gibi ما edatıyla olumsuz yapıya çevrildiklerinde de şart cümlesine cevap olma niteliği taşımazlar. Şart cümlesine cevap olarak geldiklerinde ise *fâ* edatının bitişmesi vaciptir.¹⁹⁴

Örnek: “إذا كانت النعمى تكدر بالأذى ... فما هي إلا محنة وعذاب” (Mutluluk acıyla kederlenirse bu ancak ödülle azaptır.)¹⁹⁵ Şiirin dizesi şart cümlesiyle başlamıştır. Sonrasında gelen olumsuz ما edatlı isim cümlesi ise başına *fâ* edatı alarak şarta cevap olma niteliği kazanmıştır.

2.2.1.6. Olumsuzluk Edatı لن ile Başlayan Cümleye Bitişen Fâ Edatı

Şartın cevabında gelen fiil cümlelerinin başına olumsuz لن¹⁹⁶ edatı geldiği zaman cevap cümlesi olma niteliğini kaybederler. Olumsuz لن edatlı cümlelerin tekrar şart cümlesine cevap niteliği kazanması için *fâ* edatının bitişmesi vaciptir.¹⁹⁷

Örnek: ¹⁹⁸﴿وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ﴾ (Onlar ne hayır işlerlerse karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.) Ayet şart cümlesiyle başlamıştır. Cevap olarak gelen cümle ise cevap niteliğine لن edatına bitişen *fâ* edatıyla kazanmıştır.

2.2.1.7. Mâzi Fiil Cümlesine Bitişen Fâ Edatı

Şartlı cümle yapılarında şart ve cevabın çekimli fiil cümlesinden oluşması asıl ve uygun olandır. Bu uygunluktan dolayı mâzi fiil cümleleri herhangi bir edat almadan şartın cevabı olarak bulunabilirler.¹⁹⁹

Örnek: ²⁰⁰﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ﴾ (İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz.) Ayette bulunan “أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ” mâzi fiil cümlesi başına herhangi bir edat almadan şarta cevap olarak gelmiştir.

¹⁹⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 187.

¹⁹⁵ Muhammed bin Abdillâh bin Ebî Bekr el-Kudâî, *el-Hulletü's-Siyerâ*, Hüseyin Mu'nis (thk.), Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1985, s. 93.

¹⁹⁶ (لن) muzâri fiilin başında gelecek onu nasb eden edatlardandır. Muzâri fiile olumsuzluk ve gelecek zaman anlamı katar. Bkz: İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 312.

¹⁹⁷ Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 140.

¹⁹⁸ Âli İmran, 3/115.

¹⁹⁹ es-Sabbân, *Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*, III, s. 573; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni fi Hurûfi'l-Me'âni*, s. 66.

²⁰⁰ İsrâ, 17/7.

Yukarıdaki örnekte fiil yapı bakımından mâzi olsa da anlamca muzâridir. Mâzi fiiller anlamca muzâri olma özelliğini kaybettiği durumlarda ise şarta cevap olma niteliğini kaybederler. Bu durumda şarta cevap olarak gelen mâzi fiile *fâ* edatı bitişebilir. Mâzi fiile *fâ* edatının bitişmesi gerekliliği açısından; caiz olmayan, caiz olan ve vacip olan yerler olarak üçe ayrılır.²⁰¹

a. Mâzi fiile *fâ* edatının bitişmesinin câiz olmadığı yerler: Fiil yapı bakımından mâzi anlamca da muzâri ise ve fiille vaat veya tehdit ifade edilmiyorsa bu durumda fiil cevapta gelmeye uygun olup *fâ* edatının bitişmesi caiz değildir. “إِنْ قَامَ زَيْدٌ قَامَ عَمْرٌو” (Zeyd kalkarsa Amr da kalkar.) örneğinde cevap cümlesi mâzi fiille kurulmuştur. Anlam yönünden ise muzâridir. Bununla birlikte fiille vaat veya tehdit ifade edilmediğinden fiile *fâ* edatı bitişmemiştir.²⁰²

b. Mâzi fiile *fâ* edatının bitişmesinin vacip olduğu yerler: Fiil hem yapı hem de anlamca mâzi olursa cevapta gelmeye uygun olmaz. Bu durumda fiilin cevap niteliği kazanması için *fâ* edatının bitişmesi vacip olur. Yapıca mâzi olan fiil anlamca da mâzi olduğu durumlarda “قَدْ” edatının lafzen veya takdîrî olarak fiilin başında bulunması gerekir. Lafzen bulunduğu durumlarda *fâ* edatı “قَدْ” edatının başına bitişir.²⁰³

Örnek: ²⁰⁴ (قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَهُ مِنْ قَبْلِهِ) (“Eğer çalmışsa daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı.” dediler.) Ayette şartın cevabında gelen yapıca mâzi fiil cümlesiyle geçmiş zamandaki bir olay hikâyeye edildiğinden cümle anlamca da mâzidir. Bu durumda *fâ* edatı “فَقَدْ سَرَقَ” cümlesinde lafzî olarak gelen “قَدْ” edatına bitişerek cümleye cevap niteliği kazandırmıştır.

“قَدْ” edatı mâzi fiilin başında takdîrî olarak geldiğinde ise *fâ* edatı fiilin başına bitişir.

Örnek: ²⁰⁵ (وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدًّا مِنْ قَبْلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ) (Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: “Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa kadın doğru söylemiştir, o yalancılardandır.) Ayette şart cümlesinin cevabında gelen yapıca mâzi olan fiil cümlesiyle geçmiş zamandaki bir olay hikâyeye edildiğinden dolayı cümle anlamca da mâzidir. “قَدْ” edatı mukadder olarak bulunduğundan *fâ* edatı fiile

²⁰¹ Esterebâdî, *Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, II, s. 937.

²⁰² Esterebâdî, *Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, II, s. 937.

²⁰³ Mustafâ el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabîyye*, s. 295.

²⁰⁴ Yûsuf, 12/77.

²⁰⁵ Yûsuf, 12/26.

bitişerek ona cevap niteliği kazandırmıştır.

c. Mâzi fiile *fâ* edatının bitişmesinin câiz olduğu yerler: Fiil yapı bakımından mâzi, anlamca da muzâri ise ve fiille vaat veya tehdit ifade ediliyorsa bu durumda fiile *fâ* edatının bitişmesi câizdir.²⁰⁶

Örnek: ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ﴾²⁰⁷ (Kimler de kötü amel getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar.) Ayette şarta cevap olarak gelen mâzi yapı cümle hem anlamca muzâri olup hem de tehdit anlamı ifade ettiğinden dolayı başına câiz olarak *fâ* edatı bitişmiştir.

2.2.1.8. Muzâri Fiil Cümlesine Bitişen Fâ Edatı

Şartlı yapılarda cevap cümlesindeki vaadin gerçekleşmesi şart koşulan isteğin yerine getirilmesine bağlıdır. Cevap cümlesindeki vaat şartta talep edilenden sonra gerçekleşeceğinden dolayı cevap cümlelerinin geniş zamanlı olması gerekir. Muzâri fiil geniş zaman anlamıyla cevap cümlesi olarak gelmeye en uygun olandır.²⁰⁸ Bu uygunluktan dolayı muzâri fiil herhangi bir edat almadan cevap cümlesi olarak gelebilir.²⁰⁹

Örnekler:

﴿أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ﴾²¹⁰ (Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır.)

﴿نِعْرَفُونِي﴾²¹¹ (Ne zaman sarığı çıkarsam beni tanırsınız)

Yukarıdaki örneklerde “يُدْرِكُكُمْ” ve “نِعْرَفُونِي” muzâri fiilleri herhangi bir edata ihtiyaç duymadan şart cümlelerine cevap olarak gelmişlerdir.

Muzâri fiile, şartlı yapıların cevabında geldiği bazı durumlarda, *fâ* edatı bitişebilmektedir. Cevapta gelen muzâri fiile *fâ* edatının bitişmesinin câiz ve vacip olduğu yerler olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Câiz olduğu yerler:

i) Muzâri fiilin başında “س”, “سَوْفَ”, “لَنْ” ve “مَا” edatlarından birisinin

²⁰⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 66-67; es-Sabbân, *Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*, III, s. 579.

²⁰⁷ Neml, 27/90.

²⁰⁸ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 66.

²⁰⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, IV, s. 445;

²¹⁰ Nisa, 4/78.

²¹¹ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*, s. 150.

bulunmadığı durumlarda ona *fâ* edatının bitişişi caizdir. Belirtilen edatlar olmaksızın *fâ* edatının bitiştigi durumlarda ise cevap cümlesine bir mübteda takdir edilir. Bu durumda *fâ* edatının bitiştigi cümle mübtedası mahzûf bir isim cümlesidir.²¹²

Örnek: ²¹³(وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ) (Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır.) Ayette şartın cevabında gelen “فَيَنْتَقِمِ” *fâ* edatlı muzâri fiili mahzûf bir mübtedanın haberidir. Mahzûf mübteda muzâri fiil ile *fâ* edatı arasına takdir edilen bir “هُوَ” zamiridir. Mübtedanın takdiri ile cevap cümlesi şöyle ifade edilir: “هُوَ”²¹⁴

ii) Muzâri fiilin başına “لا” ve “لَمْ” edatları geldiğinde *fâ* edatının bitişişi caizdir. *Fâ* edatının bitiştigi durumlarda ise cevap cümlesine bir mübteda takdir edilir.²¹⁵

Örnekler:

²¹⁶(إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ) (Eğer onları çağırırsanız, çağırınızı duymazlar.)

²¹⁷(وَأَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ أَمَّا بِهِ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا) (Gerçekten biz hidayet rehberini (Kur’ân-ı Kerîm’i) işitince ona inandık. Kim Rabbine inanırsa, artık ne hakkının eksik verilmesinden ne de haksızlığa uğramaktan korkar.)

Yukarıdaki örnek ayetlerden ilkinde “لَا يَسْمَعُوا” muzâri fiili “لا” ile olumsuz olmasına rağmen şartın cevabında *fâ* edatı almadan gelmiştir. İkinci ayette ise şartın cevabında “لا” ile olumsuz “فَلَا يَخَافُ” muzâri fiili başına *fâ* edatı almıştır. Cevap cümlesi aynı zamanda mahzûf bir mübtedanın haberidir. Mahzûf mübtedanın takdiri şöyledir: “هُوَ لَا يَخَافُ”²¹⁸

Sonuç olarak muzâri fiilin bir edata ihtiyaç duymadan şarta cevap olarak gelebildiği yerlerde *fâ* edatının bitişişi caizdir. *Fâ* edatının câiz olarak bitiştigi bu gibi yerlerde ise cevap cümlesi mübtedası mahzûf bir isim cümlesi olarak değerlendirilir.

²¹² Esterebâdî, Şerhu’r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib, II, s. 938.

²¹³ Maide, 5/95.

²¹⁴ Muhammed Nizâmu’d-Dîn el-Fetîh, *el-Ferîd fi İ’râbi’l-Kur’ân’il-Mecîd*, II, s. 497.

²¹⁵ Ömer Muhammed Hamûde ‘Atâ, “el-Faâtü fi’l-Kur’âni’l-Kerîm Dirâseten, Siyâkiyyeten, Delâliyyeten”, *Mecelletü’z-Zâkira*, 7. Sayı, Mayıs 2016, s. 91.

²¹⁶ Fâtır, 35/14.

²¹⁷ Cin, 72/13.

²¹⁸ Muhammed Nizâmu’d-Dîn el-Fetîh, *el-Ferîd fi İ’râbi’l-Kur’ân’il-Mecîd*, VI, s. 243.

b) Vacip olduğu yerler:

i) Muzâri fiil, başında “س” ve “سَوْفَ” gelecek zaman eklerinden veya “ما” olumsuzluk edatından birisi bulunduğu, cevapta gelmeye uygun olma niteliğini kaybeder. Bu durumda tekrar şarta cevap olma niteliğini kazanması için başına *fâ* edatının bitişmesi vaciptir.²¹⁹

“س” edatlı muzâri fiilin cevap cümlesi olarak bulunmasına örnek:

﴿وَإِنْ تَعَاَسَزْتُمْ فَمَسْتُرْضِعْ لَهُ أُخْرَى﴾²²⁰ (Eğer anlayamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.)

“سَوْفَ” edatlı muzâri fiilin cevap cümlesi olarak bulunmasına örnek:

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ﴾²²¹ (Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar.)

“ما” edatlı muzâri fiilin cevap cümlesi olarak bulunmasına örnek:

﴿مَتَى تَعَزَّمْ فَمَا أَتَأَخَّرُ﴾²²² (Ne zaman karar verirsen gecikmem.)

Yukarıda “س”, “سَوْفَ” ve “ما” örnekleri sırasıyla incelendiğinde birinci ayette şart cümlesinin cevabında gelen “فَمَسْتُرْضِعْ” muzâri fiilinin başında gelecek zaman edatlarından “س” bulunmaktadır. İkinci ayette şartın cevabında gelen “فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ” muzâri fiilinin başında gelecek zaman edatlarından “فَسَوْفَ” bulunmaktadır. Üçüncü örnekte ise şartın cevabında gelen “فَمَا أَتَأَخَّرُ” muzâri fiilinin başında “ما” olumsuzluk edatı bulunmaktadır. Örneklerdeki muzâri fiiller, başında bulunan bu edatlardan dolayı cevapta gelmeye uygunluğunu yitirmiş ve *fâ* edatıyla tekrar cevap niteliği kazanmıştır.

Şartın cevabına *fâ* edatının bitişmesinin vacip ve câiz olduğu yerler şöyledir:

Şartın Cevabına <i>Fâ</i> Edatının Bitişmesinin Vâcib Olduğu Yerler	
1	İsim cümlesi
2	Dilek-istek cümlesi (inşâî cümle)
3	Çekimsiz fiil cümlesi
4	Olumsuzluk bildiren (ما) edatı ile başlayan cümle

²¹⁹ Esterebâdî, *Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, II, s. 937; İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 187.

²²⁰ Talak, 60/6.

²²¹ Tevbe, 9/28.

²²² Said bin Muhammed bin Ahmed Efgânî, *el-Mûcizu fi Kavâidi'l-Lugati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Fiker, Beyrut, 2003, s. 93.

5	Olumsuz (لن) edatı ile başlayan cümle
6	Yapı ve anlamca mâzi fiil cümlesi
7	Mâzi fiilin başında “قَدْ” edatı bulunduğu
8	Muzâri fiil, başında “س” ve “سَوْفَ” eklerinden “لَمْ” ve “لَا” edatından birisi bulunduğu
Şartın Cevabına <i>Fâ</i> Edatının Bitişmesinin Câiz Olduğu Yerler	
1	Haber cümlesi
2	Fiil yapı bakımından mâzi, anlamca da muzâri ise ve bu fiille vaat veya tehdit ifade ediliyorsa
3	Muzâri fiilin başında “لَمْ”, “لَا”, “س”, “لَنْ”, “سَوْفَ” ve “مَا” edatlarından birisinin bulunmadığı durumlarda
4	Cevap cümlesi soru <i>hemze</i> 'siyle başladığında

2.2.2. Başına *Fâ* Edatı Bitişen Cevap Cümlelerinde İrap

Fâ edatı genel kabule göre âmîl olmayan harflerden olmasından dolayı i'râba etkisi yoktur.²²³ Ancak *fâ* edatının bitiştiği cevap cümlelerinde farklı iraplar görülmektedir. Bu irap farklılıklarının anlaşılabilmesi için şartlı yapıların i'râbı ele alınacaktır.

Arap dilinde şartlı yapılar kurmak için kullanılan şart edatları amel yönünden iki kısımdır. Bunlardan (إِذَا)²²⁴ ve (لَوْ)²²⁵ ameli bulunmazken diğerlerinin şart ve cevap cümlelerini cezm etme ameli vardır.²²⁶

Âmil olmayan şart edatlarından (لَوْ)'in cevabına *fâ* edatı bitişmezken (إِذَا)'nın cevabına bazı durumlarda bitişebilir. (إِذَا) cevabını *fâ* edatı ile alsa da almasa da cevap cümlesinin irapta mahalli yoktur.²²⁷

Örnek: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ (إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا)²²⁸ (Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamt ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü o, tövbeleri çok kabul edendir.) Surede (إِذَا)'nın

²²³ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, III, s. 127; İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebîb*, I, s. 183.

²²⁴ el-Murâdî, *el-Cene 'd-Dânî fi Hurûfi 'l-Me'ânî*, s. 366.

²²⁵ ed-Dekkur, *Mu 'cemü 'n-Nahvi*, s. 391.

²²⁶ İbn Hişâm, *Şerhu Katri 'n-Nedâ ve belli 's-Sadâ*, s. 149.

²²⁷ Esterebâdî, *Şerhu 'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, II, s. 422.

²²⁸ Nasr, 110/ 1-3.

cevabında gelen “فَسَيَحُ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرُكَ” cümlesinin başına *fâ* edatı bitişmiştir. Burada *fâ* edatının i‘râba etkisi olmayıp cümleye cevap niteliği kazandırmak için bitişmiştir.

Âmil olan şart edatlarıyla kurulu şartlı yapıların cevabına *fâ* edatı bitiştiğinde cevap cümlesi raf olur.²²⁹

Örnek: ²³⁰(فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ...) (Kim de kurban bulamazsa üçü hacda...)

Yukarıdaki örnekte (مَنْ) şart edatının cevabında gelen “فَصِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ...” cümlesi mahzûf bir mübtedanın haberi olarak raf mahallindedir. Ayet içerisinde mahzûf mübtedanın takdiri şöyledir: “فَعَلَيْهِ صِيَامًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ...” şartın cevabında bulunan cümle mahzûf bir mübtedanın haberi konumunda bulunduğu zaman *fâ* edatının bitişmesi uygun düşmektedir. Çünkü isim cümlesi cevap cümlesi olma niteliğini *fâ* edatı ile kazanmaktadır.²³¹

2.2.3. Başına Fâ Edatı Bitişen Cevap Cümlelerinde Hazf

Hazf konusu; şartın cevabına bitişen *fâ* edatının hazfı ve *fâ* edatının bitiştiği cevap cümlesinde mübtedanın hazfı olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

2.2.3.1. Fâ Edatının Hazfı

Dilbilimcilerin çoğunluğu Arap dilinde şartın cevabına bitişen *fâ* edatının hazfını zaruri durumlarda câiz görmüştür. Şiirde kafiye uyumu sağlanması için *fâ* edatının zaruri olarak hazfedildiği görülmektedir. Sîbeveyhî²³² ve Müberrid²³³ *fâ* edatının hazfına Hasan bin Sabit’in şu şiiriyle örneklendirmektedir:

²³⁴(مَنْ يَفْعَلِ الْحَسَنَاتِ اللَّهُ يَشْكُرُهَا وَالشَّرَّ بِالشَّرِّ عِنْدَ اللَّهِ مِثْلَانِ) (Kim iyi ameller işlerse Allah ona mükâfat verir. Allah katında kötülüğe kötülük vardır.) Şiirde mahzûf olan *fâ* edatı şöyle takdir edilir: “فَاللَّهُ يَشْكُرُهَا”

Şartın cevabına bitişen *fâ* edatının hazfına Kur’ân-ı Kerîm’den örnekler:

²³⁵(أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ) (Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır.) Zemahşerî şartın

²²⁹ Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, IV, s. 467.

²³⁰ Bakara, 2/196.

²³¹ İbn Yaîş, *Şerhu 'l-Mufassal li 'z-Zemahşerî*, V, s. 111.

²³² Ebû Saîd, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhî*, III, s. 264.

²³³ el-Muberrid, *el-Muktedab*, II, s. 70.

²³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu 'l- 'Arab*, XI, s. 44.

²³⁵ Nisa, 4/78.

cevabında gelen “يُذْرِكُكُمْ” fiilinin başına mahzûf bir *fâ* edatı takdir edilerek raf okunabileceği görüşündedir.²³⁶ Ancak bu görüş meşhur kiraatlerden olmayıp şazdır.²³⁷

²³⁸(وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُسْرُكُونَ) (Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz.) Ayette cevap isim cümlesi olarak gelmiştir. İsim cümlesi şartın cevabında geldiğinde başına *fâ* edatının bitişmesi vâcip olduğundan burada mahzûf olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.3.2. Cevap Cümlelerinde Haberin Fâ Edatı ile Hazfı

Şartın cevabında gelen isim cümlesinin haberi öne geçtiğinde *fâ* edatı habere bitişir. Haber hazf olduğunda ise başına bitişen *fâ* edatı onunla birlikte hazf olur.

(كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَدِينِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى (الْمُتَّقِينَ)²³⁹) (Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak size farz kılındı.) Ayette şart cümlesinin cevabında gelen “الْوَصِيَّةَ لِلْأَدِينِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ” cümlesi mahzûf bir haberin mübtedasıdır. Haberin takdiri ise: “فَعَلَيْهِ الْوَصِيَّةُ” şeklindedir. Haber mübtedanın önüne geçtiğinden dolayı *fâ* edatı habere bitişmiştir. Haber cümlesiyle beraber *fâ* edatı da hazf olmuştur.²⁴⁰

2.2.3.3. Başına Fâ Edatı Bitişen Cevap Cümlelerinde Mübtedanın Hazfı

Sîbeveyhî şartın cevabında mübteda ile birlikte *fâ* edatının hazfını câiz görmüştür. Cevapta mübtedanın *fâ* edatıyla beraber hazfına Zu'r-Rumma'nın şu şiirini şâhit getirmiştir:²⁴¹

“وَأَنِّي مَتَى أَشْرَفَ عَلَى الْجَانِبِ الَّذِي بِهِ أَنْتَ مِنْ بَيْنِ الْجَوَانِبِ نَاطِرٌ” (Her ne zaman etrafta senin bulunduğun tarafı gözetlesem (sana) bakarım.) Şiirde şartın cevabında gelen “ناظرٌ” cümlesi mübtedası mahzûf isim cümlesidir. Cevapta gelen isim cümlesinin mübtedasıyla birlikte başına bitişen *fâ* edatı da hazf olmuştur. Sîbeveyhî cevap

²³⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s. 526.

²³⁷ Muhammed Nizâmu'd-Dîn el-Fetîh, *el-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'ân'il-Mecîd*, II, s. 303-304.

²³⁸ En'âm, 6/121.

²³⁹ Bakara, 2/180.

²⁴⁰ Muslihuddîn Mustafâ bin İbrahim er-Rûmî İbn Temcîd, *Hâşiyetü İbni't-Temcîd alâ Tefsîri'l-Kâdi'l-Beydâvî ve Me'ahû Hâşiyetü'l-Konevî*, (I-XX), Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, IV, s. 491.

²⁴¹ Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisan'i-'Arab*, (I-XIII), Muhammed Nebil Tarîfî (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, IX, s. 54.

cümlesini mahzûf mübtedayla birlikte şöyle takdir etmiştir: “فَأَنَا نَاطِرٌ”

Şart cümlesinin mefhumu cevap cümlesindeki mübtedaya delalet ediyorsa bu durumda mübtedanın hazfı câizdir. Mübteda hazfedildiğinde ise *fâ* edatı habere bitişir.²⁴²

Örnekler:

“إِنْ تَأْتِيَنِي فَمَحْبُوبٌ” (Bana gelirsen sevgili olursun.)

“إِنْ زَارَنِي زَيْدٌ فَمُكْرَمٌ” (Zeyd beni ziyaret ederse ona ikram edilir.)

Fâ edatının bitiştiği cevap cümlelerinin mübtedaları şart cümlelerinden anlaşıldığından dolayı hazfedilmiştir. Örneklerdeki mahzûf mübtedalar sırasıyla “فَأَنْتَ” ve “فَهُوَ مُكْرَمٌ” olarak takdir edilir.

Şartın cevabına bitişen *fâ* edatı cevap olmaya uygun olmayan cümlelere bitişerek cevapta gelmeye uygunluk kazandırdığı ifade edilmişti. Bazen de *fâ* edatı cevap olarak gelmeye uygun olan muzâri fiil cümlesine bitişmektedir. Bu durumda dil bilimciler cevap cümlesini mübtedası mahzûf bir isim cümlesi olarak yorumlamışlardır.²⁴³

Örnek: ²⁴⁴ (وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ) (Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır.) Ayette şartın cevabında gelen “فَيَنْتَقِمُ” *fâ* edatlı muzâri fiili mahzûf bir mübtedanın haberidir. Mahzûf mübteda ise şöyle takdir edilir: “فَهُوَ يَنْتَقِمُ”²⁴⁵

2.3. Açıklama Belirten Fâ Edatı (الفاء الفصيحة)

Açıklama belirten *fâ* edatı Arap dilinde “الفاء الفصيحة” olarak ifade edilir. Bu görevdeki *fâ* edatının tanımı ve kapsamı ifade edildikten sonra diğer *fâ* edatları arasındaki yeri ve fasih kelimada kullanımı ifade edilecektir.

2.3.1. Açıklama Belirten Fâ Edatının Tanımı ve Kapsamı

Açıklama belirten *fâ* edatı çoğu Arap dili kaynak eserlerinde ayrı bir tasnifte yer almayıp atıf harfi olarak değerlendirmişlerdir. Dilbilimcilerden Sîbeveyhî ve Müberrid *fâ* edatının kullanımları arasında açıklama belirten *fâ* edatına yer vermemiştir. Harflerin semantiği (حُرُوفِ الْمَعَانِي) alanında eser telif eden dilbilimcilerden İbn Hişâm açıklama belirten *fâ* edatına *fâ* edatının zâit kullanımları

²⁴² Ebû Saîd, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhî*, III, s. 264-265.

²⁴³ Esterebâdî, *Şerhu'r-Radi ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, II, s. 937.

²⁴⁴ Maide, 5/95.

²⁴⁵ Muhammed Nizâmu'd-Dîn el-Fetih, *el-Ferîd fi'l-râbi'l-Kur'ân'il-Mecîd*, II, s. 497.

arasında yer vermiştir.²⁴⁶ Abbas Hasan ise *fâ* edatının bu kullanımını dar kapsamlı olarak ele almıştır. Suyûtî²⁴⁷ bu anlamdaki *fâ* edatının dilin akıcılığı ve i'câzı için kullanıldığından dolayı belagatin konusu olduğu görüşündedir.

Arap dilinde anlatılmak istenen konulara açıklama getirilmek ve yüzeysel olarak anlatılan konuların detaylarına inilmek istendiğinde açıklama belirten *fâ* edatı kullanılır. Açıklama belirten *fâ* edatı bitiştiği cümleyi öncesinde mukadder olan bir cümleye bağlar. Mukadder olan cümle ise *fâ* edatlı cümlelerin nedenini bildirir. *Fâ* edatlı cümle ise hem öncesindeki mukadder olan cümleye delalet etmekte hem de onu açıklamaktadır.²⁴⁸

Dilbilimciler açıklama belirten *fâ* edatının işlevi hususunda üç gruba ayırmışlardır.

Birinci grup açıklama belirten *fâ* edatının sebeplilik manasının ağır bastığını ve öncesine mahzûf bir şart takdir etmenin uygun olacağını ileri sürerek şartın cevabını belirtmek için kullanıldığını ifade etmişlerdir.²⁴⁹ Bu görüşlerine şöyle delil getirmişlerdir: Asanı “ Biz de, (فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا)²⁵⁰ kayaya vur!” demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmıştı.) Ayette *fâ* edatının bitiştiği cümleyi mahzûf bir şartın cevabı olarak ifade etmişlerdir. Mahzûf şartı şöyle takdir etmişlerdir. “فإن ضربت فقد انفجرت” (Eğer vurursan fışkıracak.)²⁵¹

İkinci grup ise açıklama belirten *fâ* edatının mukadder bir ma'tûfun aleyh üzerine atıf işlevinde olduğunu savunmuşlardır. Mahzûf olan ma'tûfun aleyhin şart manası taşımadığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerini birinci grubun delil olarak zikrettiği ayetteki mahzûf ma'tûfun aleyhi şöyle takdir ederek delillendirmişlerdir: “فَضْرَبَ فَانْفَجَرَتْ” (Asasını vurdu ve su fışkırdı.)²⁵²

Üçüncü grup ise açıklama belirten *fâ* edatının duruma göre yukarıda ifade edilen iki işlevde de olabileceği kanaatindedirler. Mahzûf olan ma'tûfun aleyh şart manası taşıyorsa *fâ* edatının cevap ifadesi oluşturma işlevinde olduğunu, mahzûf olan

²⁴⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 190.

²⁴⁷ Celaleddin 'Abdurrahman bin. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*, (I-III), (nşr.) Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 2005, II, s. 245.

²⁴⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 576.

²⁴⁹ Abbas Hasan bu görüşü benimsemiştir. Bkz: Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 636;

²⁵⁰ Bakara, 2/60.

²⁵¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s. 147.

²⁵² Zemahşerî ve Sekkâkî bu görüşü benimsemiştir. Bkz: ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s. 147; Ebu Ya'kûb Yûsuf bin Ebî Bekr Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, Dâr-u'l-Kütübi'l-İlmiyye, (thk.) Na'im Zurrur, Beyrut, 1987, s. 378.

ma'tûfun aleyh şart manası taşımadığı durumda ise atıf işlevinde olduğunu görüşünü benimsemişlerdir.²⁵³

Açıklama belirten *fâ* edatının atıf görevinde kullanımına örnek:

يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً ﴿فَأَخَذْتَهُمُ الصَّاعِقَةَ يُظَلِّمِهِمْ﴾²⁵⁴ (Kitap ehli, senden kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. (Buna şaşma!) Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve “Allah'ı bize açıkça göster” demişlerdi. Böylece zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı.) Ayette geçen “فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى” cümlesindeki *fâ* edatı mahzûf bir ma'tûfun aleyhe atıf görevindedir. Mahzûf ma'tûfun aleyh şöyle takdir edilmiştir: “فلا تعجب فقد سألوا” (Buna şaşırma! Musa'dan (bundan daha büyüğünü) istemişlerdi.)²⁵⁵

Açıklama belirten *fâ* edatının cevap ifadesi oluşturma görevinde kullanımına örnek:

﴿أَيُّحِبُّ أَحَدَكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرَهُنَّوْهُ﴾²⁵⁶ Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz.) Ayette *fâ* edatının bittiği “فَكَرَهُنَّوْهُ” cümlesi mahzûf bir şartın cevabıdır. *Fâ* edatı ise cevap ifadesi oluşturma görevindedir. İbn Aşûr mahzûf şartı “إن وقع هذا” (Bu olurse.) ve “إن عرض لكم هذا” (Bu başınıza gelse tiksiniyorsunuz.) olmak üzere iki türlü takdir etmiştir.²⁵⁷

Serdedilen görüşler incelendiğinde açıklama belirten *fâ* edatının işlevinin mahzûf ma'tûfun aleyhe göre değişiklik arz ettiği anlaşılmaktadır.

2.3.2. Açıklama Belirten Fâ Edatının Diğer Fâ Edatları Arasındaki Yeri

Açıklama belirten *fâ* edatının atıf görevinde olması, öncesiyle sebep-sonuç ilişkisi kurması ve şartın cevabında gelmesi gibi geniş bir kullanım alanı olmasından dolayı *fâ* edatının diğer kullanımlarıyla karıştırılabilir. Bu karışıklığı ortadan kaldırmak için açıklama belirten *fâ* edatı ile diğer kullanımları arasındaki farklar kıyaslanarak ele alınacaktır.

Açıklama belirten *fâ* edatının:

a. Şartın cevabına bitişen *fâ* edatından farkı:

²⁵³ Muhammed et-Tâhir bin Muhammed İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, (I-XXX), Dâr-u't-Tûnusî li'n Neşr, Tunus, 1997, VI, s. 14.

²⁵⁴ Nisa, 4/153.

²⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, VI, s. 14.

²⁵⁶ Hucûrât, 49/12.

²⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XXVI, s. 255.

Açıklama belirten *fâ* edatı her zaman şartın cevabında gelmez. Cevap olarak geldiği durumlarda ise mahzûf bir şart cümlesinin cevabı olarak gelir. Öncesinde mahzûf olan cümlenin bazen şartlı ve şartsız olarak iki farklı şekilde takdir edilmesi cevap olma durumunu zayıflatmaktadır.²⁵⁸

Örnek: ²⁵⁹ ﴿وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ﴾ (Bir de: “Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır.” dediler. Sen onlara: “Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? (Eğer böyle ise), Allah verdiği sözden dönmez.” de!) Ayette “Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? Cümlesiyle *fâ* edatının bitiştigi “فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ” (Allah verdiği sözden dönmez) cümlesi arasına bir cümle takdir edilmediği takdirde anlamca kopukluk oluşmaktadır. Zemahşerî *fâ* edatlı cümlenin öncesindeki mahzûfu şart cümlesi olarak şöyle takdir etmiştir: “إِنْ كُنْتُمْ” (Eğer Allah'tan bir söz aldıysanız o vaadinden dönmez.)²⁶⁰ Âlûsî takdir edilen şartla *fâ* edatlı cümle arasında sebep ilişkisi olmadığını ve cevapta gelen (لَنْ) edatlı cümlenin aslen cevap olmaya uygun olmaması durumlarından dolayı şart takdirini uygun görmemiştir.²⁶¹

Örnek: ²⁶² ﴿فَاغْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِيكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ﴾ (Nefislerinizi öldürün! Bu, yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabul etti.) Ayette Allah'ın tövbelerini kabul etme sebebi mahzûftur. Mahzûfun takdiri iki türdür. Mahzûf olan cümle Mûsâ'nın sözü ise şart cümlesi takdir etmek uygun olur. *Fâ* edatından sonrası ise mahzûf şartın cevabıdır. Mahzûf şart cümlesinin takdiri şöyledir: “فَإِنْ فَعَلْتُمْ فَقَدْ تَابَ عَلَيْكُمْ” (Söylenileni yaparsanız sizi bağışlar.) Mahzûf olan cümle Allah'ın kelamıysa açıklama belirten *fâ* edatından öncesi ma'tûfun aleyh olur. Bu durumda takdir şöyledir: “فَفَعَلْتُمْ مَا أَمَرَكُم بِهِ مُوسَى فَتَابَ عَلَيْكُمْ” (Musa'nın emrettiği şeyleri yaptınız. Allah da sizin tövbelerinizi kabul etti.) Bu takdirde *fâ* edatı atıf görevindedir.²⁶³

Sonuç olarak açıklama belirten *fâ* edatının zahir bir şart cümlesine cevap olarak gelememesi onu şartın cevabına bitişen *fâ* edatından ayıran en önemli farktır.

²⁵⁸ Ahmed Hamûde Mûsâ, “el-Fa'ul-Fasîha Muhaddidâtühâ ve Vazâifuhâ'n-Nassiyye”, *Mecelletü'l-Ulûmi'l-Arabîyyeti ve'l-İnsâniyye*, el-Kasîm Üniversitesi, Kasîm, Nisan 2016, s. 1149.

²⁵⁹ Bakara, 2/80.

²⁶⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s. 158.

²⁶¹ Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Dîn Mahmûd bin Abdullah Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdulhamid (thk.), (I-XXX), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2008, I, s.304.

²⁶² Bakara, 2/54.

²⁶³ İbn Temcîd, *Hâşiyetü İbni't-Temcîd alâ Tefsîri'l-Kâdi'l-Beydâvi ve Me'ahû Hâşiyetü'l-Konevi*, III, s.298.

b. Sebep-Sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatından farkı:

Sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatınınşâî cümlelerin cevabında gelen muzâri fiil bitişir. İnşâî cümleler ile cevapları arasında sebep-sonuç ilişkisi kurar. Cevapta gelen muzâri fiil *fâ*'dan sonra gelen gizli bir (أَنْ) ile hem nasb olur hem de mastar teviline girer.²⁶⁴

Açıklama belirten *fâ* edatı sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatından üç yönüyle farklılık gösterir.

- Açıklama belirten *fâ* edatının bitiştiği cümle öncesindeki mahzûf olan sebep cümlesini açıklar. Sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatında ise böyle bir durum söz konusu değildir.

- Sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatının bitiştiği fiil cümlesi mastar tevilindedir.²⁶⁵ Açıklama belirten *fâ* edatının bitiştiği cümlelerde böyle bir durum söz konusu değildir.

- Sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatı ile müfret²⁶⁶ atfedilirken açıklama belirten *fâ* edatıyla cümle atfedilir.

2.3.3. Açıklama Belirten Fâ Edatının Fesahatte Kullanımı

Fesahat kelimesi fe-sa-ha (فَصَحَّ) kelimesinin mastarı olup sözlükte *açık seçik olma, havanın berrak olması, sözü açık olma ve sütün köpükten arınmış olması* anlamlarında kullanılmıştır.²⁶⁷ İstılahta ise kelimenin kusurlardan arındırılması, dilin güzel kullanılmasıdır.²⁶⁸ Fesahat önceleri belagat kelimesiyle eş anlamlı olarak “güzel ve etkili söz” manasında kullanılırken daha sonraları lafız güzelliğine fesahat, mana güzelliğine belagat denilmeye başlanmıştır.²⁶⁹

Fâ edatının bitiştiği cümleyi öncesinde mahzûf olan cümleye atfetme görevinde olduğu zaman açıklama belirten *fâ* edatı (الفاء الفصيحة) olarak

²⁶⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 64; İbn Nûriddîn, *Mesâbîhu'l-Meğânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 305.

²⁶⁵ Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Saîd el-Enbârî, *el-İnsâf fi Mesâili'l-Hulâfi beyne'l-Basriyyîne ve'l-Kûfiyyîn*, (I-II)Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003, II, s. 469.

²⁶⁶ Burada müfret ile cümlenin zıttı kastedilmiştir. Her ne kadar sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* bağlacı fiil cümlesine bitişse de cümle mastar tevilinde olduğu için müfret hükmündedir. Bkz: ed-Dekkûr, *Mu'cemü'n-Nahvi*, s. 257.

²⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, II, s. 544.

²⁶⁸ Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, (I-VI), Abdusselam Muhammed Harun (thk.), Dâru'l-Fikr, 1979, IV, s. 506-507.

²⁶⁹ Mustafâ Çuhadar, “Fesahat”, *DİA*, İstanbul 2005, XII, s. 423.

isimlendirilmesi sadece nahivde değil fesahatte de bir yeri olduğunun göstergesidir. *Fâ* edatının fesahati öncesinde varlığına delalet ettiği bir mahzûf bulunmasıdır. Mahzûf cümle hazfedilmemiş olsa gereksiz kelime kullanımlarıyla kelamın güzelliği ortadan kalkar.²⁷⁰

Açıklama belirten *fâ* edatının fesahatte kullanımı farklı yönleriyle ele alınacaktır.

2.3.3.1. Sözde Tasarruf Sağlaması

Dilde cümle kurarken arzu edilen, anlatılmak istenilenin asgari sözcüklerle ifade edilmesidir. Kelamı gereksiz sözcüklerden arındırmak onu güzelleştirdiği gibi sözde de tasarruf sağlar. Açıklama belirten *fâ* edatı ise bitiştiği cümleyle beraber öncesindeki mahzûf sözle kastedilene açıkladığından dolayı mahzûf ifadelerin açık olarak getirilmesine ihtiyaç duyulmaz. Böylece sözde tasarruf sağlanmış olur.²⁷¹

Örnek:

(لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأُولَى لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ) (Eğer yanımızda öncekilere verilen kitaplardan bir kitap olsaydı, elbette biz ihlâslı kullar olurduk dediler. Fakat (kitap gelince) onu inkâr ettiler. Yakında (sonlarının ne olacağını) bilecekler.) Örnekte inkârcıların “kitap verilseydi ihlâslı olurduk” sözlerinden sonra “فَكَفَرُوا بِهِ” (Fakat onu inkâr ettiler.) cümlesi gelmiştir. İnkâr etmelerinin sebebi ise mahzûftur. Açıklama belirten *fâ* edatı ise mahzûfa delalet etmektedir. Râzî mahzûfu şöyle takdir etmiştir: “تَمَّ جَاءَهُمُ الذِّكْرُ فَكَفَرُوا بِهِ” (Sonra onlara Kur’ân-ı Kerîm geldi. Fakat onlar inkâr ettiler.)²⁷³

Açıklama belirten *fâ* edatından önce bazen birden fazla cümle mahzûf olur. Bu durum kelamda söz iktisadını ve anlam yoğunluğunu artırır.

Örnek: (وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ)²⁷⁴ (O zalimler, azabı gördükleri zaman artık onlardan azap hafifletilmez ve kendilerine mühlet de verilmez.) Ayette “فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ” cümlesine bitişen açıklama belirten *fâ* edatı öncesinde mahzûf olan hal ve talep cümlelerine delalet etmektedir. Mahzûf cümleler ayet içerisinde şöyle takdir edilir:

²⁷⁰ es-Suyûtî, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*, III, s. 253.

²⁷¹ Ebû Bekr Abdulkâhîr bin Abdurrahman Cürcanî, *Esrâru'l-Belâğa*, Mahmûd Şâkir Ebû Fehr (thk.), Dâru'l-Medenî, Cidde, 1991, s. 147.

²⁷² Saffât, 37/167-170.

²⁷³ er-Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, IX, s. 5624.

²⁷⁴ Nahl, 16/85.

”إذا رأى الذين ظلموا العذاب (ثقل عليهم وبغتهم حتى طلبوا التخفيف) فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ“ Zalimler azabı gördükleri zaman (azap onlara ağır gelir ve onları isyan ettirir. Ta ki hafifletilmesini talep ederler de) hafifletilmez.²⁷⁵

2.3.3.2. Mahzûfun Sûratle Gerçekleşmesine Delalet Etmesi

Açıklama belirten *fâ* edatı bazen öncesindeki mahzûfun hızlı bir şekilde gerçekleştiğine delalet eder.²⁷⁶

Örnek:

﴿قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآه مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي﴾ (Kitaptan bilgisi olan biri, “Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm” dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce: “Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur” dedi.)²⁷⁷ Ayetin öncesinde Süleyman Belkıs’ın tahtının getirmesini talep etmesi üzerine bir cinin onu göz açık kapayınca kadar getirebileceğini ifade ediliyor. Bu ifadeden hemen sonra Süleyman’ın tahtı yanında görmesi ibaresi açıklama bildiren *fâ* edatıyla kullanılmış cinin tahtı getirme olayı ise mahzûftur. Burada *fâ* edatı öncesindeki mahzûf olayın sûratle gerçekleştiğine delalet etmektedir.²⁷⁸

2.3.3.3. Mahzûf İfadeyi Te’kîd Etme

Bazen açıklama bildiren *fâ* edatı mahzûf ifadenin gerçekleşeceğini te’kîd eder.²⁷⁹

Örnek: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ﴾²⁸⁰ (Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.) Ayette peygamberlerin Allah’ın emirlerini açıklamak için gönderildiği ifadesi yer almaktadır. Ancak peygamberlerin Allah’ın emrini beyan edip etmediği ayette belirtilmeyip hafzedilmiştir. Sonrasında gelen ceza ifadesinin “...فَيُضِلُّ” *fâ* edatıyla

²⁷⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, s. 627.

²⁷⁶ Ahmed Hamûde Mûsâ, “el-Fa’ul-Fasîha Muhaddidâtühâ ve Vazâifuhâ’n-Nassiyye”, s. 1171.

²⁷⁷ Neml, 27/40.

²⁷⁸ Ebu’s-Su’ûdu’l- İ’ mâdî Muhammed bin Muhammed bin Mustafa, *İrşâdu Akli’s-Selîm*, (IX), İhyâu’t-Turâsi’l-Arabî, Kâhire, 2015, IV, s. 295.

²⁷⁹ Yusuf Çelik, *Seyyid Şerîf el-Cürcânî’nin “el-Misbâh fî Şerhi’l-Miftâh” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 553.

²⁸⁰ İbrâhîm, 14/4.

getirilmesi mahzûf olayın gerçekleştiğini te’kîd etmektedir.²⁸¹

2.3.3.4. Bitiştirge İfadeye Dikkat Çekme

Açıklama belirten *fâ* edatının bitiştirge ifadeye dikkat çekmesi yaygın bir kullanımdır.²⁸²

Örnek: Hızır ile Musa’nın yolculuğunda Musa (قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي) ﴿ مِنْ أَمْرِي عُسرًا ﴾ çıkarma! dedi.ayetinde özrünü beyan etmektedir. Özrünün kabul edildiğı ifadesi ²⁸³ ﴿فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا﴾ 284 (Yine (فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا) 284 gittiler, nihayet bir erkek çocuğa rast geldiler.) açıklama bildiren *fâ* edatı mahzûf ifadeye delalet etmektedir. Mahzûfun takdiri şöyledir: “فَقَبِلَ عُذْرَهُ فَانطَلَقَا...” (Özrünü kabul etti ve yine(farklı yerlere) gittiler.)²⁸⁵ Cümlelerin akışı dikkate alındığında *fâ* edatıyla öncesindeki mahzûf işaret edilse de asıl olarak bitiştirge “فَانطَلَقَا/ yine gittiler” ifadesine dikkatlerin çekildiğı anlaşılmaktadır.

2.4. Cümle Başı Başlama İfade Eden Fâ Edatı (الفَاءُ الْإِسْتِنَائِيَّةُ)

Cümle başı başlama ifade eden *fâ* edatı Arap dilinde “الفَاءُ الْإِسْتِنَائِيَّةُ” olarak ifade edilir.²⁸⁶ Başına geldiğı cümleye *artık, nitekim, ne var ki, işte* anlamları katar.²⁸⁷ Önceki cümlelerin tamamlandığı ve yeni cümlelerin başladığını ifade etmek için kullanılır. Bu işlevdeki *fâ* edatı atıf görevinde olmayıp bitiştirge cümleyi öncesine bağlamaz.²⁸⁸

Cümle başı başlama ifade eden *fâ* edatının kullanıldığı yerler şunlardır:

a. Atfin câiz olmadığı yerlerde kullanılır. İnşâî ve haberi cümlelerin birbirine atfi câiz olmadığı için cümle başı başlama ifade eden *fâ* edatı getirilir.²⁸⁹

Örnek: “أَخْبَرَنِي أَخُوكَ بِوَفَاةِ الْعَالِمِ الْجَلِيلِ فَلَيْتَهُ لَمْ يُخْبِرْنِي” (Kardeşin bana o değerli âlimin

²⁸¹ er-Râzi, *Tefsîru'l-Kebûr*, VII, s. 3936.

²⁸² Yusuf Çelik, *Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin "el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, s. 379.

²⁸³ Kehf, 18/73.

²⁸⁴ Kehf, 18/74.

²⁸⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, s. 338.

²⁸⁶ el-Herevî, *el-Uzhiyye fî 'İlmi'l-Hurûf*, s. 241.

²⁸⁷ Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s. 219.

²⁸⁸ Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 144.

²⁸⁹ el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisan'î-'Arab*, IX, s. 283.

vefat ettiğini haber verdi. Keşke haber vermeseydi.²⁹⁰

Yukarıdaki şiirin ilk beyti haberî cümleyle başlamıştır. İkinci beyit ise inşâî cümle olduğu için başına cümle başı başlama ifade eden *fâ* edatı bitişmiştir.

Örnek: ﴿رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا﴾ (Rabbimiz! Biz, “Rabbimize iman edin” diye imana çağıran bir davetçi işittik, hemen iman ettik.)²⁹¹ Ayet inşâî cümleyle başlamış devamında gelen “فَآمَنَّا” cümlesi haberî cümle olduğu için başına cümle başı başlama ifade eden *fâ* edatı bitişmiştir.

b. Atfin anlam yönünden uygun olmadığı yerlerde kullanılır.

Örnek: “أُرِيدُ أَنْ تَأْتِيَنِي فَتَشْتُمْنِي” (Bana gelmeni istiyorum. Ne var ki sen beni kötülüyorsun.)

Yukarıdaki örnekte “فَتَشْتُمْنِي” cümlesine bitişen *fâ* edatı cümle başı başlama görevinde kullanılmıştır. Bundan dolayı muzâri fiili nasp eden (أَنْ) edatı *fâ* edatının bitiştiği muzâri fiilde amel edememiştir. Şayet örnekte *fâ* edatı atıf görevinde kullanılsaydı mana şöyle olurdu: “Bana gelmeni ve beni kötüleneni istiyorum.” Kötülenmek arzulan bir şey olmadığından dolayı burada *fâ* edatının atıf görevinde olması anlamca uygun düşmemektedir.²⁹²

c. Şartın cevabına bitişen *fâ* edatı bazen cümle başı başlama işlevinde kullanılabilir.

Örnek: ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾²⁹³ (Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır.) Ayette şartın cevabında gelen “فَيَنْتَقِمُ” cümlesine bitişen *fâ* edatının cümle başı başlama ifade ettiği bitiştiği cümlelerin i'râbindan anlaşılmaktadır. Muzâri fiil burada mahzûf bir mübtedanın haberi konumunda olduğundan cümlesi şart edatıyla cezm olamamıştır. Muzâri fiile bitişen cümle başı başlama ifade eden *fâ* edatı mahzûf mübtedaya delalet etmektedir.²⁹⁴

Râzî (إدًا)'nın cevabında da cümle başı başlama ifade eden *fâ* edatının gelebileceğini ifade etmiş ve şu ayeti delil getirmiştir.²⁹⁵

²⁹⁰ Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 144.

²⁹¹ Âl-i İmrân, 3/193.

²⁹² Ebû Saîd, *Şerhu Kitâbi Sibeveyhî*, III, s. 247.

²⁹³ Mâide, 5/95.

²⁹⁴ er-Râcihî, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 95.

²⁹⁵ er-Râzi, *Tefsîru'l-Kebîr*, II, s. 180.

(فَادَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكُكُمْ فَادْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا)²⁹⁶ (Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah'ı anın!)

d. Sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatı bazen cümle başı başlama işlevinde kullanılabilir. Ferrâ, emrin cevabına bitişen ve sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatını cümle başı başlama anlamında kullanmayı Arapların güzel bulduğunu ifade etmiştir.²⁹⁷ Ebu'n-Necm el-İclî'nin şu beytini örnek göstermiştir:

“يا ناق سيري عَنَّا فسيحا الى سليمان فَسْتَرِيحًا” (Ey devem! Hızlı adımlarla Süleyman'a yürü ki rahatlayalım.)²⁹⁸

Şiirde şahit olarak getirilen sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatlı “فَسْتَرِيحًا” cümlesi emrin cevabında gelmiştir. Cümleye bitişen *fâ* edatı Ferrâ'nın görüşüne göre cümle başı başlama görevindedir. *Fâ* edatının bitiştiği muzâri fiil öncesiyle bağlantısı kesildiği için merfu olarak gelmiştir. Şiirdeki kafiye uyumu için kelimenin sonuna *elif* (ل) bitişmiştir. Bundan dolayı “فَسْتَرِيحًا” kelimesi i'râbını takdîr olarak almıştır.²⁹⁹

2.5. Eş Anlam İfade Eden Fâ Edatı

Fâ edatı bazen diğer edatların anlamlarını yüklenerek onlarla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Arap dilinde *fâ* edatının atıf harflerinden *vâv* ve *sümme* ve harfi cerlerden *rubbe* ve *ilâ* ile eş anlamlı olarak kullanımını mevcuttur.

2.5.1. Fâ Edatının Vâv (و) Anlamında Kullanımı

Fâ ve *vâv* edatları atıf harfi olmaları açısından ortaklıkları olsa da ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında kurdukları ilgi açısından birbirlerinden ayrılırlar. *Fâ* edatı atıf olarak kullanıldığında sıralama ve ardışıklık ifade ederken *vâv* edatı bağladığı ifadeler arasında özel bir anlam ilişkisi ve genel bir bağlama görevi üstlenir.³⁰⁰

Bazen *fâ* edatı *vâv* edatı gibi genel bağlama görevinde kullanılmaktadır. İmriü'l Kays'ın şu şiirinde bunun örneğini görmekteyiz:

“قفا نبيك من ذكرى حبيبٍ ومنزلٍ بسقط اللوى بين الدخول فحوملٍ” (Durun! Dehul ve Havmel

²⁹⁶ Bakara, 2/200.

²⁹⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd Abdullah el-Ferrâ, *Me'ânî'l-Kur'ân*, (I-III), İbrâhim Şemseddin (thk.), 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, II, s.149.

²⁹⁸ es-Sucâ'î, *Hâşiyetü's-Sücâ'î*, s. 149.

²⁹⁹ Ahmed es-Sâgîr, *el-Edevâtu'n-Nahviyye fi Kütübi't-Tefsîr*, s. 185.

³⁰⁰ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 63; Candemir Doğan, *Kur'an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, s. 102; Ahmet Yüksel, *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri* (Doktora Tezi), s. 83.

arasında kalan Sıktu'l-liva'daki sevgiliyi ve evini hatırlayalım da ağlayalım.)³⁰¹

Şiirde *fâ* edatıyla birbirine atfedilen “الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ” kelimelerinin öncesinde gelen “arasında” anlamındaki “بين” zarfi sıralama ve ardışıklık ilgisi kurulmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla *fâ* edatı burada *vâv* edatı gibi mutlak bağlama görevinde kullanılmıştır.³⁰²

Fâ edatının *vâv* edatı gibi mutlak bağlama görevinde bulunduğu şu ayette de şahit olmaktadır:

(وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ)³⁰³ (Nice memleketleri helâk ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken yahut gündüz istirahat hâlinde iken gelmişti.)

Ayette azabın geliş vaktinden bahseden cümle *fâ* edatıyla öncesindeki memleketin helak edilmesinden bahseden cümleye atfedilmiştir. Helakin azabın gelmesinden önce olması düşünülmemeyeceğinden dolayı burada *fâ* edatı ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında mutlak bağlama görevinde kullanılmıştır.³⁰⁴

2.5.2. Fâ Edatının Sümme (ثُمَّ) Anlamında Kullanımı

Sümme bağlacıyla birbirine atfedilen ifadeler arasında zaman aralıklı bir sıralama vardır. Sıralama bildirmesi açısından *fâ* edatına benzerken sıralamanın zaman aralıklı olması ve peş peşe gerçekleşmemesi açısından ondan ayrılır.³⁰⁵

Fâ edatı bazen *sümme*³⁰⁶ gibi zaman aralıklı sıralama bildirir.³⁰⁷

Örnek: Allah'ın / أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿﴾ gökten yağmur indirdiği, böylece yeryüzünün yemyeşil olduğunu görmedin mi? Şüphesiz Allah, çok lütufkârdır, hakkıyla haberdardır. ³⁰⁸﴾

Ayette cümleler *fâ* edatıyla birbirine bağlanmıştır. İlk cümlede yağmurun inmesinden bahsettikten sonra ikincisinde yeryüzünün yemyeşil olduğu ifade

³⁰¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 183.

³⁰² Ali b. Muhammed en-Nahvî el-Herevî, *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf*, Abdulmuîn el-Mellûhî (thk.), Mecmaul'l-Lugati'l-Arabiyye Yayınları, Dimeşk, 1993, s.245.

³⁰³ A'râf, 7/4.

³⁰⁴ Ahmed es-Sâğîr, *el-Edevâtü'n-Nahviyye fi Küttübi't-Tefsîr*, s. 561.

³⁰⁵ El-Mâlekî, *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 198; Tâhir Şevket Beyâti, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 80.

³⁰⁶ *Sümme* bağlacının da *fâ* bağlacıyla eş anlamlı olarak kullanımı mevcuttur. Bkz: Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 578.

³⁰⁷ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 63.

³⁰⁸ Hac, 22/63.

edilmektedir. Yağmurun yağmasından sonra yeryüzünün yeşermesi uzun zaman alan bir süreçtir. Zaman aralıklı olarak gerçekleşen olaylar Arap dilinde *sümme* bağlacı ile ifade edilmektedir. Burada *fâ* edatı zaman aralıklı olarak gerçekleşen olayları bağladığından dolayı *sümme* ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

2.5.3. Fâ Edatının Rubbe (رُبُّ) Anlamında Kullanımı

Rubbe lügatte *nice, pek çok, az, nice az* anlamlarına gelen bir harfî cerridir.³⁰⁹ *Fâ* edatının *rubbe* harfî cerrisiyle aynı anlamda kullanıldığına dair İmriu'l Kays'ın aşağıdaki şiiri delil gösterilmektedir.

”فَمِثْلِكَ حُبْلَى قَدْ طَرَفْتُ وَمُرْضِعٍ فَأَلْهَيْتُهَا عَنْ ذِي تَمَائِمٍ مُحُولٍ“ (Senin gibi nice hamile ve emziren kadına gittim ve onu henüz bir yaşına basmamış üzerinde muska olan çocuğundan alıkoydum.)³¹⁰

Şiirde ”فَمِثْلِكَ“ kelimesine bitişen *fâ* edatından sonra *rubbe* harfî cerri hazfedilmiş ancak ameli baki kalmıştır. *Fâ* edatı ise *rubbe*'nin anlamını yüklenmiştir.³¹¹

2.5.4. Fâ Edatının İlâ (إِلَى) Anlamında Kullanımı

Arap kelimelerinde bir kelimenin öncesine (بَيْنَ) zarfı getirildiğinde diğerine (إِلَى) getirilerek kullanımı yaygındır. Bazen birinci kelimedenden önce (بَيْنَ) gelirken ikincisine *fâ*'nın bitiştiği görülmektedir. Bu gibi yerlerde *fâ* edatı surette atıf görevinde olsa da hakikatte (إِلَى) anlamında gayeye ulaşma ifade eder.³¹²

Örnek: ³¹³ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا﴾ (Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez.)

Ferrâ ”بَعُوضَةً“ kelimesinin öncesine (بَيْنَ) zarfı takdir edip sonrasındaki (مَا) 'ya bitişen *fâ* edatının da (إِلَى)'nin yerine kullanıldığını ifade etmiştir. Ayete (بَيْنَ) ve (إِلَى) takdir edildiğinde şöyle olur: ³¹⁴ ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَيْنَ بَعُوضَةٍ إِلَى مَا فَوْقَهَا﴾

³⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, V, s. 100.

³¹⁰ İbn Hişâm, *Şerhu-Şuzûri'z-Zeheb*, s. 337; Felemez Karadeniz, *Şerhu'l-Muğni Şerhu Katri'n-Nedâ Şerhu Şuzûri'z-Zeheb ve el-Fevâidu'd-Diyâiyye fi Şerhi'l-Kâfiye'deki Şahit Beyitlerin Tahlili* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2013, s. 139.

³¹¹ el-Herevî, *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf*, s. 244.

³¹² el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisan'i-'Arab*, XI, s. 11.

³¹³ Bakara, 2/26.

³¹⁴ el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, I, s.18.

2.6. Fâ Edatının أما'nın Cevabında Kullanımı

أما amil olmayan edatlardandır. Bir takdirle beraber şart anlamı taşımaktadır. Cevabında ise *fâ* edatı zorunlu olarak gelir.³¹⁵ Bazı dilbilimciler أما'yı إِمَّا'dan cevabına gelen *fâ* edatıyla ayırt ettiklerini ifade etmişlerdir.³¹⁶

Sîbeveyhî أما'nın bir takdirle beraber şart anlamı taşıdığını şöyle örneklendiriyor.

”أما عبدُاللهِ مَهْمَا يَكُونُ مِنْ أَمْرِهِ فَمُنْطَلِقٌ“ örneğine takdir olarak: ”أما عبدُاللهِ فَمُنْطَلِقٌ“ (Abdullah ne durumda olursa olsun hüdüdür.)³¹⁷

Fâ edatı isim cümlesinin haberine, sadece أما'nın cevabında geldiğinde, bitişir.³¹⁸

Örnek: ”أما طَعَامُكَ فَطَيِّبٌ“ (Yemeğin ise güzelmiş.)

Ferrâ, أما'nın cevabında gelen *fâ* edatının cevap cümlesiyle beraber hazfını câiz görmüştür.³¹⁹ Radî, أما'nın cevabında gelen *fâ* edatının ya şiiirde zaruri olarak ya da cevapta gelen mukadder bir “söz” (الْقَوْل) kelimesi ile beraber hazfını câiz görmüştür.³²⁰ Şu ayetle istidlal etmişlerdir:

﴿يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ﴾³²¹ (O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, “İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın” denilir.) Ayette (أما)'nın cevabında gelen *fâ* edatı cevap cümlesiyle beraber mahzûftur. Ferrâ, mahzûfu şöyle takdir etmiştir: ”فَيُقَالُ لَهُمْ أَكْفَرْتُمْ“ (Onlara: “İnkâr mı ettiniz?” denilir.)³²²

2.7. Fâ Edatının إِذَا İle Kullanımı

Arap dilinde *fâ* edatının إِذَا ile kullanımı üç türdür. إِذَا zarf edatı olduğunda şart anlamı taşır. Cevabında ise bazı durumlarda *fâ* edatı gelir. إِذَا müfâcece bildiren bir edat olarak kullanıldığında ise *fâ* edatı إِذَا'nın başına bitişir. Bazen de إِذَا *fâ* edatının

³¹⁵ er-Râcihî, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 71.

³¹⁶ Ahmed es-Sâğîr, *el-Edevâtu'n-Nahviyye fi Küttübi't-Tefsîr*, s. 174.

³¹⁷ Ebû Saîd, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhî*, IV, s. 1039.

³¹⁸ el-Herevî, *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf*, s. 144.

³¹⁹ el-Ferrâ, *Me'ânî'l-Kur'ân*, I, s. 228.

³²⁰ Esterebâdî, *Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, II, s. 395.

³²¹ Âl-i İmrân, 3/106.

³²² Ahmed es-Sâğîr, *el-Edevâtu'n-Nahviyye fi Küttübi't-Tefsîr*, s. 175.

görevini üstlenerek ondan bedel olarak kullanılır.³²³

2.7.1. Fâ Edatının Zarf Edatı إِذَا'nın Cevabında Kullanımı

إِذَا zarf edatı olarak âmil olmayan şart edatlarındandır.³²⁴ Fiil cümlesinin başında geldiği gibi isim cümlesinin başında da gelebilir. إِذَا isim cümlesinin başında geldiği durumda mahzûf bir fiil takdiriyle şart anlamı taşır. Cevabında fâ edatının gelmesi caizdir. إِذَا'nın cevabına fâ edatı bittiğinde şart ve cevap arasında zaman yönünden üç farklı durum söz konusudur.³²⁵

1. Cevabın şarttan önce gerçekleşmesi gerektiğini bildirir.

Örnek: ³²⁶(فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) (Kur'ân-ı Kerîm okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.) Ayette şart cümlesinde ifade edilen Kur'ân-ı Kerîm okuma eyleminin cevapta geçen kovulmuş şeytandan Allah'a sığınma işinden sonra gerçekleştiği ifade edilmektedir.

2. Cevabın şart ile aynı anda gerçekleştiğini ifade eder.

Örnek: ”إِذَا قَرَأْتَ فَتَرَسَّلْ“ (Okuduğunda yavaş oku!) Örnekte şart koşulan okuma eylemi ile yavaş okuma aynı anda gerçekleşmektedir.³²⁷

3. Cevabın şarttan sonra gerçekleştiğini bildirir.

Örnek: Ey iman (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَوَدَّى لِّلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ)³²⁸ edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun!) Cevapta ifade edilen Allah'ın zikrine koşma eylemi şart koşulan namaza çağrıdan sonra gerçekleşmektedir.

2.7.2. Fâ Edatının Müfâcee Bildiren إِذَا İle Kullanımı

إِذَا aniden, birde ne göreyim, birden bire anlamlarında kullanıldığında (إِذَا للمفاجئة) müfâcee bildiren إِذَا olarak adlandırılır.³²⁹ Müfâcee bildiren إِذَا sadece isim cümlelerinin başında gelir. Fâ edatı إِذَا'nın başına bittiğinde onu müfâcee anlamına

³²³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-E'ârîb*, s. 102,

³²⁴ (إِذَا) şiirde şâz olarak cezm edici bir amil olabilmektedir. “إِذَا تُصِيبُكَ خَصَاصَةٌ فَتَجَمَّلْ”/ Başına bir sıkıntı geldiğinde sabret.” Şiirde (إِذَا) şart ve cevabını cezm etmiştir. Cevabında gelen fâ bağlacı, öncesi sonrasında amel edebildiği için, zaittir. Bkz: Yusuf Çelik, *Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin “el-Misbâh fi Şerhi'l-Miftâh” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, s. 279.

³²⁵ el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübübü Lübâbi Lisan'i-'Arab*, IV, s. 243.

³²⁶ Nahl, 16/98.

³²⁷ İbn Nüriddin, *Mesâbihu'l-Meğânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 85.

³²⁸ Cum'a, 62/9.

³²⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s.102, 108; Mehmet Çelen, *Arapça'da Edatlar*, s. 197.

tahsis eder.³³⁰

Örnekler:

﴿خَرَجْتُ فَإِذَا الْأَسَدُ بِالْبَابِ﴾ (Dışarı çıktım. Birde ne göreyim Aslan kapıda!)³³¹

﴿فَأَلْفَيْهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى﴾³³² (Mûsâ da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş!)

Halil, (إِذَا)'nın *fâ* edatı gibi cevapta geldiği için ikisinin de aynı işlevde olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı *fâ* edatının (إِذَا)'nın başına bitişmesini uygun görmemiştir.³³³

Zemahşerî, ﴿وَافْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾³³⁴ (Gerçek vaat (kıyametin kopması) yaklaşır, bir de bakarsın inkâr edenlerin gözleri açılıp donakalmıştır.) ayetinin tefsirinde müfâcee bildiren إِذَا'nın, başına bitişen *fâ* edatıyla birlikte cevabın şartla bağlantısını kurduğunu ve te'kîd ifade ettiğini ifade etmiştir. Ayette *fâ* edatı tek başına bulunduğu (فَهِيَ شَاخِصَةٌ) veya إِذَا tek başına bulunduğu (إِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ) şart ile cevap arasındaki bağlantının kurulmasından yola çıkarak her ikisinin de cevap ifade ettiğini belirtmiştir. Bunun gibi anlamı pekiştirdiği yerlerde *fâ* edatının إِذَا'nın başına bitişmesini câiz görmüştür.³³⁵

Dil bilimciler müfâcee bildiren إِذَا'nın başına bitişen *fâ* edatının işlevi hakkında üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

Müberrid إِذَا'nın başına bitişen *fâ* edatının atıf görevinde olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre müfâcee bildiren إِذَا fiil anlamı taşımaktadır. Başına bitişen *fâ* edatı ise onu öncesindeki cümle bağlayan bir atıf harfidir. Müberrid “جِئْتُ فَإِذَا زَيْدٌ” (Geldim ki birde ne göreyim Zeyd!) örneğini şöyle yorumlamıştır: “جِئْتُ فَفَاجَأَنِي زَيْدٌ” Örnekte إِذَا'yı müfâcee anlamında bir fiil olarak yorumlamıştır. إِذَا'ya bitişen *fâ* edatını “جِئْتُ” ve “فَفَاجَأَنِي” fiillerini birbirine bağlayan bir atıf harfi olduğunu ifade etmiştir.³³⁶

Ebu İshak müfâcee bildiren إِذَا'nın başına bitişen *fâ* edatının sebep-sonuç ilişkisi kuran *fâ* edatı olduğunu ileri sürmüştür. İbn Hişâm ise *fâ* edatının burada

³³⁰ İbn Nüriddîn, *Mesâbihu 'l-Meğânî fi Hurûfi 'l-Me'ânî*, s. 87.

³³¹ İbn Hişâm, *Muğni 'l-Lebib*, I,102,

³³² Tâhâ, 20/20.

³³³ Sibeveyhî, *el-Kitâb*, III, s. 64.

³³⁴ Enbiyâ, 21/97.

³³⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, s. 132.

³³⁶ Müberrid, *el-Muktedab*, III, s.178.

cevap ifadesi oluşturma görevinde olduğunu ileri sürmüştür.³³⁷

2.7.3. إِذَا'nın Şartın Cevabında Gelen Fâ Edatı Görevinde Kullanımı

إِذَا bazen şartın cevabına bitişen *fâ* edatının yerinde kullanılmaktadır.

Örnek: ³³⁸(وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمْتْ أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْتُلُونَ) (Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.) Sîbeveyhî, hocası Halil'den bu ayette geçen (إِذَا)'nın cevap ifadesi oluşturma görevinde bir bağlaç olduğu görüşünü nakletmiştir.³³⁹ Örnekte şart cümlesinin cevabında isim cümlesi gelmiştir. İsim cümleleri cevap cümlesi olmaya uygun değildir. Cevapta geldiklerinde ise *fâ* edatıyla cevap olma özelliği kazanırlar. Örnekte cevapta gelen isim cümlesinin başına (إِذَا) gelerek *fâ* edatının görevini üstlenmiştir.

Murâdî *إِذَا*'nın *fâ* edatının görevinde kullanılması için şu dört şartı sağlaması gerektiği görüşündedir.³⁴⁰:

- I. Cevabın isim cümlesi olması
- II. Cevabın inşâî cümle olmaması
- III. Cevabın olumsuzluk edatı almaması
- IV. Cevabın “إِنَّ” ile kurulmuş bir cümle olmaması

2.8. Karşıtlık İfade Eden Fâ Edatı (الفَاء لِلتَّفَاوُتِ)

Zemahşerî *fâ* edatının bazen bağladığı öğeler arasında karşıtlık ifade edebileceği görüşünü ileri sürmüştür. Bu görüşünü *fâ* edatının soru *hemze*'si (أ) ile kullanıldığı şu ayetin tefsirinde dile getirmiştir:

(أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعَدًّا حَسَنًا فَهُوَ لَا يَأْتِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ)³⁴¹
(Kendisine güzel bir vaatte bulunduğumuz ve o vaat edilen şeye kavuşacak olan kimse, dünya hayatının geçimliklerinden yararlandırdığımız, sonra da kıyamet günü (hesaba çekilmek için) huzura getirilecek kimse gibi midir?)

Zemahşerî, “أَفَمَنْ” ifadesindeki *fâ* edatının ayette kıyas edilen “Kendisine güzel bir vaatte bulunduğumuz ve o vaat edilen şeye kavuşacak olan kimse.” ifadesiyle

³³⁷ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, I, s.103.

³³⁸ Rum, 30/36.

³³⁹ Ebû Saîd, Şerhu Kitâbi Sîbeveyhî, III, s. 267.

³⁴⁰ el-Murâdî, el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî, s. 375.

³⁴¹ Kasas, 28/61.

“dünya hayatının geçimliklerinden yararlandığımız, sonra da kıyamet günü (hesaba çekilmek için) huzura getirilecek kimse” ifadesi arasında karşıtlık bildirdiğini ifade etmiştir.³⁴²

Zemahşerî dışındaki dil bilimciler *fâ* edatının *hemze* ile kullanıldığı yerlerde atıf görevinde olduğu hususunda görüş birliği içindedir. Atfın uygun olmadığı durumlarda ise *fâ* edatının cümle başı başlama (الإِسْتِنَائِيَّة) görevinde olduğunu ifade etmişlerdir.³⁴³

2.9. Fâ Edatının Zaid Olarak Kullanımı (الفاء الزائدة)

Zaid kelimesi lügatte *fazla, artan, ek, gereksiz, aşan, küçük* anlamlarına gelmektedir.³⁴⁴ Nahiv ilminde mana harflerinin zaid olarak kullanımıyla harflerin i'râba etkisinin ortadan kalkması, harfin asıl görevi dışında te'kid, sözü güzelleştirmek, fesahatini arttırmak gibi gayeler için kullanılması kastedilmektedir. *Fâ* edatı atıf görevinde olmadığı şu durumlarda zaid olarak kullanılmaktadır.

2.9.1. Fâ Edatının Haber Cümlelerinin Başında Zaid Olarak Kullanımı

İsim cümlelerinin öğeleri arasında bağlantıyı sağlamak için atıf harflerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Bundan dolayı Ahfeş, habere bitişen *fâ* edatının kayıtsız olarak zaid olduğunu ifade etmiştir. “أخوك فوجد” / Kardeşin bulundu.” örneğinde atıf harfine ihtiyaç duyulmadığından *fâ* edatı zaid olarak bulunmaktadır.³⁴⁵

Ferrâ ve bazı dil bilimciler haberin emir veya nehiy cümlesi olduğu durumlarda başına bitişen *fâ* edatının zaid olarak gelebileceğini câiz görmektedirler.³⁴⁶ Bu görüşe göre “زيد فلا تضره” (Zeyd'e vurma!) örneğinde *fâ* edatı haberde gelen nehiy cümlesine bitiştiği için zaittir.

Haberin emir fiil olarak geldiği duruma örnek:

“وَقَابِلَةَ حَوْلَانَ فَانكِحْ فَتَاتَهُمْ وَأَكْرَمَهُ الْحَيِّينَ خَلُّوْ كَمَا هِيَا” (Nice kadınlar bana: “Havlan kabilesinin kızlarını nikâhla! Onlar soylu, iffetli ve bekârdırlar.” dediler.)³⁴⁷

Yukarıda verilen şiir isim cümlesinden oluşmaktadır. Cümlelerin mübtedası “حَوْلَانَ” kelimesi olup haberi emir kalıbında olan “فَانكِحْ” kelimesiyle başlamıştır. Emir

³⁴² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, s. 132.

³⁴³ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, III, s. 571.

³⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VI, s. 123; Komisyon, *el-Mûcemu'l-Vasît*, s. 409.

³⁴⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, I, s. 188; Hudarî, *min Esrâri Hurûfi'l-Atfi fi'z-Zikri'l-Hakîm fâ ve sümme*, s. 122.

³⁴⁶ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 10.

³⁴⁷ Esterebâdî, *Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*, I, s. 270.

fiilin başına bitişen *fâ* edatı zaittir.

Mübteda şart anlamı taşıdığı durumlarda haberine bitişen *fâ* edatı zaittir. Bazı dil bilimciler bu gibi yerlerdeki *fâ* edatının şart ile cevap arasındaki bağlantıyı sağladığı için zaid olmayacağını iddia etmişlerdir. Murâdî ise haberin mübteda ile bağlantısını sağlamak için herhangi bir edata ihtiyaç duyulmayacağı görüşüne dayanarak habere bitişen *fâ* edatını zaid olduğu görüşünü benimsemiştir. Örnek olarak “الذِي يَأْتِينِي فَلَهُ دِرْهَمٌ” (Bana gelene bir dirhem vardır.) cümlesinde mübtedası şart anlamı taşımaktadır. Haberine bitişen *fâ* edatı ise zaittir.³⁴⁸

2.9.2. Fâ Edatının Fiillerin Başında Zaid Olarak Kullanımı

Fiil cümlelerinde fiil ile mef'ûl arasındaki bağlantıyı sağlamak için atıf harfine ihtiyaç yoktur. Mef'ûlün fiilden önce geldiği durumlarda da atıf harfine ihtiyaç duyulmamaktadır. Arap kelimada görülen aşağıdaki kullanımlarda *fâ* edatı zaid olarak bulunmaktadır.³⁴⁹

Örnekler:

عُمَرَ فَاشْكُرْ (Ömer'e teşekkür et!)

بِمُحَمَّدٍ فَأْمُرْ (Muhammed'e uğra!)

(وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ وَتَيْبَاتِكَ فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ)³⁵⁰ (Rabbini yücelt! Elbiseni temizle! Şirkten uzak dur!)

Yukarıda verilen örneklerde *fâ* edatının bulunduğu yerlerde bir edata ihtiyaç duyulmadığından buralarda bulunan *fâ* edat görevinde olmayıp te'kîd ifade eden zaid bir mana harfidir.

İbn Cinnî, Ahfeş'e göre nehiy *lâ*'sı öncesinde geçen bir başka nehiy *lâ*'sından bedel olduğunda başına bitişen *fâ* edatının zaid olduğunu ifade etmiştir.³⁵¹

﴿ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُجِبُونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ بِمَقَارَةِ مِنَ الْعَذَابِ ﴾³⁵² (Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma!) Ayetteki “فَلَا تَحْسَبْنَهُمْ” cümlesi öncesindeki “لَا تَحْسَبَنَّ” cümlesinden bedeldir. Nehiy *la*'sına bitişen *fâ* edatı ise Ahfeş'in mezhebine göre

³⁴⁸ Ed-Dekkur, *Mu'cemü'n-Nahvi*, s. 391; el-Murâdî, *el-Cene'd-Dâni fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 70.

³⁴⁹ er-Râcihî, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvi'l-'Arabî ve'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 103.

³⁵⁰ Müddessir, 74/3-5.

³⁵¹ İbn Cinnî, *Sırru-Sinâ'ati'l-Î'râb*, s. 268.

³⁵² Âli İ'mrân, 3/188.

zaittir.

2.9.3. Fâ Edatının Müfâcee Bildiren إِذَا'nın Başında Zaid Olarak Kullanımı

Dil bilimciler müfâcee bildiren إِذَا'nın başında gelen *fâ* edatının zaidliği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Zeccac, إِذَا'nın başında gelen *fâ* edatının cevap ifadesi oluşturma görevinde olduğunu görüşündedir. Ona göre “خَرَجْتُ فَإِذَا الْأَسَدُ بِالْبَابِ” Dışarı çıktım. Birde ne göreyim Aslan kapıda!) örneğinde bulunan *fâ* edatı cevap ifadesi oluşturma görevindedir.³⁵³

İbn Cinnî, Mazinî ve Fârisî müfâcee bildiren إِذَا'nın başında gelen *fâ* edatının zaid olduğunu ifade etmişlerdir.³⁵⁴ Görüşlerine şu ayeti delil olarak getirmişlerdir:

(وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْتُلُونَ)³⁵⁵ (Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.) Ayette müfâcee bildiren إِذَا'nın *fâ* edatı almadan şartın cevabında geldiği görülmektedir. إِذَا'nın *fâ* edatı almadan da cevapta gelebilmesinden yola çıkarak إِذَا'nın başında gelen *fâ*'nın zaid olduğuna hükmetmişlerdir.

İbn Yaîş, “خَرَجْتُ فَإِذَا الْأَسَدُ بِالْبَابِ” cümlesi şart anlamı barındırmadığından yukarıdaki ayete kıyas edilerek *fâ* edatının zaid olduğuna hükmetmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Burada *fâ* bağlacının atıf görevinde olduğu görüşünü ileri sürmüştür.³⁵⁶Ebu İshak ise *fâ* edatının burada sebep-sonuç ilişkisi kurma görevinde olduğu görüşünü ileri sürmüştür. İbn Hişam da bu görüşü tercih etmiştir.³⁵⁷

2.9.4. Fâ Edatının لَمَّا'nın Cevabında Zaid Olarak Kullanımı

لَمَّا'nın cevabına herhangi bir edat bitişmez. Bitiştigi durumlarda ise zaid olduğuna hükmedilir. Sahîh-i Buhârî'de sadece bir hadiste *fâ* edatı لَمَّا'nın cevabına gelmiştir:³⁵⁸

“فَلَمَّا قَعَدْتُ بَيْنَ رَجُلَيْهَا فَقَالَتْ اتَّقِ اللَّهَ...” (Önüne oturduğumda: “Allah'tan kork” dedi.)³⁵⁹ Hadiste لَمَّا'nın cevabına bitişen (فَقَالَتْ) *fâ* edatı zaittir.

³⁵³ İbn Hişam, *Muğni'l-Lebîb*, I,102,

³⁵⁴ el-Murâdî, *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfi'l-Me'ânî*, s. 73.

³⁵⁵ Rum, 30/36.

³⁵⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, III, s. 120.

³⁵⁷ İbn Hişam, *Muğni'l-Lebîb*, I,188.

³⁵⁸ el-Astal, *el-Fâ-u fi Sahîhi'l-Buhârî Dirâseten Nahviyyeten*, s.174.

³⁵⁹ Harun Yıldırım, *Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*, Sağlam Yayınevi, İstanbul, 2009, IV, s. 555.

2.9.5. Fâ Edatının Bazı Kelimelerin Başında Zaid Olarak Kullanımı

Fâ edatı sözü güzelleştirmek için bazı kelimelerin başında zaid olarak bulunmaktadır. Bu işlevdeki *fâ* edatı güzelleştirme *fâ*'sı “الفاء التزيينية” olarak adlandırılmıştır.³⁶⁰ Başına güzelleştirme *fâ*'sı alan kelimeler şunlardır.

a. فَحَسْبُ : Lügate *yalnızca, sadece, yeter, ancak ve işte o kadar* anlamlarına gelmektedir.³⁶¹ Lafzen izafetten kesildiği için zamme üzere mebnidir. “فَحَسْبُ” mahzûf bir haberin mübtedasıdır. Haber takdiriyle beraber şöyle ifade edilir: “فحسبك ذلك” (Bu sana yeter.)³⁶²

Örnekler:

كَتَبْتُ ثَلَاثَةَ كُتُبٍ فَحَسْبُ (Sadece üç kitap yazdım.)

أَخَذْتُ عَشْرًا فَحَسْبُ (Sadece on aldım.)

b. فَقَطْ : Lügate *sadece, yalnızca, ancak ve yeterli* anlamlarına gelmektedir.³⁶³ Kelimenin başına bitişen *fâ* dil bilimcilerin çoğunluğuna göre zaittir.³⁶⁴

Örnekler:

مَعِيَ دِرْهَمٌ فَقَطْ (Bende sadece bir dirhem var.)

شَرِبْتُ الْقَهْوَةَ فَقَطْ (Sadece kahve içtim.)

c. فَصَاعِدًا : Lügate *bunun ötesinde, dahası, fazlası ve dahası, ve fazlası* manalarına gelmektedir.³⁶⁵ Cümlede hal konumundadır.³⁶⁶

Örnekler:

عَلَيْكَ أَنْ تَكْتُبَ صَفْحَتَيْنِ فَصَاعِدًا (İki sayfadan fazla yazman gerekli.)

أَحْصَيْتُ عَشْرَ طَائِرَاتٍ فَصَاعِدًا (Ondan fazla uçak saydım.)

Bu örneklerle birlikte *fâ*'nın kelimelerin başında zaid olarak kullanımları gösterilmiştir.

³⁶⁰ Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 145.

³⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 163; Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s. 107.

³⁶² er-Râcihi, *el-Fâ'ât fi'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 105; Mustafâ el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, s. 538.

³⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, XI, s. 218; Yazıcı, *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, s. 225.

³⁶⁴ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, I, s. 422.

³⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VII, s. 345.

³⁶⁶ Tâhir Şevket Beyâtî, *Edevâtü'l-İ'râb*, s. 145.

SONUÇ

Fâ edatı Arap dilinin edebî yönü ve özlü anlatımında önemli bir role sahip olan mana harflerindedir. Kur'ân-ı Kerîm'da 2582 farklı yerde kullanılması *fâ* edatının Arap dilinde yaygın kullanıma sahip edatlardan olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda edindiğimiz bulgular Arap dilinde *fâ*'nın birçok anlam ve işlevinin olduğunu göstermektedir. Türkçede bazı edat, noktalama işareti ve kelimelerle ancak ifade edilebilen anlamlar Arapçada *fâ* edatıyla ifade edilebilmektedir. Araştırmamızın neticesinde *fâ* edatı'nın tespit etmiş olduğumuz kullanımları şunlardır:

1. *Fâ* edatı kelime veya cümleler arasında sıralılık, ardışıklık ve zaman aralıksız gerçekleştiği anlamları katmaktadır.
2. İnşâî cümleler ile cevapları arasındaki bağlantı *fâ* edatı ile kurulmaktadır. Şart cümlelerinin cevabında gelmeye uygun olmayan cümleler *fâ* edatıyla cevap cümlesi olmaya uygunluk kazanmaktadır.
3. Türkçede cümlenin bitişini ifade etmek için sonuna “.” işareti konulurken Arapçada yeni cümlenin başladığını ifade etmek için bazı harfler kullanılır. Bunlardan birisi de *fâ* edatıdır.
4. *Fâ* edatı cümle içerisinde zaid olarak kullanıldığında te'kîd ifade etmekte ve ifadeye güzellik katmaktadır.
5. *Fâ* edatının mahzûf ma'tûfun aleyhe delaleti ve onu açıklaması yönüyle cümlede kelime tasarrufu ve anlamda zenginlik sağlar.
6. Bazen *vâv* gibi mutlak atıf görevinde kullanılabilir bazen de *sümme* gibi zaman aralıklı sıralama ifade eder.
7. "إِذَا" şart edatı veya zarf olduğunda cevap cümlesiyle bağlantı *fâ* edatını edatı ile kurulur.
8. "أَمَّا" cevabını daima *fâ* edatı ile alır.
9. Bazen soru cümlelerinin cevabında karşıtlık ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn, “*et-Tuhfetu’s-Seniyye bi-Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Âcurrûmiyye fi Kavâidi’n-Nahvi ve’l-Î’râb*”, Dâru’l-Fecr, Beyrut, 2013, ss. 23-169.
- Abduttevvâb, Ramazan, “*Selâsetu Kutub fi’l-Hurûf li’l-Halîl b. Ahmed ve İbni’s-Sikkît ve’r-Râzî*”, 1. Baskı, Mektebetu’l-Hancî, Kâhire, 1982, ss.49-50.
- Âlûsî, Ebu’l-Fadl Şihâbu’d-Dîn Mahmûd bin Abdullah, *Rûhu’l-Me’ânî*, Muhammed Muhyi’d-Dîn Abdulhamid (thk.), (I-XXX), Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 2008.
- Altuntaş, Halil- Şahin, Muzaffer, “*Kur’ân-ı Kerîm Meali*”, DİB, 12. Baskı, Ankara, 2006.
- Bakırcı, Selami- Çögenli, Mehmet Sadi, “*Kullanım Örnekleriyle Arapça Edatlar Sözlüğü*”, Cantaş, İstanbul, 2013, ss.195-196.
- ‘Atâ, Ömer Muhammed Hamûde, “*el-Faâtü fi’l-Kur’âni’l-Kerîm Dirâseten, Siyâkiyyeten, Delâliyyeten*”, *Mecelletü’z-Zâkira*, 7. Sayı, Mayıs 2016, s. 91-92.
- Beyâtî, Tâhir Şevket, “*Edevâtü’l-Î’râb*”, el-Müessesetü’l-Câmia li’d-Dirâseti ve’n-Neşri ve’t-Tevzî, Beyrut, 2005, ss. 70-145.
- Cürcanî, Ebû Bekr Abdulkâhir bin Abdurrahman, “*Esrâru’l-Belâğa*”, Mahmûd Şâkir Ebû Fehr (thk.), Dâru’l-Medenî, Cidde, 1991, ss. 146-148.
- Çavdar, Emre, “*Arap Dilinde ‘Lâm’, ‘Lâ’, ‘Mâ’ Edatları ve Kur’ân-ı Kerîmdeki Kullanımları*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015, ss. 135.

Çelen, Mehmet, *Arapça'da Edatlar*, Kalem Yayınları, 2. Basım, 2006, İstanbul, ss. 3-197.

Çelik, Yusuf, *Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin "el-Misbâh fî Şerhi'l-Miftâh" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss. 243-553.

Doğan, Candemir, "*Kur'ân-ı Kerîm-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*", Cantaş Yay., İstanbul, 2013, ss. 98-235.

Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. 'Ali b. Yûsuf el-Endelusi, "*Tefsiru-Bahri'l-Muhit*", (I-VIII), Dar-u İhyai't- Tûrasi'l-Arabi, Beyrut. 2002.

Ebu's-Su'ûd, Muhammed bin Muhammed bin Mustafâ el- İ'mâdî, "*İrşâdu Akli's-Selîm*", (IX), İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Kâhire, 2015.

Ed-Dekkur, Abdulgani, "*Mu'cemü'n-Nahvi*", Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1986, ss. 257-391.

Efgânî, Said bin Muhammed bin Ahmed, "*el-Mûcizu fî Kavâidi'l-Lugati'l-Arabiyye*", Dâru'l-Fiker, Beyrut, 2003, ss. 93.

El-Astal, Esmâ Tevfik, "*el-Fâ-u fî Sahîhi'l-Buhârî Dirâseten Nahviyyeten*", (Yüksek Lisans Tezi) İslam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü, Gazze, 2016, ss. 94-174.

El-Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisan'i-Arab*,(I-XIII), Muhammed Nebîl Tarîfî (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

El-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, "*es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*",

- Ahmed Abdulğafûr 'Atţâr (thk.), Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut, 1990, VI.
- El-Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Saîd, " *el-İnsâf fî Mesâilî'l-Hilâfî beyne'l-Basriyyîne ve'l-Kûfiyyîn*", (I-II), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003.
- El-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd Abdullah, " *Me'ânî'l-Kur'ân*", (I-III), İbrâhim Şemseddin (thk.), 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- El-Fetîh, Muhammed Nizâmu'd-Dîn, " *el-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'ân'il-Mecîd*", (I-VI), Dâr'uz-Zemân, Medîne, 2006.
- El-Galâyînî, Mustafa, " *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*", 1. Baskı, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut, 2009, ss. 142-538.
- El-Herevî, Ali b. Muhammed en-Nahvî, " *el-Uzhiyye fî İlmi'l-Hurûf*", Abdulmuîn el-Mellûhî (thk.), Mecmaul'l-Lugati'l-Arabiyye Yayınları, Dımeşk, 1993, ss. 241-247.
- El-Kudâî, Muhammed bin Abdillâh bin Ebî Bekr, " *el-Hulletü's-Siyerâ*", Hüseyin Mu'nis (thk.), Dâru'l-Meârif, Kâhire, 1985, ss. 93-94.
- El-Mâlekî, Ahmed b. Abdinnûr, " *Rasfu'l-Mebânî fî Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*", Ahmed Muhammed el-Harrât (thk.), 3. Baskı, Dâru'l-Kâlem, Dımeşk, 2002, ss. 198-379.
- El-Meylânî, Muhammed bin Abdurrahim el-Ömerî, " *Şerhu'l-Muğnî*", Muhammed Can (thk.), Şefkat Yayıncılık, İstanbul, 2014, ss. 26-30.
- El-Müberrid, Ebu'l-Abbâs Muhammed bin Yezîd, " *el-Muktedab*", Muhammed

- Abdulhâlık U'deyme (thk.), (I-IV), Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Kâhire, 1994.
- el-Murâdî, Ebu'l-Hasan Bin Kâsım, “*el-Cene'd-Dâni fî Hurufi'l-Maânî*”, Daru'l-Âfâku'l-Cedide, Beyrut, 1983, s. 50.
- er-Râcihî, Şerafeddin Ali, “*el-Fâ'ât fî'n-Nahvî'l-'Arabî ve'l-Kur'âni'l-Kerîm*”, *Dâru'l-Ma'rife*, 1995, İskenderiye, ss. 1-105.
- er-Râzi, El-Fahru'd-Dîn, “*Tefsîru'l-Kebîr*”, (I-XI), Dâru'l-Fiker, Beyrut, 2005.
- es- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen bin Abdillâh bin Merzûbân, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhî*, (I-V), Dâru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- es-Sabbân Ebu'l İrfân Muhammed bin Ali, “*Hâşiyetü İbn Sabbân Alâ Şerhi'l-Eşmûni*”, (I-III), Beyrut, trs.
- es-Sâğîr, Mahmud Ahmed, “*el-Edevâtu'n-Nahviyye fî Kütübi't-Tefsîr*”, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 2001, ss. 171-561.
- es-Sucâ'î, Ahmed bin Ahmed, “*Hâşiyetü's-Sücâ'î*”, İhyâu-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2009, ss. 149-454.
- es-Suyûtî, Celaleddin 'Abdurrahman bin. Ebi Bekr, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr*, (I-III), (nşr.) Câmîatü Ümmi'l- Kurâ, Mekke, 2005.
- Esterebâdî, Muhammed bin Hasan, “*Şerhu'r-Radî ala Kâfiyeti İbn Hâcib*”, Hasan bin Muhammed bin İbrahim Hıfzî (thk.),Mektebetü Câmîati İmam Muhammed bin Suûd,(I-IV), Mekke, 1994.
- ez-Zeccâcî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak, “*Kitâbu Hurufi'l-Meani*”, Ali Tevfik el-Hamed (thk.), 2. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, İrbid-Ürdün, 1986, ss. 39-40.
- ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd bin Ömer bin Muhammed el-Hârizmî, “*el-*

- Keşşâf*”, (I-IV), Dâr-u Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 2009.
- Feyad, Süleyman, “*İstihdâmâtu'l-Hurûfi'l-'Arabîyye*”, Dâru'l-Merih, Riyâd, 1998, ss. 92-94.
- Gâlib, Abdullah Hamîd, “*el-Fâ-u fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*” (Doktora Tezi), Ümmü'l-Kura Üniversitesi Arap Dili Fakültesi, Mekke, 1986, ss. 4-180.
- Günday, Hüseyin- Şahin, Şener “*Arapça'da Bağlaçlar*”, Emin Yayınları, 3. Baskı, Bursa, 2013, s. 22.
- Hacıbekiroğlu, Abdullah, “*Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, ss. 98- 116.
- Hasan, Abbas, “*en-Nahvu'l-Vâfi*”, (I-IV), Dâru'l-Me'arif, Kahire, 1398.
- Hengirmen, Mehmet, “*Türkçe Dilbilgisi*”, 22. Baskı, Engin Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 221-222.
- Herdân, Safâ Abdullah Nâif, “*Vâv, Fâ ve 'Sümme' fi'l-Kur'âni'l-Kerim*”, Ahmed Hasan Hâmid (nşr.), Filistin, 2008, ss. 132-139.
- Hudarî, Muhammed Emin, “*min Esrâri Hurûfi'l-Atfi fi'z-Zikri'l-Hakîm fâ ve sümme*”, Mektebetü Vehbe, Kâhire, 1993, ss. 17-122.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir bin Muhammed, “*et-Tahrîr ve't-Tenvîr*”, (I-XXX), Dâr-u't-Tûnusî li'n-Neşr, Tunus, 1997.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Osmân, “*Sırru-Sinâ'ati'l-İ'râb*” , Hasan Hindâvî (thk.), Dâru'l-Kalem, Dimeşk, (I-II), 1993. ss. 60-276.
- İbn Fârisî Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ, “*Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*”, (I-VI), Abdusselam Muhammed Harun (thk.), Dâru'l-Fikr, 1979.

- İbn Hişâm, Cemâlu'd-dîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî, “*Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-E'arîb*”, Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid (thk.), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût, (I-II), 2010.
- _____ ; “*Şerhu Katri'n-Nedâ ve belli's-Sadâ*”, Dâru'l-Fecr, 3. Basım, Dimeşk, 2001, ss. 82-149.
- _____ ; “*Şerhu-Şuzûri'z-Zeheb*”, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2005, ss. 33-337.
- İbn Manzûr, Cemâleddîn Muhammed b. Mûkerrem, “*Lisânu'l-'Arab*”, Muhammed Sâdık el-Ubeydî ve Emîn Abdulvahhâb (thk.), (I-XVIII), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1999.
- İbn Nûri'd-dîn, İbrâhim b. el-Hatîb el-Müvezzelî, “*Mesâbîhu'l-Meğânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*”, Aid el-Ömerî(thk.), Beyrut, tsz, ss. 85-305.
- İbn Temcîd, Muslihuddîn Mustafâ bin İbrahim er-Rûmî, “*Hâşiyetü İbni't-Temcîd alâ Tefsîri'l-Kâdi'l-Beydâvî ve Me'ahû Hâşiyetü'l-Konevî*”, (I-XX), Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Yaîş, Muvaffakuddîn Ebu'l-Bekâ Yaîş b. Ali el-Mevsilî, “*Şerhu'l- Mufassal li'z-Zemahşerî*”, Emîl Bedî' Yâkub (thk.), (I-VI), 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- İmru'ül Kays, İbn Âbis bin el-Münzir el-Kindî, “*Dîvân'u İmri'il Kays*”, Mustafâ Abdu's-Şâfi (thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, ss. 32-180.
- Karadeniz, Felemez, “*Şerhu'l-Muğnî Şerhu Katri'n-Nedâ Şerhu Şuzûri'z-Zeheb ve el-Fevâidu'd-Diyâiyye fî Şerhi'l-Kâfiye'deki Şahit Beyitlerin Tahlili*” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2013, s. 139.

- Komisyon, “*el-Mûcemu’l-Vasît*”, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Kahire, 2010,
- Mûsâ, Ahmed Hamûde, “el-Fa’ul-Fasîha Muhaddidâtühâ ve Vazâifuhâ’n-Nassiyye”,
Mecelletü’l-Ulûmi’l-Arabiyyeti ve’l-İnsâniyye, el-Kasîm Üniversitesi,
Kasîm, Nisan 2016, ss.1142-1177.
- Sekkâkî, Ebu Ya’kûb Yûsuf bin Ebî Bekr, “*Miftâhu’l- Ulûm*”, Dâr-u’l-Kütübî’l-
İlmiyye, (thk.) Na’îm Zurzur, Beyrut, 1987.
- Uzun, Tacettin, “*Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*”, 1. Baskı, Kitap Dünyası
Yayımları, Konya, 2012, ss. 8-9.
- Yazıcı Hüseyin , “*Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*”, Dağarcık Yay.,
İstanbul, 2013. ss. 107-225.
- Yıldırım, Harun, “*Sahîh-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*”, Sağlam Yayınevi, İstanbul,
2009, ss. IV, 555-556.
- Yüksel, Ahmet, “*Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*” (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999, ss. 83-84.
- _____; “*Arap Dilinde Harfi Cerler*” (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1995, ss. 32-120.
- Zevalsiz, Halit, “*Harf*”, DİA, Ankara, 1988, (XVI), ss. 71-74.

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Tokat'ta doğdu. İlk ve orta öğretimini Tokat'ta tamamladı. 2013 yılında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu.

Üniversite yıllarında İFAM-İlmi ve Fikri Araştırmalar Merkezi'nde sarf, nahiv, usûl, kavâid, tefsir, hadis, fıkıh ve mantık eğitimi aldı. 2013 yılında İFAM'da göreve başladı. Evli olan Galip YİĞİT halen İFAM'daki görevine devam etmektedir.

İletişim Bilgileri

E mail: galipygt@gmail.com

Tel: 0537 526 30 56